

Մ Կ Ր Տ Ի Զ Ա Ր Մ Ե Ն

891.995.

Կ-91

Տ Ն Ր Մ Տ

891-995

Ա-91

30 MAY 2011

ՄԿՐՏԻՉ ԱՐՄԵՆ

48.

Ա. Ռ. Ա. Զ. Ի. Ն

1003
39815

ՊԱՏԿՈՄՆԵՐ

ՊԱՏԱՆԵԿԱԿԱՆ ՎԵՊ

4077

495

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1935 ՄՈՍԿՎԱ

Պատ. խմբ. Ս. ՍԱՐԳՍՅԱՆ
Շապիկը՝ Հ. ՇԱՎԱՐՇ
Սրբազրիչ՝ Ա. ԴԱՎԹՅԱՆ

3-րդ. հարցում

I

ԸՆԿԵՐ ՎԱԶԱԳԱՆ ՓՈՇՏՈՅԱՆԸ

Գարնանավերջի մի գեղեցիկ ուր, կեսօրից բավական անց, գնացքից Լենինականի կայարան իջավ մի հետաքրքիր անձնավորություն: Նա հաղիվ թե տասներկու տարեկան լինելը, բայց հազնվել եր այն քսանհինգ տարեկան մարդկանց պես, վորոնք ուզում են յերեսունհինգ տարեկան յերևալ: Նրա անդրավարտիքի յերկար փողերն իջել եյին մինչև վոտքերի յերեսները, համարյա մինչև լաքած կիսակոշիկները: Յերևում եյին նրա մետաքսե գուլպաները՝ սև ու սպիտակ մանրիկ քառակուսիներով: Պինջակի տակից նա հազել եր ժլեթ, իսկ գլխին դրել եր ամենավերջին մոդայի կեպի: Թե նրա վողջ կոստյումը և թե գլխարկը հաճելի մոխրագույն եյին: Նույն գույնի յեր նաև նրա փողպատը՝ սակայն մանրիկ սև պուտերով:

Յերբ գնացքը նորից շարժվեց, նա դեռ կանգած եր կառամատույցի վրա, մի ձեռքում բռնած իրենից մեծ չեմոզանը, իսկ մյուս թևի վրա դրած իր կակաոի գուլյնի նուրբ թիկնոցը: Նա հետաքրքրությունամբ նայում եր շուրջը: Ըստ յերևույթին, կամ առաջին անգամն եր գտնվում այդ քաղաքում, կամ վերադարձել եր բավական յերկար բացակայությունից հետո:

Վոչ պակաս հետաքրքրությունամբ, ընդհակառակը, ավելի մեծ հետաքրքրությունամբ, նրան եյին նայում մարդիկ: Նույնիսկ նրանք, ովքեր վորեք շտապ գործով անցնում եյին կառամատույցով, կանգ եյին առնում մի բոպե, նայում, ժպտում և հեռանում գլուխներն ուրրելով: Նրանց գլուխ ուրրելը կարելի յեր այսպես բացատրել. — ափսոս, վոր շտապ գործ ունենք, ապա թե վոչ՝ արժեք մնալ ու տեսնել, թե ով ե այս պատիկ պճնամուր և ինչ պիտի անի մի քիչ հետո:

Իսկ պատրիկ պճնամուրը, վորը բոլորովին չէր նկատում իր շուրջը հավաքված և իրեն նայող բազմաթիվ մարդկանց, շարունակում էր նայել կայարանի նոր գաճած սպիտակ շենքին, մի քիչ այն կողմ դառնալով մյուս շենքերին, վորոնց լուսամուտներից շատերի ջարդոտված ու յերևի հրդեհից այրված շրջանակների փոխարեն նորերն էին գցված, թեև դեռ առանց ապակիների: Նայում էր կոռպորատիվ փոքրիկ, տախտակե կրպակին, վորի ներսում կանգնած էր շատ չաղ մի մարդ հաստ բեխերով և ժպտացող աչքերով: Նրա առջևում, դախլի վրա շարված էին հաց, կարագ, ծիրանով ու կեռասով լիքը տաշտակներ, ապակիների յետևում կախված էին սպիտակ, հաստ մոմեր և վարդազույն բարակ մոմեր, վորոնց վրա կային վորոքապտույտ վոսկեղույն գծեր:

Ինչո՞ւ համար էր կանգնել ու նայում: Նա հո յերեխա չէր, վոր հետաքրքրվեր ինչ վոր գաճած պատով կամ նորոգված շրջանակներով: Միևնույն ժամանակ նա հո խուժան չէր, վոր թուքը կուլ տալու համար աչքը տնկեր հացին ու մրգերին: Հավաքվածներին վոչ վոր այդպես չէր ել յենթադրում: Բայց և այնպես, վոչ վոր չէր կարող ասել, թե ինչո՞ւ համար էր նա կանգնել ու նայում, փոխանակ քաղաք գնալու:

Հանկարծ կառամատուցյով անցավ ծանրոցներով բարձած վաղոնեական: Տղան սթափվեց, ճանապարհ տվեց նրան և նայելով շուրջը, նոր միայն նկատեց, վոր ինքը դարձել և ընդհանուր ուշադրության առարկա: Նկատեց և շփոթմունքը ծածկելու համար չեմոդանը վար գնելով, գրպանից ձխախոտ հանեց: Հավաքվածներից մեկը, ցանկանալով նրա հետ ծանոթություն հաստատել, արագ մոտեցավ և լուցկի վառեց: Տղան շնորհակալություն հայտնեց և իր հերթին նրան ձխախոտ առաջարկեց: Ապա ցույց տալով շրջապատը, հայտնեց.

— Շատ և փոխվել: Ծանաչելը դժվար է:

— Իսկ դուք վաղոնց ե, վոր այստեղ չէք յեղել, — հարցրեց մարդը՝ հասակակիցի հետ զրուցողի տոնով և իր ծիծաղը հազիվ զսպելով:

— Շատ բան իմանաս, շուտ կձերանաս, — խրատեց տղան ծուխը բերանից դուրս փչելով և չեմոդանը գետնից բարձրացրեց: Հասնելով կառաշար, նա մոտեցավ ամենագեղեցիկ ձիեր լծած և նոր ներկված կառքին, չեմոդանը հրեց կառապանի վոտների տակ, ինքը նստեց փափուկ նստելատեղում և պլաշը ծնկների վրա գնելով կարգադրեց.

— Հյուրանոց:

Կառապանը, վոր զարմանքից դեռ նոր էր սթափվել և ափսոսում էր, վոր չշտապեց ոգնել նրան՝ չեմոդանը բարձրացնելու կամ կառք նստելու, արագ մտրակեց ձիերին և սանձերն ուժղիք թափահարեց:

Կառքը սլացավ: Հետաքրքրվողների բազմությունը մնաց յետևում:

Հանդիպող մարդիկ նայում էին անցնող կառքին և նկատելով նրա մեջ նստածին, ժպտալով ցույց էին տալիս իրար ու բացականչում: Մի փողոցում նրանք նույնիսկ ուղեցին ինչ վոր պատրվակով կառքը կանգնեցնել, սակայն կառապանը բարկացած դուռնից նրանց վրա և ձիերին ուժեղ մտրակեց:

Հյուրանոցում տղային ընդունեցին վոչ պակաս հետաքրքրությամբ: Իսկույն միջանցքում հավաքվեցին բոլոր ծառայողները և սկսեցին դիտել: Տղան, արդեն վարժված իր շուրջը ծավալվող զարմանքին, ուշադրություն չդարձրեց նրանց վրա և մոտեցավ հերթապահին.

— Ինձ համար տվեք:

— Համար...

— Ձլեցի՞ք:

— Ինչո՞ւ յեք բարկանում, — հարցրեց հերթապահը և հյուրանոցի մատյանը բաց արեց. — Ես բռնվիս...

Տղան նորից բաց արեց ձխախոտի տուփը: Թեև իր գրպանում լուցկի կար, բայց նա վերցրեց հերթապահի սեղանի վրա դրված լուցկին, անփույթ տոնով վառեց:

— Ձեր անուն՝ աղգանունը...

— Ընկեր Վաչագան Փոշտոյան, — ասաց տղան, լուցկու տուփը նորից սեղանի վրա դրելով:

— Ինչպե՞ս...

— Խուլ լսո չեք. — Ընկեր Վաչագան Փոշտոյան:

Հավաքվածները ժպտացին: Հերթապահը մատյանում գրեց մի տող և նորից դիմեց նրան.

— Ապա, ձեր փաստաթուղթը տվեք, Ընկեր Վաչագան Փոշտոյան...

Վաչագանն ուշադրություն չդարձրեց այն բանի վրա, վոր հերթապահը հատկապես շեշտեց «Ընկեր» բառը: Պինջակի ներքին գրպանից հանեց փաստաթուղթը, հանձնեց:

— Ուրիշ վոչինչ, — ասաց հերթապահը և դիմեց ծառայողներից մեկին, — տուր ութերորդ համարը:

Իսկ պատրիկ պճնամուլը, վորը բոլորովին չէր նկատում իր շուրջը հավաքված և իրեն նայող բազմաթիվ մարդկանց, շարունակում էր նայել կայարանի նոր դաճած սպիտակ շենքին, մի քիչ այն կողմ դառնալով մյուս շենքերին, վորոնց լուսամուտներից շատերի ջարդոտված ու յերևի հրդեհից այրված շրջանակների փոխարեն նորերն էին գցված, թեև դեռ առանց ապակիների: Նայում էր կոռուկրատիվի փոքրիկ, տախտակե կրպակին, վորի ներսում կանգնած էր շատ չաղ մի մարդ հաստ բեխերով և ժպտացող աչքերով: Նրա առջևում, դախլի վրա շարված էին հաց, կարագ, ծիրանով ու կեռասով լիքը տաշտակներ, ապակիների յետևում կախված էին սպիտակ, հաստ մոմեր և վարդաղույն բարակ մոմեր, վորոնց վրա կային վոլորապտույտ վոսկեղույն գծեր:

Ինչո՞ւ համար էր կանգնել ու նայում: Նա հո յերեխա չէր, վոր հետաքրքրվեր ինչ վոր դաճած պատով կամ նորոգված շրջանակներով: Միևնույն ժամանակ նա հո խուժան չէր, վոր թուքը կուլ տալու համար աչքը տնկեր հացին ու մրգերին: Հավաքվածներից վոչ վոք այդպես չէր ել յենթադրում: Բայց և այնպես, վոչ վոք չէր կարող ասել, թե ինչո՞ւ համար էր նա կանգնել ու նայում, փոխանակ քաղաք գնալու:

Հանկարծ կառամատուցով անցավ ծանրոցներով բարձած վաղոնետկան: Տղան սթափվեց, ճանապարհ տվեց նրան և նայելով շուրջը, նոր միայն նկատեց, վոր ինքը դարձել է ընդհանուր ուշադրության առարկա: Նկատեց և շփոթմունքը ծածկելու համար չեմոդանը վար դնելով, զրպանից ձխախոտ հանեց: Հավաքվածներից մեկը, ցանկանալով նրա հետ ծանոթություն հաստատել, արագ մոտեցավ և լուցկի վառեց: Տղան շնորհակալություն հայտնեց և իր հերթին նրան ձխախոտ առաջարկեց: Ապա ցույց տալով շրջապատը, հայտնեց.

— Շատ և փոխվել: Ծանաչելը դժվար է:

— Իսկ դուք վաղուց ե, վոր այստեղ չեք յեղել, — հարցրեց մարդը՝ հասակակիցի հետ զրուցողի տոնով և իր ծիծաղը հաղիվ զսպելով:

— Շատ բան իմանաս, շուտ կծերանաս, — խրատեց տղան ծուխը բերանից դուրս փչելով և չեմոդանը գետնից բարձրացրեց: Հասնելով կառաշար, նա մոտեցավ ամենագեղեցիկ ձիեր լծած և նոր ներկված կառքին, չեմոդանը հրեց կառապանի վոտների տակ, ինքը նստեց փափուկ նստելատեղում և պլաշը ծնկների վրա դնելով կարգադրեց.

— Հյուրանոց:

Կառապանը, վոր զարմանքից դեռ նոր էր սթափվել և ափսոսում էր, վոր չշտապեց ոգնել նրան՝ չեմոդանը բարձրացնելու կամ կառք նստելու, արագ մտրակեց ձիերին և սանձերն ուժղին թափահարեց:

Կառքը սլացավ: Հետաքրքրվողների բազմությունը մնաց յետևում:

Հանդիպող մարդիկ նայում էին անցնող կառքին և նկատելով նրա մեջ նստածին, ժպտալով ցույց էին տալիս իրար ու բացականչում: Մի փողոցում նրանք նույնիսկ ուղեցին ինչ վոր պատրվակով կառքը կանգնեցնել, սակայն կառապանը բարկացած դուռաց նրանց վրա և ձիերին ուժեղ մտրակեց:

Հյուրանոցում տղային ընդունեցին վոչ պակաս հետաքրքրությունով: Իսկույն միջանցքում հավաքվեցին բոլոր ծառայողները և սկսեցին դիտել: Տղան, արդեն վարժված իր շուրջը ծավալվող զարմանքին, ուշադրություն չդարձրեց նրանց վրա և մոտեցավ հերթապանին.

— Ինձ համար տվեք:

— Համար...

— Չլսեցիք:

— Ինչո՞ւ չեք բարկանում, — հարցրեց հերթապանը և հյուրանոցի մատյանը բաց արեց. — ես բոլորիս...

Տղան նորից բաց արեց ձխախոտի տուփը: Թեև իր զրպանում լուցկի կար, բայց նա վերցրեց հերթապանի սեղանի վրա դրված լուցկին, անփույթ տոնով վառեց:

— Ձեր անուն-ազգանունը...

— Ընկեր Վաչագան Փոշտոյան, — ասաց տղան, լուցկու տուփը նորից սեղանի վրա դրելով:

— Ինչպիսի...

— Խուլ խո չեք. — ընկեր Վաչագան Փոշտոյան:

Հավաքվածները ժպտացին: Հերթապանը մատյանում գրեց մի տող և նորից դիմեց նրան.

— Ապա, ձեր փաստաթուղթը տվեք, ընկեր Վաչագան Փոշտոյան...

Վաչագանն ուշադրություն չդարձրեց այն բանի վրա, վոր հերթապանը հատկապես շեշտեց «ընկեր» բառը: Պինջակի ներքին զրպանից հանեց փաստաթուղթը, հանձնեց:

— Ուրիշ վոչինչ, — ասաց հերթապանը և դիմեց ծառայողներից մեկին, — տուր ութերորդ համարը:

Ծառայողը դեռ չէր շարժվել, յերբ հանկարծ հերթապահի մտքով ինչ վոր բան անցավ և նա ժպիտով դիմեց Վաչագանին.

— Իսկ դուք, ընկեր Վաչագան Փոշտոյան, կարո՞ղ եք հենց հիմա վորոշ կանխավճար տալ...

Վաչագանը քմծիծաղ տվեց, ծխախոտի մնացորդը տարավ գեցեց անկյունում դրված աղբարկղի մեջ, վերադարձավ, հանեց փողամանը:

— Ստացե՛ք խնդրեմ յերեք որվա համար սկզբից...

— Վոչ, վոչ, — շտապեց հերթապահը իր ասածի համար, — եղբան հարկավոր չի...

— Ստացե՛ք յերեք որվա համար... — կրկնեց Վաչագանը:

Ծառայողը վերցրեց նրա չեմոզանը և բանալիների խուռձը ձեռքում գնդգնդացնելով, սանդուղքով բարձրացավ վեր: Վաչագանը հետևեց նրան:

Յեվ հինգ բուլե հետո, համարը հարդարելով և բարի գիշեր մաղթելով ծառայողը դուրս գնաց: Վաչագանն անմիջապես հանեց իր գլխարկը, պինջակն ու ժիլեթը, քանդեց փողպատը և լվացվեց: Կասկածանքով նայեց մահճակալի գլխին գցված հյուրանոցային սրբիչի մաքրությանը, ապա չեմոզանը բաց անելով, հանեց իր սեփական սրբիչը: Սրբիչի յետևից, չեմոզանից դուրս պրծավ մի գեղեցիկ գունավոր կտորի ծայրը: Վաչագանը դուրս քաշեց այն: Ինչը տարեկան աղջկա շրջագրեստ էր, դեռ վրան կպցրած վաճառքադնի ու գործարանային թղթիկներով: Մոռանալով յերեսը ցամաքացնել, Վաչագանը վերցրեց այդ գրեստը, համբուրեց մի քանի անգամ և շնջաց:

— Աչիկ ջան, քույրիկ ջան...

2

ՍԿԱՌԻՏ № 89-Ի ՀԱՅՐԵՆԻՔՈՒՄ

Վաղ առավոտյան, Վաչագանը միանգամից արթնացավ և տեսնելով, վոր լուսացել է, արագ վեր թռավ անկողնից և սկսեց հագնվել: Հագնվելիս փորձեց հիշել, թե յերեկոյան վոր ժամին էր քնել, բայց չկարողացավ: Հիշեց, վոր պառկել էր աչքերը բաց և անհամբերությամբ, չափազանց մեծ անհամբերությամբ սպասում էր առավոտյան: Իսկ այժմ, ահա արդեն առավոտ է: Ինչքան լավ է, վոր գիշերն այդպես շուտ անցավ և լույսը բացվեց: Յեվ այն ել ինչպիսի՞ որ է սկսվում. — հրաշալի որ: Կարծես որն ինքն

եւ և ուրախացել և ժպտում է, վոր քիչ հետո Վաչագանը պետք է հանդիպի իր քույրիկին...

Նա լվացվեց, արագ, բայց խնամքով սանրվեց և դուրս գալով, քայլերն ուղղեց դեպի Կաղաչի Պոստ: Նրա սիրտն ուժեղ բարախում էր, հուզմունքից այտերը կարմրել էին և չնայած, վոր նա իրեն ամեն կերպ մեծավարի յեր պահում, թվում էր, թե պատրաստվում է լաց լինել...

Նա անցավ շուկայով, ուր դեռ խանութները փակ էին և համարյա վոչ վոք չկար: Հեռու մի փողոցում մի աքաղաղ բարձր ծղրտաց և նրան արձագանքեց մի այլ աքաղաղ՝ բոլորովին հակառակ կողմից և բոլորովին ուրիշ ձայնով:

Նա սկսեց ավելի և ավելի արագ քայլել: Ծուռով հասավ այն փայտե կամուրջին, վորի տակից հոսում էր փոքրիկ առու: Դիմացը կանգնած էր Կաղաչի Պոստի բարձրավանդակը:

Վաչագանը կանգ առավ և ձեռքը տարավ սրտին: Տեսնես վատ բան չի՞ պատահել Աչիկին: Ախ, ինչքան լավ կլինեք, յեթե մի ծանոթ մարդ դար, հենց այս բուլեյիս Վաչագանին լուր հաղորդեր իր քրոջ մասին: Իսկ այսպես, առանց վորեւե բան իմանալու, նա վախենում է մտնել Կաղաչի Պոստ...

Նա մտածկոտ կերպով նայեց կամուրջին և հանկարծ նրա աչքերն արցունքով լցվեցին: Ախր դա ծանոթ կամուրջ է, դա Վաչագանի ընկեր կամուրջն է, համարյա նրա նախկին բնակարանը: Նա ինչքան է քնել դրա տակ... Նրա բոլոր ընկերները քնում էին քաղաքի մեջ գտնվող քարե կամուրջների տակ կամ խուժանանոցում, իսկ ինքը մեն-մենակ դալիս էր և այդտեղ դիշերում, վոր մոտ լինի Աչիկին: Ծառ անգամ, յերբ կես գիշերին հանկարծ արթնանում էր, նա վախենում էր մենակութունից և այն ծանծաղ ջրի թշնոցից, վորը հոսում էր իր կողքով՝ սև գույն առած... Այդպիսի բուլեներին նա մտքում խոստում էր Աչիկի հետ, դրանով կամաց-կամաց մոռանում էր, թե ուր է գտնվում և նույնիսկ տաքանում էր: Իսկ հետո՝ անհկատելի կերպով քնում էր նորից և այս անգամ արդեն՝ մինչև լուսաբաց...

Վաչագանը մտերմությամբ շոյեց կամուրջի փայտե կողը և մտածեց. — տեսնես հիմա ի՞նչպես է նրա տակը: Նա արագ շուրջը նայեց և իջավ ջրափ: Ախ, ինչքան լավ է հիշում ամեն ինչ: Ահա այն փոսը կամուրջի քարե հիմքի մեջ, ուր նա դնում էր իր հետ բերած հացի կտորտանքը: Ահա և այն տեղը, ուր սովորաբար քնում էր: Բայց միթե նա յերեկից քնել է այդտեղ: Այո,

ի հարկե քնել ե: Մի կտոր փալաս ունեւ, վոր գցում եր տակը: Սպասիր... Ախր նա փալասը հենց այդտեղ ել պահում եր, վոր մյուս խուժանները չգողանային...

Վաչագանը նայեց վերե: Գերաններն ու տախտակներն այնտեղ խոնավ եյին և սպիտակ մամուռով տեղ-տեղ պատած: Ահա այդտեղ եր պահում իր փալասը:

Նա նույնիսկ բարձրացավ մի քարի վրա և սկսեց ուշադրութեամբ նայել, թե չի մնացել արդոք փալասն այնտեղ, վորեւ խորշում: Փալասն իհարկե չկար, բայց դրա փոխարեն, հանկարծ նկատվեց մի ուրիշ բան, վորը կարծես կայծակի նման լսեց: Վաչագանին: Այնտեղ, խոնավ տախտակներից մեկի վրա, սպիտակ մամուռով կիսով չափ պատած, դեռ կարգացվում եր դանակով փորագրված Աչիկ բառը: Վաչագանը վայրկյանապես հիշեց, թե ինքն ինչի համար եր յեկել, արագ վար ցատկեց քարից և վազելով բարձրացավ ճանապարհի վրա:

Նա արդեն կամուրջը յետեն եր թողել, յերբ հանկարծ մտածեց, վոր լավ չի, յերբ մարդու անունը գրված ե լինում այդպիսի մուժ ու խոնավ տեղում, մանավանդ Աչիկ անունը, վորն այնքան շատ արե եր սիրում ու լույս: Ախր նա փոքրիկ ե, կարող ե մրսել, կամ հիվանդանալ: Նա ուղեց յետ դառնալ, քերել քրոջ անունն այնտեղից, նույնիսկ ձեռքը տարավ դեպի դրպանը և շոշափեց իր ֆիննական դանակը՝ կաշվե պատյանով, բայց հետո միտքը փոխեց: Նա այդ կքերի մի ուրիշ անգամ, իսկ հիմա հարկավոր ե գնալ Աչիկին տեսնելու... Հարկավոր ե անմիջապես գնալ Մորուքի մոտ և ասել. — Ընկեր վորբանոցների ընդհանուր կառավարիչ. տվեք իմ քույրիկիս, շնորհակալ եմ, ինչքան պահեցիք ու ձեռեցիք...

Ամբողջ Կաղաչի Պոստը միանգամից կանգնեց նրա աչքի առաջ: Հին փշալարերը, վորոնցով ցանկապատված եր Կաղաչի Պոստի այդ մասը, դեռ կանգնած եյին՝ ժանգոտ ու համառ, բայց ճանապարհի վրա այլևս չկար պահակ սկսուտը:

Վաչագանը զարմացավ: Գլխավոր պոստն առանց պահակի:

Նա թեքվեց դեպի աջ, վորովհետեւ իր քրոջ վորբանոցը դանկում եր Կաղաչի Պոստի արևմտյան կողմում, դեռ սկսուտանոցին հասած: Քայլեց փշալարի մոտով, շարունակ նայելով դեպի վորբանոցները: Սակայն զարմանալի կերպով վոչ վոք չեր յերևում, չնայած այդ ժամերին փոքրիկ վորբուհիները սովորաբար խաղ եյին անում կանաչների մեջ կամ վորբանոցների նեղլիկ մայթերի վրա:

Ահա և Աչիկենց վորբանոցը... Մի գինվորական, կտրուկ քայլերով անցավ շենքի մոտով, գնդգնդացներով իր սապոգներով, կրունկներին ամրացած շպորները: Ուրիշ վոչ վոք չեր յերևում, բացարձակապես վոչ վոք:

Նա մոտեցավ սկսուտանոցին: Շենքի առջևի յերկաթե ձողի վրա նա չտեսավ պահակող վորեւ ջոկատի դրոշակը: Միթե սկսուտներն այլևս պահակ չեն կանգնում: Ահա նրանք մարդանք են անում: Ինչքան են մեծացել. — բոլորն ել մեծ են: Ահա դանք են անում: Ինչքան են մեծացել. — բոլորն ել յերկար անդրա՝ վարտիքներ են հագել և այլևս նրանց ծնկները բաց չեն: Դե ի հարկե, նրանք մեծացել են: Իսկ տեսնե՞ր հիմա լինչ վերնաշապիկներ են հագնում: Ելի փողկապ կապում են: Իսկ գլխարկները... Միթե նորից շուռ տված նավակի ձևով գլխարկներ են դնում: Ափսոս, վոր բոլորն ել գլխարաց են ու տակի շապիկով և վոչինչ չի կարելի յեղրակացնել...

Նորից անցավ մի գինվորական, ապա յերկու կարմիր բանակայիններ յեկան և մտան սկսուտանոց: Մարդանք անողները նկատեցին Վաչագանին և հետաքրքրված մոտեցան: Մոտեցան նաե մի քանի կարմիր բանակայիններ:

— Բարե ձեզ, սկսուտներ, — վստահ ձայնով վողջուհեց Վաչագանը: — Կարելի՞ յե տեսնել ձեր սկսուտապետին:

— Ի՞նչ սկսուտ, լինչ սկսուտապետ, — զարմացած հարցրեց մեկը: — Դու ճիշտ ես ուզում...

— Իսկ դուք ովքեր եք, — իր հերթին հարցրեց Վաչագանը:

✓ — Մենք կարմիր բանակայիններ ենք: Սկսուտները շատ վաղուց են չքացել ետեղից:

Վաչագանը մոլորված նայեց նրանց յերեսին:

— Ախր յես ուզում եմ քրոջս վորբանոցից դուրս հանել, — մրմնջաց նա: — Ո՞ւմ պիտի դիմեմ...

— Ահա, — յեղրակացրեց մի կարմիր բանակային, — հասկացա. ըստ յերևույթին՝ դու վաղուց ե, վոր ետեղ չես յեղել: Շատ բան ե փոխվել, փոքրիկ: Ետեղ այլևս վորբեր չկան: Ետեղ հիմի մենք ենք ապրում...

— Վորբեր չկան...

Կարծես Վաչագանի սիրտը կանգ առավ: Դիչ մնաց, վոր նա լաց լինել: Զոռով թուքը կուլ տվեց և հարցրեց.

— Իսկ ռւր են գնացել...

— Նրանք տեղափոխվել են քաղաք: Նրանք հիմի ապրում են պետական մանկատներում:

— Մի լաց լինիր, փոքրիկ, — դիմեց մեկը նրան, տեսնելով, վոր նա ծոմում ե քիթն ու շրթունքները և թարթում ե աչքերը: — Ինչո՞ւ յես լաց լինում, կգտնես քրոջը:

Վաչագանը վերավորվեց, վոր յերկրորդ անգամ իրեն փոքրիկ անվանեցին, բայց դսպեց ինքնիրեն, ծխախոտ հանեց և մի հատ վերցնելուց հետո առաջարկեց նաև հավաքվածներին:

— Ե՛, եղ չեղավ, փոքրիկ, — նեղացավ նրանցից մեկը, — դու գեռ յերեսա յես, բայց արդեն ծխում ես:

— Դու ես յերեսան, — վերավորվեց Վաչագանը. — ել վերցնող չկա: Ծխեցեք, լավ ծխախոտ ե:

Նա տուփը դրեց գրպանը, լուցկի վառեց և մեկ առ մեկ մոտեցրեց բոլորին: Վերջում վառեց նաև իր ծխախոտը և ծխի հետ միասին մի խոր հառաչանք դուրս թողնելով, հարցրեց.

— Բոլոր վորերին են տեղափոխել:

— Բոլորին:

— Խո ուրիշ քաղաք չկո՞ւ տեղափոխել, — նորից հարցրեց նա:

— Վորքան գիտենք՝ վոչ, — պատասխանեցին կարմիր բանակայինները:

— Դե լավ, մնաք բարով և շնորհակալություն, — ասաց Վաչագանը և շտապ հեռացավ: Հասնելով դառնվայրի ծայրին, նա ծխախոտը նետեց, նստեց հողի վրա և հոնգուր-հոնգուր լաց յեղավ:

Փոքրիկ պճնամուրից վոչինչ չմնաց: Նա նորից դարձավ նախկին յերեսան, — խուժան Վաչիկը...

3

ՅԵՐԵԲ ՀԱՐՅՈՒՐ ԱԶԻԿ

Քիչ հետո, նա ժպտաց իր թուլության վրա, ինքնիրենից ամաչելով սրբեց արցունքները և մտավ քաղաք: Հարկավոր ե գործ անել և վոչ թե նստել ու յերեսայի նման լաց լինել:

Նա մոտեցավ մի միլիցիոների և հարցրեց վորբանոցների գրասենյակի հասցեն: Միլիցիոներն իհարկե կարող եր իսկույն հաղորդել, բայց յերեկ ուղում եր մի քիչ զրուցել այդ մեծավարի հաղնված տղայի հետ, ուստի և, սկսեց մտածել՝ իբր թե

վերհիշեալ համար, ապա խնդրին չվերաբերող հարցեր տվեց: Վաչիկը բարկացած կերպով հիշեցրեց նրան, վոր պոստի վրա չի թույլատրվում այդքան յերկար խոսել: Զգաստացած միլիցիոներն իսկույն տվեց հասցեն և շփոթված մի կողմ անցավ:

Գրասենյակը գտնվում եր վոչ այնքան հեռու: Վաչիկն շտապ քայլերով հասավ այնտեղ, մտավ:

Տաքնապը սրտում, նա մոտեցավ մի պատահական սեղանի.

— Յես ուղում եմ վորբանոցից իմ քրոջս... — սկսեց նա:

— Չորրորդ սեղան, — ասաց մարդը:

Չորրորդ սեղանի առջև հերթ եյին կանգնել մոտ քսան տղա՝ մարդ ու կին: Նրանք նույնպես յեկել եյին՝ մանկատներից իրենց յերեսաներին կամ իրենց մեռած բարեկամների յերեսաներին հանելու: Յեվ բոլորն ել ուրախ եյին, չափազանց ուրախ:

Յերբ հերթը հասավ Վաչիկին, ծառայողը շարունակելով արագ՝ արագ գրել, դիմեց նրան.

— Ձեր լճնչն ե:

— Դույրս:

Վկայական ունե՞ք:

— Չե:

— Պահելու հնարավորություն ունե՞ք:

— Այո:

— Իսկ այդ բանին վերաբերող փաստաթղթեր ունե՞ք:

— Ինչի՞ մասին... — հարցը չհասկացավ Վաչիկը:

Ծառայողը նայեց նրան և կարծես նոր միայն նկատեց նրա անչափահաս լինելը:

— Ասում եմ՝ կարող ես քույրիկիդ պահել, ծնողներ ունե՞ս:

— Չունեմ: Յես ինքս կպահեմ, — ասաց Վաչիկը և քիթը ցցեց:

— Անուն-ազգանունը...

— Աչիկ:

— Դա անունը: Իսկ ազգանունը:

Նոր միայն Վաչիկը հիշեց, վոր ինքը չգիտեր իր քրոջ ազգանունը և յերեք ել չեղ իմացել... Ծառայողը տեսնելով նրա դանդաղելը, դարձացած հարցրեց.

— Ի՞նչ ե, քրոջդ ազգանունը չգիտե՞ս:

— Չգիտեմ... — մրմնջաց նա:

— Ինչպես թե չգիտես: Չլինի՞ նա քո իսկական քույրդ չե:

Դու ինքդ ազգանուն չունե՞ս:

— Աչիկն իմ հարազատ քույրս ե, — բացատրեց տղան կոտորված ձայնով: — Բայց ախր նրան վոր վորբանոց են ընդունել, նա իր ազգանունը չի իմացել: Իսկ իմ ազգանունս Փոշտոյան ե: Յես առաջ խուժան եյի: Մեր խուժանապետ Չոփուռ Ոսիկն եր ինձ եդ ազգանունը դրել, վոր ջոկի ուրիշ Վաչիկներին:

Ծառայողը, վորն ըստ յերևույթին ելի յեր առիթ ունեցել առանց ազգանունի յերեխաներ փնտրելու, հոգնած հառաչանքով վերցրեց իր կողքին, հենց դեռնի վրա դարսված հսկայական մատյաններից մեկը և բաց արեց:

— Վճր վորբանոցումն եր քույրդ:

— Կազաչի Պոստում:

— Իսկ վճր վորբանոցում, փոքրիկ:

— Կազաչի Պոստում, — բարկացավ Վաչիկը, ըստ յերևույթին նորից վերավորվելով «փոքրիկ» բառից:

— Ախ, — դու վորբանոցն ե՞լ չգիտես, — տնքաց ծառայողը և մի այլ մատյան վերցրեց. — իսկ Աչիկ նրա իսկական անունն եր, թե դա յեւ են վորբանոցում դրել:

Այստեղ Վաչիկն զգաց, վոր հարցը վերաբերում ե իր քրոջը դստնելուն կամ չդստնելուն և կենտրոնանալով սկսեց մտածել բավական յերկար: Հետո աղբւսող աչքերը հառեց ծառայողի յերեսին.

— Ընկեր... Յես դեռ շատ մեծ չեմ... Տասներկու տարեկան եմ... Շատ քիչ բան ե միտքս դալիս... Բայց հիշում եմ, վոր յես նրան միշտ Աչիկ եյի ասում...

— Իսկ ծնողներդ ինչ եյին ասում:

— Յես ծնողներիս չեմ հիշում:

Ծառայողը մատյանը բացեց, մատը թղթի վրա սահեցնելով ինչ վոր բան հաշվեց, ապա շուռ տվեց, նորից հաշվեց և տեղից վեր կենալով, մատյանը մոտեցրեց Վաչիկին:

— Նայիր, փոքրիկ ջան, այստեղ մոտ յերեք հարյուր Աչիկ կա: Իրանցից վճրն ե քույրդ: Ում անունն Աչիկ ե՞ Աչիկ են դրել: Ով վոր անուն չի ունեցել կամ ունեցածը չի հիշել՝ նրան եւ են Աչիկ դրել: Յես հիմա լինչ անեմ...

Վաչիկը նայեց նրան և զգաց, վոր նա անկեղծ կերպով ցավակցում եր իրեն: Նույնիսկ ուշադրութուն դարձրեց այն բանի վրա, վոր նա մոտ քառասուն տարեկան մարդ եր, բարի բխերով:

— Հիմի նրանք ճւր են, — հարցրեց Վաչիկը, ջղաձգաբար կեպին ձեռքում խաղացնելով:

— Ով իմանա, փոքրիկ: Քաղաքում աղջիկների տասնորս մանկատուն կա: Ամեն մեկումն ել ինչքան ուղես Աչիկ կա:

Հանկարծ Վաչիկի դեմքը պայծառացավ հույսի մի շողից և նա հուզված ձայնով հարցրեց.

— Ուրեմն Կազաչի Պոստի բոլոր Աչիկները քաղաքի վորբանոցներումն են...

— Այո:

— Ընկեր ջան, հոգուդ մատաղ, ճիշտն ասա, — հանկարծ սկսեց խնդրել Վաչիկը, մոռանալով իր մեծավարի տոնը, — վոչ մեկին ուրիշ քաղաք չե՞ն տարել:

— Վոչ մեկին: Յես դա հաստատ դիտեմ:

— Ուրեմն յես կդտնեմ, — ասաց Վաչիկը վստահ տոնով:

Ծառայողը թղթի կտորի վրա արտագրեց աղջիկների տասնևչորս մանկատների հասցեն, նույնիսկ տղաների տասնմեկ մանկատների հասցեն և տվեց նրան:

— Շնորհակալութուն, — ասաց Վաչիկը և դուրս յեւալ:

ՄԱՆԿԱՏՆԵՐՈՒՄ

Վաչիկը մոտեցավ մանկատան կանաչ ներկված յերկաթճաղ դարպասին: Ուղում եր մտնել, բայց հանկարծ մեկը ձայն տվեց.

— Ուր, բալա ջան:

Մի ձերուհի յեր — դռնապանը: Նստած իր տախտակե չներկված բուդկայում, չիբուխ եր ծխում:

Վաչիկը բացատրեց:

— Ծաշարանումն են, դնա ճաշարան, — հաղորդեց ձերուհին և ցույց տվեց աջակողմյան պատը:

Յերը Վաչիկը մտավ ճաշարան, անմիջապես չքացավ այն դատարկության և տխրության տպավորութունը, վոր նա ստացել եր բաղկից: Զուգահեռ դրված յերկու շատ յերկար սեղանների շուրջը նստոտած, ուրախ, բայց կամացուկ ձայնով խոսակցելով ճաշում եյին մոտ յերկու հարյուր աղջիկներ: Առաջին բանը, վոր զարմացրեց Վաչիկին, դա նրանց հազուստներն եյին: Նրա հիշողության մեջ բոլոր վորբուհիները մնացել եյին իրենց միանման, մոխրագույն հազուստներով: Իսկ այժմ, նրանք նստած եյին գուլջողույն թիթեռների նման, տարբեր գույներով, տարբեր ձևվերի, հասարակ, բայց դուրեկան զգեստներով: Փոքրահասակ աղ-

Ղիկները գլուխներն ալիս ածիլված չեյին և չունեյին քոսի զըղ-
վանք պատճառող սպիներ: Նրանց սև ու շագանակագույն խո-
պոպներն որորվում էյին դառան բոժոժների պես: Վաչիկն աչ-
քերը հառեց դեպի այն սեղանը, վորի շուրջը հենց այդ փոքրա-
հասակներն էյին նստոտած: Բոլորը դանդաղեցնելով իրենց գդալ-
ները աշխատանքը, նայեցին դեպի նա:

Նույն բոպեյին, մի ջահել կին, — ըստ յերևույթին մանկա-
տան կառավարչուհին, վեր կացավ և մոտեցավ նրան:

— Ի՞նչ ես ուզում, տղա ջան, — ասաց նա: Նա միայն այդ-
քանն ասաց, բայց այնքան մտերիմ, այնքան դուրովալից կերպով
արտասանեց «տղա ջան» բառերը, վոր քիչ մնաց Վաչիկը փաթաթ-
վեր նրա վզովը, կարծես իսկապես նրա տղան լիներ: Մի վայր-
կյանում նա իրեն այնքան մտերիմ զգաց նրա հետ, այնքան հին
ծանոթ թվաց կինն իրեն, վոր նա մոռացավ վորևէ բան կարգին
բացատրելը և պարզապես հարցրեց.

— Մեր Աչիկն եստեղ չի:

— Ո՞վ ե ձեր Աչիկը, — անուշ ժպտաց կառավարչուհին:

Այս բնական հարցն սթափեցրեց Վաչիկին: Նա սրտի ցավով
տեսավ, վոր նա իր քրոջը չգիտեր և չէր ել կարող գիտենալ: Նրա
սիրտը լցվեց դառնությամբ և նա սկսեց մեկ առ մեկ բացատրել
իր գալու պատճառը: Կառավարչուհին լսեց, և գլուխն որորեց.

— Մեզ մոտ կան մի քանի Աչիկներ, բայց նրանք բոլորն ել
Սևերսկի վորբանոցներից են: Կազաչի Պոստից միայն մի Աչիկ
կա, այն ել տասնհինգ տարեկան ե: — Աչիկ, — բղավեց նա և մա-
տով կանչեց իրեն նայող մի քանի աղջիկներից մեկին: — Սա չի
քու քույրդ, բայիկ:

— Չե... — կոտրված ձայնով հայտնեց տղան:

Աչիկը ձեռքերն անցկացրեց կառավարչուհու թևի մեջ և
գլուխը հենեց նրա ուսին:

— Ի՞նչ ե ուզում, ընկեր Վարսենիկ:

— Քրոջն ե փնտրում: Կազաչի Պոստից: Ինչը տարեկան: Չե՞ս
ճանաչի...

— Ինչը տարեկան, — հարցրեց Աչիկը մտածելով և միևնույն
ժամանակ գլուխը բացասաբար որորելով: Ըստ յերևույթին, նա
այդ տարիքի վոչ մի աղջկա չէր ճանաչում: Վաչիկը հառաչեց,
շնորհակալություն հայտնեց ու դուրս յեկավ: Դուռն մոտ նա
գրպանից հանեց թուղթը, մատիտով նշան արեց մանկատան հա-
ցեյի կողքին, կարգաց հետևյալի հասցեն և գնաց այնտեղ: Այս

մանկատանն ապրում էյին բացառապես տասնորսից մինչև տասն-
ևինն տարեկան աղջիկներ: Վաչիկը միայն մի քանի բոպե մնաց
այնտեղ, այն ել՝ կառավարչուհու հարցերին պատասխանելու հա-
մար և դուրս յեկավ: Կառավարչուհին, վոր հիսուսն անց մի կին
եր՝ ակնոցներով և չաղ դեմքով, լսելով Վաչիկի պատմությունը,
նրան հարց տվեց.

— Իսկ այս քաղաքից հեռանալուցդ հետո ուր էյիր գնացել և
ի՞նչ էյիր անում: Ուզում եմ ասել՝ ի՞նչ կերպ կարողացար պայ-
մաններ ստեղծել, վոր քրոջդ ուզում ես մանկատնից հանել:

Վաչիկն առանց շփոթվելու և կակաղելու, անգիր արած դասի
նման, սկսեց պատմել, վոր ինքը գնացել եր հեռու քաղաքներ՝
թուժանությունը շարունակելու, բայց այնտեղ նրան գտել եր իր
հորյեղբայրը և պահել: Հետո, յերբ նա մեռել եր, իր բոլոր փո-
ղերը կտակել եր Վաչիկին: Վաչիկն այժմ ուզում ե այդ փողերով
քաղաքում բնակարան վարձել իր և իր քրոջ համար, հետո մտնել
ծառայության: Այո, ծառայության մտնել: Ծիշտն ասած՝ հորյեղ-
բոր կտակած փողերն այնքան ել շատ չեն. իսկ Վաչիկը կարող ե
հիանալի կերպով գրքեր կադմել: Ինչո՞ւ չծառայի...

Մի այլ մանկատնում, Վաչիկի հետ պատահեց տարորինակ մի
դեպք: Հաղիվ եր նա ներս մտել բակ, յերբ հանկարծ տեսավ մի
աղջկա, վորն արագ ներս մտավ ինչ վոր դռնից: Վաչիկն թվաց,
թե նա իր քույրն եր: Գլուխը պտտվեց, ծնկները թուլացան, նա
զգաց, վոր յեթե, որինակ, ուղենա վորևէ բան բղավել, չափտի կա-
րողանա: Աղջկա յետևից՝ ինքն ել նետվեց ներս: Դուրս յեկավ,
վոր դա մանկատան ընթերցարանն եր: Բաղմաթիվ աղջիկներ
նստոտած՝ դասերն էյին սովորում: Վաչիկն իսկույն գտավ իր
ուղած աղջկան և դառը կերպով հիասթափվեց: Վոչ, նա իր քույրը
չէր, նույնիսկ նման ել չէր նրան...

Բոլոր մանկատներում, ուր նա կարողացավ լինել մինչև
մութն ընկնելը, անձամբ տեսավ բոլոր տաս տարեկանից փոքր
աղջիկներին, բայց վոչ մի տեղ չկարողացավ հանգիպել իր
քրոջը:

Յերբ մութն ընկավ, նա զգաց, վոր սարսափելի սոված ե: Ամ-
բողջ որը վոչինչ չէր կերել: Մտավ մի փոքրիկ ճաշարան և ընթ-
րիք պահանջեց: Ուտելիս, գրպանից հանեց հասցենների թերթը:
Նա արդեն յեղել եր վեց մանկատնում, սակայն առանց արդյունքի:
Բայց վորքան լավ ե, վոր դեռ մնացել ե ութը մանկատուն: Կա-
րիք չկա հուսահատվելու: Խո բոլոր տեղերումն ել Աչիկը չէր լի-

նելու: Նա պիտի լինի միայն մի մանկատնում, իսկ դա դուցե ամենավերջինն է...

Նա ընդհատեց ուտելը, դանդաղ կուլ տվեց բերանի պատտուր և սկսեց մտածել: Յերևի Աչիկը հիմի իրեն շատ լավ և զգուժ, վորովհետև այս մանկատները բոլորովին նման չեն հին վորբա-նոցներին: Անշուշտ այստեղ վորբուհիներին չեն ծեծում, նրանց նույնիսկ վորբ ել չեն անվանում, այլ սան: Վաչիկը տեսավ, վոր նրանք լավ ճաշեր էյին ուտում, մեծ ախաններով, լիքը-լիքը... Իսկ ինչպիսի՜ լավ կառավարչուհիներ կային... Նրանցից մեկն ուղղակի մայրիկ էր, ուղղակի մայրիկ:

Ընթերցուց հետո Վաչիկը կարողացավ լինել ևս յերկու ման-կատնում և հույսերով լի՝ դնաց հյուրանոց քնելու:

5

ՀՈՒՍԱՀԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հետևյալ որը Վաչիկն արթնացավ շատ վատ տրամադրու-թյամբ. պատճառն այն թառնիխուռը և վատ յերազներն էյին, վորոնք ամբողջ գիշեր հանգիստ չէյին տվել նրան: Յեվ կարծես դիտմամբ, նրա վատ տրամադրությունն ավելի խորացնելու հա-մար՝ որն ամպամած էր և մռայլ: Նա շտապ վեր կացավ և նա-խորդ որվա նման, առանց վորևե բան ուտելու, դնաց իր փընտ-րուհիները շարունակելու:

Դուրս յեկնելով փողոց, նա դարձացավ, վոր խանութները փակ էյին: Միթե այդքան շուտ էր... Բայց հետո հանկարծ հիշեց, վոր որը կիրակի յեր:

Նա մոտեցավ մանկատներից մեկին, նախապես համոզված լի-նելով, վոր միևնույն է, Աչիկին չպիտի դտնի: Կտրված սրտով մտավ բակ և իսկույն նրա աչքի առջև բացվեց մի անհասկանալի տեսարան. — մոտ չորս հարյուր պատկոմուհիներ, թեթև չուստեր ու կարճ գուլպաներ հագած, կարմիր փողկապներ կապած, շար-քային մարդանք էյին կատարում: Նրանց հրահանգում էր մի պատկոմուհի սուլիչը բերանին: Վոչ մի վորբուհի չէր յերևում: Վաչիկն զգաց, վոր սխալ տեղ և մտել և շտապեց յետ դառնալ: Բայց այդտեղ մեկը նրան ձայն տվեց.

— Ո՞ւմ էյիր ուղում, յերիտասարդ...

— Ութերորդ վորբանոցը: Վերտեղ է:

— Սա յե:

— Սա յե, — դարձացավ Վաչիկը: — Բա վորբուհիներն ո՞ւր են: Մարդը նույնպես դարձացավ և հարցրեց.

— Բա սրանք ի՞նչ են:

— Սրանք... Պատկոմուհիներ...

— Դրանք են մեր սաները: Դու ո՞ւմ ես ուղում, յերիտասարդ: Մարդը մոտեցավ: Լսելով Վաչիկի խոսքերը, նա բացասաբար գլուխն օրորեց.

— Այստեղ Կազաչի Պոստից յեկած իննը տարեկան Աչիկ չկա...

Նույն րոպեյին, ոգտվելով հանգստի կարճատև դադարից, շար-քերից դուրս պրծավ մի վեց-յոթ տարեկան աղջիկ և վազ տվեց դեպի Վաչիկը:

— Յես քեզ ճանաչում եմ, — ժպտաց նա. — բարե քեզ:

— Վերտեղից ես ճանաչում, — լարվեց Վաչիկը:

— Կազաչի Պոստից, — ժպտաց յերեխան: — Դու եմ խուժանը չեմ, վոր մի անգամ ծիրան բերեցիր քրոջ համար ու ինձ ել տվեցիր: Դու ուղում էյիր խոսել Աչիկի հետ, բայց տիկին դաս-տիարակչուհին յեկավ, մենք փախանք... Տիկին դաստիարակչու-հին մեզ բռնեց, ծեծեց, ծիրանները թափեց: Դու քարով թփեցիր տիկին դաստիարակչուհու վոտքին, փախար:

— Բա Աչիկը վերտեղ է, — շնչակտուր հարցրեց Վաչիկը:

— Չգիտեմ, — ժպտաց աղջիկը հանցավորի պես, վոր չի կա-րող նրա քրոջ տեղն ասել:

— Վեր վորբանոցից էր, — հարցրեց կառավարիչը:

— Չգիտեմ... — շնչաց աղջիկը: — Մեր վորբանոցից չեր:

— Ազդանունն ե՞լ չգիտես, — հարցրեց Վաչիկն իր հերթին:

— Չե...

— Իսկ նրա ընկերուհիներից ո՞ւմ էյիր ճանաչում, — փորձեց այդ կերպ վորևե բան իմանալ կառավարիչը:

— Յես մենակ մեր վորբանոցի աղջիկներին էյի ճանաչում: Վաչիկը, վորի սրտում դեռ շողում էր հույսի նշույլը, ամեն կերպ ուղում էր վորևե բան, գոնե վորևե փոքր բան ևս իմանալ, քանի վոր վերջիվերջն դտել էր կծիկի ծայրը: Նա մտածեց մի քիչ և ապա հարցրեց.

— Իսկ ձեր վորբանոցից էլ ո՞վ էր ճանաչում մեր Աչիկին:

— Ել վոչ վեք:

Կառավարիչը հուսահատված ձեռքը թափահարեց: Վաչիկը դեռ մի քանի րոպե շարունակեց հարց ու փորձ անել, ապա տեսնելով,

վոր վոչինչ դուրս չի գալիս, նույնպես թողեց: Այս անգամ նա ավելի հուսահատվեց, քան առաջ: Նրա շրթունքները դողդողացին և նա կես դիմելով կառավարչին, կես ինքնիրեն, ասաց.

— Իդուր բան ե... Ավելի լավ ե՞ գնամ գրասենյակ, հարցնեմ թե՛ խո չի՞ մեռել...

— Հենց ցամաքն այն է, վոր վոչ մեռածների անուններն են պահել նախկին վարժանոցների կառավարիչները, վոչ ել փախածների: — Ապա ավելացրեց: — Միևնույն է, դու մեռածների մեջ ել չեյիր գտնի քրոջդ, վորովհետև ազգանունը չգիտես... Դժվար է, յերիտասարդ, շատ դժվար է...

Աղջիկը նորից գնաց, միացավ շարքերին: Վաչիկն առանց հրաժեշտ տալու, մանկատնից դուրս յեկավ... Ինչքան լավ կառավարիչներ ու կառավարչուհիներ կան: Նրանք ամեն կերպ ուղղում են ողնել իրեն, բայց վոչինչ դուրս չի գալիս... Ել հիմի ձեր գնալ: Մյուս մանկատնիցը:

Մի խուժան, շվացնելով անցավ Վաչիկի կողքով: Վաչիկն իսկույն կանգ առավ, նայեց նրա յետևից և ապա կանչեց.

Խուժանը մոտեցավ:

— Հի՛ն խուժան ես, — հարցրեց Վաչիկը:

— Շատ հին եմ:

Եստեղի՞ց ես:

— Չե, նոր եմ յեկել:

— Եստեղի խուժաններից ձեռն ես ճանաչում:

Սուրիկը ձայն չհանեց: Վաչիկը հիշեց, վոր դեռ իր ժամանակվանից, վոչ մի խուժան մյուսի մասին վորևէ լուր չէր հաղորդում:

— Մի վախենա, — քաջալերեց նա: — Յես ել եմ խուժան յեղել:

— Խուժան... նայեց Սուրիկը կասկածով: — Դու վո՞նց հարևանացար:

— Գնացի ուրիշ քաղաքներ... Հորյեղբայրս ինձ գտավ... Մեռավ... կտակեց... — անգիր արած դասի նման սկսեց պատմել Վաչիկը: Իսկ հետո սկսեց դուռ խուժանային կյանքին վերաբերող մի քանի տեղեկություններ հաղորդել, վորից հետո Սուրիկը համոզվեց ու հանգստացավ: Այժմ նա ավելի մի շարք անուններ: Մի քանիսը ծանոթ էին Վաչիկին: Վաչիկը վորոշեց, քրոջը գտնելուց հետո հանդիպել նրանց, վորովհետև, նախ կաբոտել եք, ապա ուղղում եր իր կոստյումը ցույց տալ և հպարտանալ:

Նա շարժվեց: Խուժանը նայեց նրան:

— Բա հացի փող չե՞ս տալիս, ընկեր...

Վաչիկը ծոցագրպանից հանեց փողամանը: Խուժանը ազահորեն մոտեցավ նրան: Վաչիկը մատը թափ տվեց:

— Մտքիցդ չանցկացնես փախցնել: Փախցնելու կամ գրպան մտնելու մեջ ինձ հավասարը չկա: Առ: Ահա սա յել առ՝ պանիրի համար: Դե գնա...

— Շնորհակալություն, ընկեր ջան, — ժպտաց խուժանը: — Ելի խուժանի սիրտն է ցավում խուժանի համար:

— Չարժի: Իսկ դու ինձ խուժան մի ասի, յես այլևս խուժան չեմ, — չոր կերպով հայտնեց նա, բայց իսկույն զղջալով իր կոպիտ տոնի համար: — Իսկ...

Վաչիկը խոսքն ընդհատեց, թեթևակի ցնցվեց, կարծես վախեցավ և ձայնն ավելի ցածրացնելով՝ հարցրեց.

— Իսկ ձեր պետն ելի Չոփուռ Ութիկն ե...

Խուժանի յերեսից ժպտը թռավ: Նույնիսկ թվաց, թե նա գունատվեց: Նայեց շուրջը և շշնջաց.

— Ինքն է:

Ապա արագ հեռացավ...

Բանից դուրս յեկավ, վոր բոլոր մանկատների սաներն ել պատկոմներ էյին: Կիրակի որվա առթիվ նրանք հազել էյին իրենց համադրեստները. ըստ յերևույթին, պետք է դուրս գային շքերթի: Անցնելով տղաների մի մանկատան կողքով, Վաչիկը լսեց, թե ինչպես սաների նվազաթուամբը քայլերդ եր սերտում: Բոլորն ուրախ էյին, բոլորը զվարթ էյին, բացի իրենից:

Մտնելով նախավերջին մանկատունը, նա տեսավ տասնյոթ տասնութ տարեկան յերեք աղջիկների, վորոնք իրար փաթաթված, շրջում էյին բակում: Նրանցից մեկն իր դասն եր պատմում, իսկ մյուսները լսում էյին և ուղղում նրան: Տեսնելով Վաչիկին, նրանք արագ մոտեցան և շրջապատելով, սկսեցին հարցեր տալ կամ բացականչել:

— Վա՛յ, ինչքան սիրուն տղա յե, Նվարդ, նայիր:

— Ո՞ւմ ես ուղղում, անունդ ի՞նչ է:

— Նայիր, Արուսյակ, ինչքան լավ է հազնվել:

Նրանցից մեկը, վորին ընկերուհիներն Իսկուհի անվանեցին, մոտեցավ Վաչիկին և նրա կեպին մի քիչ թեքելով, նայեց:

— Սրանից հետո այսպես կդնես, փոքրիկ յեղբայր, քեզ այսպես շատ է սաղում:

Բայց Վաչիկը սիրտ չուներ այդպիսի բաների: Նա համառոտ կերպով հաղորդեց, թե ինչ է ուզում և սպասողական լռեց: Լուռ մնացին նաև աղջիկները, իսկ մի բուռն անց, սկսվեց տասներկու անգամ կրկնված հարցուփորձը, անողուտ, վոչ մի բան չպարզող, վոչ մի հույս չներշնչող: Առաջարկեցին, վոր նա մտնի ճաշարան և իր աչքով տեսնի բոլոր վորբուհիներին: Բայց դա ավելորդ էր: Այդ մանկատնում տասնչորս տարեկանից ցած վոչ մի աղջիկ չկար:

Դուրս յելավ կառավարչուհին և ձայն տվեց.

— Աղջիկներ, միտինգի ժամանակն է: Յեկեք համադրեստներդ հագեք: Հիմի Ութսունինը կգա...

Աղջիկներն առանց մի խոսք ասել կարողանալու՝ դանդաղափայլ հեռացան: Անմիջապես շուռ յեկավ ու գնաց նաև Վաչիկը, վորի հոգնած ուղեղում սկսեցին իրար թառնվել Արուսյակ, Նվարդ, Իսկուհի անուսները և տարորինակ Ութսունինն անունը, վորից նա վոչինչ չհասկացավ: Ուղղվելով դեպի վերջին մանկատան կողմը՝ նա ակամայից սկսեց հաշվել իր քայլերը.

— Ութսունինն, ինսուս, ինսուսմեկ, ինսուսյերկու...

6

Վ Ե Ր Ջ Ի Ն Մ Ա Ն Կ Ա Տ Ո Ւ Ն Ը

Յերբ Վաչիկը մոտեցավ վերջին մանկատան դարպասին, նրա ամբողջ մարմինը դողում էր և առամները չեղեկում էին. կարծես նա կամ ջերմ ուներ, կամ մրսում էր: Նա անմիջապես ներս չմտավ, այլ կանգնեց հենց այդտեղ, փողոցում:

Ի՞նչ անել. մտնել, թե վոչ: Դա վերջին բնակարանն էր, ուր կարող էր լինել Աչիկը: Իսկ յեթե նա այդտեղ էլ չեղավ, նշանակում է՝ Վաչիկը նրան էլ յերբեք, վոչ մի տեղ չի գտնի: Ուրեմն ի՞նչ անել. մտնել թե վոչ...

Դուցե հիմա, հենց այս բուռնիս, Աչիկն այնտեղ խաղ է անում իր նման փոքրիկ ընկերուհիների հետ, կամ նորից հիշել է յեղբորը և դառն լաց է լինում: Լաց է լինում... Ուրեմն հարկավոր է հենց հիմա, անմիջապես մտնել ներս, գրկել նրան, համբուրել և էլ յերբեք գրկից բաց չթողնել:

Իսկ յեթե նա այնտեղ չի...

Իսկ յեթե նա այնտեղ չի, էլ ինչո՞ւ մտնել հենց հիմա, անմիջապես: Ավելի լավ է սպասել մի օր, մի ամիս, մի տարի և մտա-

ծել ու հուսալ, թե Աչիկն այնտեղ է: Կամ ավելի լավ է յերբեք չմտնել, վորովհետև, ո՞վ գիտե հանկարծ նա մեռել է...

Վաչիկը կոացավ, դարպասի մոտից վերցրեց մի բուռ մանրաթիճ և սկսեց մեկ առ մեկ նետել ցած, հաշվելով.

— Աչիկն ետեղ է, ետեղ չի, ետեղ է, ետեղ չի...

Տեսնես՝ վորը պիտի լինի վերջին քարը: Յեվ ինչքան էլ շատ է, չի վերջանում...

— Ետեղ է, ետեղ չի, ետեղ է, ետեղ չի...

Նա ընդհատեց հաշվելը: Վոչ, չպետք է շարունակել: Դա ներս մտնելուց ավելի վատ է: Հանկարծ քարերը վերջանան «ետեղ չի» բառի վրա...

Չնայած այդպես մտածելուն, նա մեքենայորեն նորից շարունակեց քարերը ցած նետել և կրկնել.

— Ետեղ է, ետեղ չի, ետեղ է, ետեղ չի...

Բայց յերբ վերջապես «ետեղ է» ասելով նա նետեց վերջին քարը, մազաչափ չուրախացավ և չհանգստացավ: Անշունչ քար է, դրա մեջ ի՞նչ կա վոր... Կարող է խաբել...

Նա մտավ ներս և իր արիությունը չկորցրեց:

Յեվ վորպեսզի արիությունը չկորցնի մինչև վերջ, նա արագ քայլերով մտավ կառավարչուհու սենյակը, վորը միևնույն ժամանակ նաև վորբանոցի գրասենյակն էր և դռան վրա ուներ համապատասխան մակագրություն: Կանգնելով դռան մոտ, նա հայտնեց իր գալու նպատակը:

Կառավարչուհին շոյեց նրա գլուխը և ձեռքից բռնելով, դուրս յեկավ:

— Յերեխաներ, — բացականչեց նա:

Բոլորը նայեցին դեպի նրա կողմը:

— Ձեզնից ո՞վ է այս տղայի քույրը. — իր անունը Վաչիկ է, քրոջ անունն — Աչիկ: Ապա, Աչիկներ, հիշեցեք — ձեզանից ո՞վ է յեղբայր ունեցել...

Մի քանի տասնյակ խելոք, սև աչքեր սկսեցին մտածել: Մյուսները, ում անունն Աչիկ չէր, հետաքրքրությամբ սկսեցին նայել մերթ Աչիկներին, մերթ Վաչիկին, մերթ կառավարչուհուն:

Աչիկները մտածեցին մի քիչ և սկսեցին բացականչել:

— Յես յեղբայր չունեմ:

— Իմ յեղբայրս մեծ էր:

— Յես յեղբայր չունեմ:

— Իմ յեղբայրս մեռել է:

— Յես ել յեղբայր չունեմ:
 — Իմ յեղբայրներն յես ճանաչում եմ:
 — Յես ել յեղբայր չունեմ:
 — Իմ յեղբայրներս կորել են. բայց նրանք սրա պես չեյին. —
 ուրիշ տեսակ եյին: Յես լավ եմ հիշում:

— Յես քույրիկ ունեմ:
 — Յես քույրիկ ել չունեմ:
 — Յես քույրիկ ունեմ, բայց անուշն Աստղիկ ե: Աստղիկ,
 արի հասեղ: Այ սա յե քույրս...

Վաչիկն այլևս վաշվաթի վրա ուշադրութուն չդարձրեց: Իր
 տեղում, կառավարչուհու կողքին կանգնած, նա սկսեց լուռ ար-
 տասվել...

— Վաչ, ընկեր Հրաժին, տղան լաց ե լինում:

— Գնացեք փոքրիկներ, — կարդադրեց կառավարչուհին և դար-
 ձավ դեպի Վաչիկը, — տեսնում ես, աղջիկները քեզ վրա ծիծաղում
 են: Ամոթ ե: Սրբիւր արցունքներդ:

Վաչիկը նրան չլսեց: Նա մոռացել եր և՛ իր վերջին մողայի
 կեպին, և՛ լաքած կիսակոշիկները, և՛ մոխրադուլն կոստյումը:
 Նա մոռացել եր նաև ամենագլխավորը, այսինքն իր մեծավարի
 շարժումներ և լաց եր լինում իսկական տասներկու տարեկան յերե-
 թայի նման:

Հանկարծ մի փոքրիկ աղջիկ, չարաճճի ժպիտով, ձեռները յե-
 տեղ դրած և մատներն իրար հետ խաղացնելով, մոտեցավ Վաչի-
 կին: Հակառակ մյուսների, վորոնք կանգնել և տխուր դիտում
 եյին լացող տղային՝ կարծես պատրաստվելով իրենք ել լաց լի-
 նել, նա ուրախ եր և ծիծաղում եր:

— Վաչիկ, յես եմ քու քույրիկը, — ասաց նա կանգնելով նրա
 դեմ և ուսերն որորելով:

Վաչիկը թեք-թեք նայեց նրան և գլուխը բարկացած շուռ
 տվեց:

— Յես եմ քույրիկդ, Վաչիկ...

— Վաչիկ, — բացականչեց կոմյերիտուհին: — Նայի՛ր: Ահա քույ-
 րիկդ:

— Սուտ ե ասում, — մռայլ պատասխանեց տղան:

— Գուցե չես ճանաչում: Լավ նայի՛ր:

— Սուտ ե ասում: Իմ քույրիկս սրա պես սուտ խոսան չեր:
 Աղջիկը վերավորվեց և ավելի համառելով իր ասածի վրա
 պնդեց:

— Չե, յես եմ քույրիկդ:

— Սուտ մի խոսի՛ր, Աչիկ, — ասաց կառավարչուհին:

— Յես եմ իրա քույրիկը...

— Գնա, — բարկացավ Վաչիկը, բայց կառավարչուհին սկսեց
 կասկածել: Նա բռնեց աղջկա ձեռքից և հարցրեց.

— Ապա, յեթե սուտ չես խոսում, հորդ անունն ասա...

— Չեմ հիշում:

— Մորդ անունը:

— Ասի չեմ հիշում, ընկեր Հրաժին: Բայց յես նրա քույ-
 րիկն եմ...

— Ընկեր Հրաժին, սուտ ե ասում, — մեջ մտավ մի ուրիշ
 ասնուհի: — Նա մեր Սեվերսկուց ե: Նա Կաղաչի Պոստում սկի
 չի յել յեղել:

Կառավարչուհին բարկացած նայեց նրան, նա ծիծաղեց ու
 փախավ: Վաչիկին ուրիշ վաշիկն չեղ մնում անելու, քան դնալ:
 Նա դանդաղաբայլ դիմեց դեպի դարպասը և յերեթաների մեծ
 մասը դնաց նրա յետևից:

Դարպասի մոտ նորից հանդիպեց այն փոքրիկ աղջիկը և նո-
 րից պնդեց.

— Յես եմ քույրիկդ, Վաչիկ:

Ըստ յերեթվոթին նա սկզբում ուզում եր միայն կատակ անել,
 բայց տեսնելով, վոր իրեն բանի տեղ չեն դնում, սուտ խոսան
 են համարում, նա վերավորվեց, համառեց և ուզում եր անպայ-
 ման իր ասածը պնդել:

— Յես վոր քեզ նման քույրիկ ունենամ, կծեծեմ, — ասաց
 Վաչիկը չարացած աչքերով:

Աղջիկն ավելի շատ վշտացավ, բայց ավելի անուշ ժպտաց և
 ավելի յեռանդով պնդեց.

— Չես ճանաչում: Մոռացել ես: Յես եմ քույրիկդ...

Կառավարչուհին, վոր մոտեցել եր դարպասին՝ Վաչիկին ճա-
 նապարհ դրելու, հանկարծ դիմեց նրան.

— Լավ, Վաչիկ, թող սա լինի քեզ քույրիկ, լ՛հա կա վոր: Չե՞
 վոր դու բոլոր վորբանոցներում փնտրել ես և չես գտել...

— Չեմ ուզում, — բղավեց Վաչիկը, նրա կզակը դողողաց և
 նա աչքերը թարթեց:

Աղջիկը, տեսնելով, վոր իրեն այդքան կոպիտ կերպով մերժե-
 ցին, մի անգամ ել կրկնեց իր ասածը, բայց նրա դեմքից յերևում
 եր, վոր յեթե նորից ժխտեն, նա լաց պիտի լինի: Այնքան պարզ

եր յերևում նրա լացի պատրաստվելը, լացը հազիվ զսպելը, վոր Վաչիկն ու կառավարչուհին նկատեցին այդ: Վաչիկը մեղմացավ և մի բռնի նուշխիսկ մտածեց, թե արդյոք իսկապես լավ չի լինի, յեթե դրան իրեն քույր անի: Իսկ կառավարչուհին գրկեց նրա գլուխը, շոյեց մաղբը և ժպտաց: Աղջիկն յերեսը դրեց նրա շըրջադեհաստին, կարծես թաքնվում եր, ապա պոկ յեկավ և արագ փախավ: Այժմ Վաչիկը համարյա համոզված եր, վոր նա դնաց լաց լինելու: Կառավարչուհին ժպտաց և վաղեց նրա յետևից: Սանուհիները նուշխիսկ շուռ յեկան ու գնացին, մանավանդ վոր այդ բռնիքին խփեց ճաշի դանդը:

Վաչիկը կոտրված, շմած, կարծես քնի մեջ, դուրս յեկավ փողոց:

Ամեն ինչ վերջացավ:

Աչիկը չկա...

7

ՀԻՇԱՏԱԿ ՅԵՎ ՀՈՒՅՍ

Կոտրված, շմած, կարծես քնի մեջ, Վաչիկը վերադարձավ հյուրանոց: Ել ինչի՞ յե պետք հյուրանոցը... [Ել ինչի՞ յեն պետք իր դնած նվերները քրոջ համար — շրջադեհաստը, գլխարկը, կոշիկները... Հարկավոր ե այդ բոլորը փողոց նետել կամ վառել, քանի վոր Աչիկը չկա և չի յել լինի...]

Յեվ նա բաց արեց չեմոդանը, հանեց այնտեղից քրոջ համար դնած զգեստներն ու կոշիկները և ֆիննական դանակով ճղճղեց, կտոր-կտոր արավ:

Պատահաբար կտորտանքը տանելով աղբարկղը նետելով ու վերադառնալով, Վաչիկն սկսեց ծանր շունչ քաշել, կարծես մարդ եր սպանել: Սեղանի վրայից վերցրեց իր ֆիննական դանակը, նորից հազցրեց կաշվե պատյանի մեջ և դրպանը դրեց: Իսկ այժմ, հետաքրքիր ե, չկա արդյոք Աչիկից մնացած վորևե առարկա, վոր Վաչիկը պահի իր հոգու պես, պահի իրեն իր թանկագին քրոջ հիշատակը...

Նա սկսեց մտածել տաս բոպե, քսան բոպե, թեև հենց սկզբից հիշեց, վոր այդպիսի վոչ մի առարկա չկա, վոչ իր մոտ և վոչ ել ուրիշ վորևե տեղ:

Հանկարծ Վաչիկը ցնցվեց, դունատվեց և կենտրոնացավ: Սպասիր... Նա յերեկ լիճ եր ուզում անել իր դանակով, Կաղաչի

Պոստի ճանապարհին... Նա ուզում եր կամուրջի գերանի վրայից քերել քրոջ անունը... Այդ անունը նա փորագրել եր առաջ, յերբ Աչիկը դեռ կենդանի յեր:

Վաչիկը տաքնապով մատները շարժեց, ապա շրթունքները լիզեց: Սպասիր... Ախր դա միակ, միակ հիշատակն ե Աչիկի կենդանի ժամանակվանից: Հետո... Հետո այն, վոր նա ուզում եր դանակով քերել: Իսկ չքերեց... Թե քերեց...

Վոչ մի կերպ Վաչիկը չկարողացավ վերհիշել. — ջնջել ե նա իր քրոջ անունն այնտեղից, թե՛ վոչ: Յեթե ջնջել ե, ուրեմն բոլորովին վերջացավ, կորավ Աչիկի հիշատակը:

Նա գլխարկը դրեց և արագ դուրս թռավ: Պետք եր դնալ, ստուգել, հավաստիանալ: Ախր այդ անունը համարյա Աչիկն ինքն եր: Վաչիկը նուշխիսկ մտածում եր, վոր նա կմոտի և կհիվանդանա այնտեղ, ահա հենց դրա համար ել ուզում եր ջնջել:

Կիրակի որվա պատճառով, քաղաքի կենտրոնական փողոցներում և հրապարակում շատ մարդ կար: Սրանք բոլորն ել ուրախ եյին: Կային նաև շատ յերեխաներ, վորոնք դրոսում եյին. և մայրիկ ունեյին և քույրիկ ունեյին...

Շուկայի փակ և անմարդ փողոցներով անցնելիս, Վաչիկը նկատեց մի պատի տակ պառկած յերեք խուժանների, վորոնք արդեն քնել եյին, թեև դեռ ևս արեւ կար: Վաչիկը գիտեր, թե ինչ դեպքում ե խուժանը շուտ քնում: Յերբ կիրակի յե, խանութները փակ են լինում, իսկ յերբ խանութները փակ են լինում, բան փախցնել չի լինում: Պետք ե շուտ քնես, վոր սովածությունդ մոռանաս...

Վաչիկը, չնայած շտապում եր, գրպանից արագ հանեց մի թղթադրամ, ծխախոտի ձևով փաթաթեց, զգուշութամբ կոխեց խուժաններից մեկի պինչը և արագ թեքվեց անկյունից այն կողմ: Յերբ խուժանը փռտաց ու նկատելով թղթադրամը՝ շմած և ուրախ խցած արթնացրեց ընկերներին, Վաչիկն արդեն աչքից կորել եր և նրանցից վոչ մեկը չեր ել կարող նրան դռնել ու շնորհալուծութուն հայտնել:

Դիմացը, հեռվում, յերեսաց կամուրջը: Վաչիկն սկսեց համարյա վազել: Վաղելիս քանդեց փողպատն ու դրեց դրպանը: Հետո պինջակը հանեց և թեկի վրա առավ: Հասնելով կամուրջին, նա իսկույն իջավ նրա տակ: Այնտեղ արդեն մուծն եր: Կարդալ բառն աչքերով անհնար եր: Հարկավոր եր կարդալ մատներով: Վաչիկը

բարձրացավ քարի վրա, ձեռքը տարավ դեպի այնքան ծանոթ գերանը, շոշափեց:

Իր սիրելի, իր անմոռանալի փոքրիկ Աչիկն այնտեղ էր...

Այժմ կարելի չէ հանգիստ սրտով վերադառնալ:

Դուրեկան մի հով անցավ ճանապարհով: Նա քաղաքի կողմից բերեց նվազի մի քանի հնչյուններ, իսկ յերբ ինքն ուրիշ կողմ թեքվեց, հնչյունները միանգամից ընդհատվեցին: Հետո նույնը կրկնվեց մի քանի անգամ:

Դիմացը, քաղաքում, միանգամից պլպլացին կրակները: Ելեք-տրեկայանն սկսեց աշխատել...

Յերբ Վաչիկը հասավ քաղաքի կենտրոն, վարդապետի լսեց, վար նվազի և բացականչություններ ձայներ գալիս էին գլխավոր փողոցից: Մտավ այդ փողոցը: Նրա բաղձաթիվ պայծառ լույսերից յերեկոն ավելի մթնեց, դարձավ միանգամայն մուգ-կապույտ: Այդ ուղիղ ու լայն փողոցի յերկու մայթերի վրա, պատերի պես կանգնել էր ժողովուրդը, իսկ փողոցի մեջտեղից անցնում էին պատկոմների անվերջ անհամար շարքերը: Շարքերի կողքերով դնում էին ջահակիրները, յերկար փայտերի ծայրին ամրացված ջահերն ողում բարձր բռնած: Շարքերում, պատկոմները բռնել էին բարակ, նուրբ փայտե նիզակներ, ծայրերին կարմիր յեռանկյունի փաթրիկ կտորներ: Յուրաքանչյուր ողակի առջևից դնում էր ողակավարը՝ յեռանկյունի փոքր դրոշով, իսկ յուրաքանչյուր կողեկտիվի առջևից՝ կողեկտիվի դրոշակակիրները՝ մեծ, քառանկյունի դրոշակներով: Դրանց ծայրերին մուրճ ու մանգաղներ և աստղեր կային, վորոնց մոտից ցած էին իջնում վոսկեգույն կամ արծաթագույն ծոպեր: Զահերը լուսավորում էին մերթ այս դրոշակները, մերթ այն, մերթ նրանց մի մասը, մերթ ամբողջովին: Զահերի ծուխը, բոցից լուսավորված, պալար-պալար բարձրանում էր վեր և այնտեղ, մթության մեջ, կորչում:

Անցավ աղջիկների մի կողեկտիվ: Հետո անցավ տղաների կողեկտիվ, վորի առջևից դնում էին յերկու թմբկահարներ, տրեկտկացներով իրենց թմբուկները: Հետո նորից աղջիկների կողեկտիվ, վորն այնքան մեծ էր, կարծես վերջ չպիտի ունենար: Հա անցնում էին շարքերը վեցնյակներով, ուղիղ, ինչպես քանոն: Անցնում էր ողակավարը, ապա յերկու վեցնյակ. նորից ողակավարն իր յեռանկյունի դրոշակով, նորից յերկու վեցնյակ, յերգեկով, և այսպես շարունակ: Վերջապես յերեսաց նրա ծայրը, ապա ջահերի լույսով փայլեցին նրա յետևից յեկող նվազաթմբի դեղին գոր-

ծիքները: Նվազաթմբից հետո, մի ամբողջ անտառի նման, խռչալով, անցավ դրոշակների մեծ խումբը, վորի յետևից գալիս էին նոր կողեկտիվներ: Դրոշակներն այնքան շքեղ էին, այնքան խիտ շարքերով և հախուռն, նրանց ծանր, փայլող կտորներն այնպիսի հաղթական ծալքեր ունեյին, վոր պատերի պես կանգնած ժողովուրդն սկսեց վոգևորված ծափահարել ու բացականչել: Նույնը պեյին, թնդալով սկսեց նվազել նվազաթմբը և վոգևորությունը հասավ բարձր աստիճանի:

Հեռվից, փողոցի անկյունից, վար չեր յերևում խիտ բաղձաթյան և անցնող շարքերի պատճառով, խուլ լսվում էր մի ուժեղ, առողջ ձայն: Այդ՝ պատկոմապետն էր, վոր ընդունում էր շքերթը:

Հանկարծ ժողովուրդն սկսեց դուրդուրանքով ծիծաղել: Փողոցով սկսեցին անցնել փոքրահասակ պատկոմները, վորտները լայն-լայն ձգելով: Մերթ-մերթ նրանց հետ դնում էին շատ ավելի փոքրահասակներ, վորոնք համարյա վաղում էին: Վաչիկը նույնպես ժպտաց և հանկարծ բարձր ծիծաղելով, ցնցեց իր կողքի կանգնածի թևը, առանց անգամ նայելու, թե ով էր նա:

— Տես, տես...

Անցնում էր մի ողակ, — կողեկտիվի վերջին ողակը, — ուր տասներեք պատկոմներ կային: Տասներկուսը դնում էին յերկու վեցնյակով, իսկ տասերեքերորդը գալիս էր նրանց յետևից, մեն-մենակ, մի քիչ ամաչելով, մի քիչ բարկացած: Ամբողջ փողոցով, նրա հետ միասին, վերև բարձրացավ աշխուժ ծիծաղը՝ հետզհետե խլանալով նվազի և ուռաների ավելի բարձր ձայների մեջ:

Վաչիկին թվում էր, թե այդ փաթրիկ պատկոմները վերջիններն են: Ուստի և մեծ յեղավ նրա դարմանքը, յերբ հանկարծ նրանց յետևից, բաղձաթյան, լույսերի և խավարի միջից առաջացավ դրոշակների մի նոր խումբ, վորի առջևից գալիս էին յերեք շեփորահարներ և շեփորում էին՝ մեկը դեպի մի քիչ աջ, մյուսը՝ մի քիչ ձախ, կենտրոնինն ուղիղ դեպի առաջ: Շեփորները շատ յերկար էին ու նուրբ, նրանք մաքուր փայլում էին և նրանցից կախված էին դրոշակները՝ «Միշտ պատրաստ ենք» լոգունգով: Վաչիկը նորից բռնեց իր կողքի կանգնածի թևը և բղավեց.

— Տես, ելի յեն գալիս...

Մարդը բռնեց նրա ձեռքը և կոպիտ շարժումով շարժեց մի կողմ: Վաչիկը դարմացած նայեց, տեսավ, վոր նա չար դեմքով մի յերիտասարդ էր և իր տեղը փոխեց:

— Վերադառնալու եւ ձեր պետքը, պատկերով:

— Ի՞նչ սենյակումն ե:

— Ի՞նչ սեհյալիք վճարեն ես:

Պատկոմը վեր կացաւ և նրան ուղեկցեց: Նրանք մտան շենքի
դռներէից մեկից, սանդուխքով բարձրացան յերկրորդ հարկի մի
լայն միջանցք:

— Առաջին դուռն է, — ցույց տվեց պատկոմը և վերադարձավ: Վաչիկը թակեց:

— Մտե՛ք, — լսվեց ներսից և պատկոմապետն ինքը դուռը բաց արեց: — Յեկ, — ասաց նա, տեսնելով աղային: — Նստի՛ր տեսնեմ:

— Յես, ընկեր պատկոմապետ, — սկսեց Վաչիկը, շարունակելով կանգնած մնալ, — քրոջս համ փնտրումս Նրան ճանաչում եմի սկսուած, վորը հիմի ձեզ մոտ կովվար եւ Յես ուզում եմ նրան տեսնել...

Պատկոմապետը բաց արեց դուռը, մատը յերկարեց դեպի մի-
ջանքի ծայրում գտնվող մի այլ դուռ և սիրավիր կերպով հայտնեց.

— Բոլոր նախկին սկաուտները, վոր հիմա կուվարներ են, ելի ենտեղ են ապրում:

Վաչիկը մոտեցավ ցուլոյ տված դռանը: Այնտեղ, դռան վրա, փակցված էր մի սպիտակ խավաքարտ, վորի վրա, խոշոր տառերով գրված էր. — «Կապույտ պատկոմներ»: Այնուհետեւ, ավելի մանր տառերով, գրված էյին այդ կապույտ պատկոմների անունները. — Հրաչ, Վազգեն, Վարդան, Սմբատ, Միհրան:

Նա դուռը բացեց և մտավ:

Ներսիսի գտնվողները շուռ յեկան դեպի Վաչիկը և հարցական
նայեցին:

— Դուք կաղաչի Պոստի սկառւանքը՞նք եք, — հարցրեց նա:

— U_{jn} :

— Զեղնից հիւ եւ Աշիկին ճանաչում:

— $P^{\circ}u_z U_z t_4 \dots$

— Քրոջս... Կաղաչի Պոստից...

— Յես չեմ հանաչում, — ասաց մեկը: — Գուցե դու գիտես, վաղդեն:

— Յես ել չգիտեմ, Հրաչ:

— Յերեկոյան, — բացատրեց Վաչիկը, — մի կողմար եր անց-
նում շարքերի կողքով: Նա ճանաչում ե քրոջս: Վերտեղ ե այդ
կողմարը:

Բանից դուրս յեկավ, Վոր Միհրանը պատկոմական արհեստա-
նոցի վարպետն եր, իսկ Վաղգենը պատկոմական ակումբի վարիչը:
Կողմարներ եյին ֆնացած յերեքը, բայց նրանք չեյին ճանաչում
վոչ Աչիկին, վոչ Վաչիկին:

— Կողմարի անուանը չդիտե՞ս:

— 402 —

— Իսկ նրա սկսողական համարը չե՞ս հիշում:

— Quid tibi iudicetur:

— Իսկ դու հաստատու գիտես, վոր հա կուվար եր, — հարցրեց
Վարդանը: — Գուցե կուվար չեր:

— Շարքերը դնում եյին... — սկսեց բացատրել Վաչիկը: —
Շարքերի առաջից դնում եյին դրոշակակիրները, թմբկահարները,
շփուրահարները կամ ողակավարները: Ճիշտ ե:

— $\delta/2m$ le:

— Ախր յես եղ բաները գիտեմ: Ուրիշ քաղաքների պատկոմ-
նիքրի մոտ ել ե եղպես: Շատ եմ նայել... Իսկ շարքերի կողքից
գնում են միայն կոլվարները: Ճի՞շտ ե:

— Ճիշտ է, միայն կոլվարները, — հաստատեց Հրաչը:

— Դե, նրանցից մեկն եր:

Կապույտ պատկոմները մնացին տարակուսած:

Սմբատն սկսեց բացատրել: Կաղաչի Պոստի սկառուտանոցից նախկին յերկուհարյուր քառասուն սկառուտներ այժմ ցրվել են ամբողջ Հայաստանով մեկ, բայց միայն Լենինականում՝ նրանցից կան մոտ հարյուր հոգի: Նրանց մեծ մասն աշխատում են դեպոյում, գործարաններում կամ տեքստիլի շինարարության վրա: Կան նաև զրասնեյակային աշխատողներ: Վոմանք ապրում են իրենց նախկին ծնողների մոտ, ինչպես որինակ, Արամը. իսկ մեծամասնությունը, վոր ծնողներ չունի՝ առանձին-առանձին կամ մի քանի ընկերներով: Պատկոմական կազմակերպության մեջ նրանցից շատ կան, բայց կովվարներ միայն այդ յերեքն են:

— Գուցե մեր Ութսուներկուսն է ուղղում, — յեն թաղերեց վարդանը:

— Իսկապես, — հետաքրքրվեց Հրաչը: — Ի՞նչ ես դու պատկոմապետի ողնականին ես ասում: Բայց ախր նա միշտ գնում եր ջահերի առջևից:

— Չե, չե, — պնդեց Վահիկը: — Նա կովվար եր: Նա շարքերի կողքով եր գնում...

— Այդ դեպքում, այդպիսի մարդ չկա, — յեզրակացրեց Սըմբատը: — Դու սխալ ես տեսել...

— Կարող ես պատահել, — անկեղծորեն հանձն առավ Վաչիկը և գլուխը կախեց:

Դե, ել լի՛նչ սպասել: Հարկավոր ես հեռանալ... Աչիկին դռտնելու յերկրորդ ու վերջին թելն ել կորավ և այն ել՝ այդպիսի տարորինակ ձևով: Վերջիվերջո, խո չէր կարող Վաչիկի աչքին յերևալ: Այդ նա յեր — իր ծանոթ սկսուտը...

Գլուխը կախ արած, նա դուրս յեկավ: Չնայելով իր աչքի առաջ, դարպասի մոտ նա ընդհարվեց ներս մտնող ինչ վոր մեկի հետ և վեր նայեց:

Նույն յերիտասարդն եր, վորը յերեկոյան բռունցքով խփել եր իրեն: Նա այս անգամ ել կռալիտ կերպով մի կողմ շարտեց Վաչիկին և բղավեց.

— Վոտքի տակ մի ընկնիր, հիմար...

Վաչիկը գնաց: Յերիտասարդը բարկացած քայլերով մտավ բակ:

9

ԿԱՊՈՒՅՏ ՊԱՏԿՈՄՆԵՐ

Յերիտասարդը տեղյակ մարդու վստահությամբ բարձրացավ դեպի պատկոմների սենյակը: Ըստ յերևույթին, նա առաջին անգամը չեր, վոր դալիս եր պատկոմատուն: Կեռացրած միջնամատով թըխթխկացրեց դուռը և առանց պատասխանի սպասելու՝ մտավ ներս:

— Բարե ձեզ ընկեր պետ, — ժպտալով դիմեց նա դուռը բանալու համար ընդառաջ յեկող պատկոմապետին:

— Բարե, քաղաքացի Գասպար: Նստեցեք:

— Դե, լի՛նչ պես յեղավ, ընկեր պետ:

— Մենք, քաղաքացի Գասպար, վորոշեցինք ձեր դիմումը մերժել, — հայտնեց պատկոմապետը:

Գասպարը դուռնատվեց:

— Իսկ ինչո՞ւ, — կմկմաց նա:

— Բոլոր կապույտ պատկոմները դեմ եյին: Իսկ մենք չեյինք կարող հաշվի չառնել նրանց, վորոնք ձեզ դիտեն դեռ սկսուտանոցից:

— Կապույտ պատկոմները, — կրկնեց Գասպարը: — Իսկ ռվքեր ես կապույտ պատկոմները:

— Հրաչը, Վաղդենը, Վարդանը, Սմբատը, Միհրանը... Իհարկե, նաե Արամը:

— Սպասեցեք... Միհրանը, դա՛ սե ջոկատից եր: Սմբատը՝ դա յերրորդ ջոկատի պետն եր: Վարդանը՝ դա այն սկսուտն եր, վոր

թքեց մեր նշանի... Փուլ, այսինքն նախկին մեր նշանի վրա ու փախավ: Վաղդենը հեռախոսակայանումն եր աշխատում: Հրաչը յերրորդ ջոկատից եր... Հը՛մ... Լավ ծաղկեփունջ ե: Իսկ ռվ ե Արամը: Յես նրան չեմ ճանաչում...

— Արամին չէք ճանաչում: Նա սկսուտ համար ութսունինն ե:

— Ա՛խ, Ութսունինը, — բացականչեց Գասպարը, և նրա աչքերը փայլատակեցին: — Դե ի հարկե: Առանց նրա, ծաղկեփունջը լրիվ չեր լինի, բայց դիտե՛ք, ընկեր պետ, նրանք բոլորը լարված են իմ դեմ: Դուք լի՛նչ պես եք լսում նրանց:

— Լարված են: — Պատկոմապետը ժպտաց: — Իսկ ինչո՞ւ իրար դեմ չեն լարված: Մի՞թե անձնական հաշիվ ունեն ձեզ հետ:

— Այո, անձնական, ընկեր պետ: Մենք յերկուսս, — յես և դուք, հասակակից ենք, յերկուսս ել ծառայում ենք մարմնամարդկության գործին: Յեկեք ուշադրություն չդարձնենք ուրիշների խոսքերին և...

— Յես ծառայում եմ վոչ միայն մարմնամարդկան գործին, — ընդհատեց պատկոմապետը, — այլև կոմունիստական: Դուք ել, կարծեմ, միայն մկաններով չեյիք զբաղված: Կապույտ պատկոմները միաբերան պնդում են, վոր դուք յեղել եք իսկական հայ արի և Վահան Գիրազի աջ թևը: Հիմա լի՛նչ պես պատահեց, վոր սկսեցիք համակրել պատանի կոմունիստներին...

— Ընկեր պետ... Վոչ, յեկեք ավելի անկեղծ խոսենք. ընկեր Բարկեն... ճիշտ ե, յես յեղել եմ և՛ հայ արի, և՛ Վահան Գիրազի աջ թևը, բայց չէ՞ վոր այն ժամանակ յես յերեխա եյի, անդիտակից եյի և նրանց վոգով դաստիարակված... Դուք ասում եք՝ հանկարծ: Ինչո՞ւ հանկարծ: Մի՞թե սկսուտանոցի քայքայումից հետո քիչ ժամանակ ե անցել: Յես փոխվել եմ, ընկեր Բարկեն, սկսուտական աղնիվ, այսինքն՝ պատկոմական աղնիվ խոսք...

— Դուք բոլորովին ել չեք փոխվել, — ժխտեց պատկոմապետը: — Տեքստիլի շինարարության բանվորները բոլորն ել դժգոհ են ձեզանից: Դուք այնտեղ կռալիտ եք, հայոյում եք և կարծեմ այնքան ել կոմունիստական մտքեր չեք քարոզում... Ախր ինչո՞ւ եք ապացուցել ձեր փոխվելը...

Գասպարը ջղայնացած կծեց շրթունքը և բռնկվեց:

— Այո, կռալիտ եմ, վորովհետև բոլորն ինձ վրա նայում են իրրե ոտարի: Յես ջղայնանում եմ, նեղանում եմ...

— Սխալվում եք,— ընդհատեց պատկոմապետը։— Համարյա բոլոր կապուլտ պատկոմները Վարդանի վրա նույնպես նայում եյին վորպես ոտարի, վորովհետեւ նա սկսում էր անկազմակերպ և փաստորեն քննադատել յետոյ իր անկողինը։

Դրանից հետո, յերկար ժամանակ նա դադարեց յեր պահում քայքայող յետոյակի հարցը, ամաչելով ասել, վոր սկսում էր անկողինը անկողինի յետոյակի չկար և յետոյակի անունով սխալ յետոյակներ ունեցողը միայն ինքն էր։ Այո, նրա վրա նայում եյին վոր վորպես լրիվ ընկերով։ Բայց նա դրանից չխորհեց, այլ ապացուցեց, վոր ինքը վտարվելով մերն է։ Դուք ես, քաղաքացի Գասպար, ապացուցեցեք, վոր մերն եք։ Դուք մարմնամարդության լավ մասնադետ եք և մեղ շատ պետք կգաք, յետե...

— Յեթե ձեր այդ կապուլտ պատկոմները վտարելու տակ քար չգցեն... Այո, այո։ Յեթե չբամբասեն ու չզրպարտեն...

Պատկոմապետը մոայլվեց։

— Քաղաքացի Գասպար, դուք ավելորդ բաներ եք ասում։ Արամը ձեր սկսումանոցի կոմյերիտական բջիջի քարտուղարն էր, իսկ այժմ՝ իմ ողնակալը։ Յեթե նույնիսկ ուրիշ վոր վոր վորինչ չասեր, դարձյալ նրա խոսքը բավական էր, վոր մենք ձեզ չընդունեյինք...

— Հա, — դուրս Գասպարը և ձեռքը սեղանին խփեց։— Նրա խոսքը բավական էր, հա։ Շատ լավ։ Յես կապուցուցեմ, վոր իսկական կոմյերիտ եմ... Յտեսություն՝ շատ կարճ ժամանակով...

Նա արագ դուրս յեկավ, դուռը յետեից շրթակացրեց և վազելով վար իջավ սանդուխդներից։ Յեւ այնտեղ, բակում, նա տեսավ սկսում համար ութսունիննին։ Հենց վոր նկատեց, ոձի կծածի նման ցնցվեց մի ընդ, քարացավ, ապա դեմքին սիրալիր արտահայտություն տալով, մոտեցավ, բարեկց։ Բարեկց նաև մյուս կապուլտ պատկոմներին, վոր նրա շուրջը հավաքված, զրույց եյին անում։

— Դու յես ինձ խանդարել, Ութսունինն...

— Այո։ Յես և մենք բոլորա։

— Ինչո՞ւ։

— Դու մեզին լավ դիտես։

— Սմբատ, հատկապես դու, կարծեմ հին հաշիվներ ունես ինձ հետ, — դիմեց նա նրան, կատաղությունը զսպած և նույնիսկ ժպտալով։

— Մի պատասխանիր, Սմբատ, — հորդորեց Արամը, ապա դիմեց Գասպարին. — քաղաքացի, ըստ յերևութին, Բարեկցն արդեն

պաշտոնական վորոշումը հայտնել ե՞ ձեզ։ Խոսելու նյութն սպառված է։ Գնաք բարով։

Գասպարի այտերի վրա ուռեցին և մի քանի անգամ ցնցվեցին յերկու ամուր, փոքրիկ մկաններ։ Նա ծնոտները սեղմում եր իրար։

— Լավ, — ժպտաց նա, դուռնադուռ շրթունքները յետ տանելով. — Խոսելու նյութն իսկապես վոր սպառված է, հարկավոր ե ուրիշ տեսակ նյութ...

Նա կարմրեց, ուղեց ելի ինչ վոր բան անել կամ ասել, նայեց աջ, ձախ, ապա արագ քայլերով հեռացավ։

— Անհաճելի հիշողություն կազաչի Պոստից, — ձևակերպեց Սմբատը պատահած հանդիպումը։

— Մի ուրիշ հանդիպում ել կազաչի Պոստից՝ պատահեց մի քիչ առաջ, — հայտնեց Հրաչը։

— Ի՞նչ հանդիպում, — հետաքրքրվեց Արամը։

— Մի փոքրիկ յերեթա իր քրոջն եր փնտրում, վորը կազաչի Պոստում վորբուհի յե յեղել։ Աչիկ-Վաչիկ։

— Ի՞նչ... — բղավեց Արամը։ — Վաչիկ...

Կապուլտ պատկոմներն ապշած նայեցին նրան։

— Խեղճ Վաչիկ, — մրմնջաց նա։ — Գիտե՞ք ով ե. — ոլիմպիական յայտնական սկսվառակի հարվածով սպանված այն յերեթայի յեղբայրը։

— Ի՞նչ ես ասում, — զարմացան բոլորը։

— Ուրեմն նա քեզ ե տեսել յերեկոյան, — հարցրեց Հրաչը։— Ասում եր՝ կովար, նախկին սկսում։ Մտածեցինք, մտածեցինք, չգտանք։ Ասում ենք՝ դուք պետի ողնակալն եր, ասում ե՞ վոր, կովար եր, դնում եր շարքերի կողքով։ Դու յե՞րբ ես շարքերի կողքով դնացել, Ութսունինն... Ձե՞ վոր դու առջևում եյիր։

— Նա ճիշտ ե ասել։ Յես մի ընդ ե յետ մնացի, իսկ հիմա՝ ցտեսություն...

— Ո՞ւր, — զարմացավ Սմբատը։

— Յես նրան պետք ե հայտնեմ իր քրոջ մահվան մասին։ Ավելի լավ ե՞ ինձինց իմանա, քան մի ուրիշից։ Յես հզույժ կերպով կասեմ, կմթիթարեմ, սիրտ կտամ...

— Գնա, — համաձայնվեց Հրաչը, — բայց սպասիր, հըր պիտի գտնես նրան։

— Շատ պարզ. — վոր խուժանին ասեմ, նրա տեղը ցույց կտա։

— Ի՞նչպես թե, — զարմացան կապուլտ պատկոմները. — իսկ ինչո՞ւ խուժանները պիտի իմանան նրա տեղը։

— Չե՞ վոր նա յեւ ե խուժան, — ժպտաց Արամը:
 — Խուժան... Բոլորովին:
 — Ի՞նչպէս թե բոլորովին, — այս անգամ դարձացավ Արամը:
 — Այո, այո: Հազնված եր մեր բոլորից ավելի լավ: Ասում եր, վոր ինքն ուղում ե վերցնել իր քրոջը և ինքը պահել: Ուրեմն՝ պահելու միջոցներ ունի:
 — Սպասեցեք, — միթե նա այլևս խուժան չե:
 — Վնչ:
 — Իր անունը Վաչիկ, իսկ քրոջն Աչիկ: Լնվ եք հիշում:
 — Չե, իր անունն Աչիկ, քրոջը Վաչիկ, — ձեռ առավ Հրաչը:
 — Չեղավ... — մտածկոտ մըմնաց Արամը. — եւ ուրեմն վերադառնա՞նք նրան... Սոսկալի յե... Նա դեռ կարծում ե, թե իր քույրը կենդանի յե և փնտրում ե նրան: Ի՞նչ անել...
 Բոլորը տարակուսած իրար յերես նայեցին:
 — Բայց դուք ե այսպէս ավելի լավ ե, — հանկարծ յենթադրեց Արամը. — թող փնտրի քրոջը, փնտրի, չգտնի և մտածի, վոր կենդանի յե: Նա փոքր ե և այդ վիշտը նրա համար շատ ծանր կլինի: Իսկ յերբ մեծանա, արդեն ինքըստինքյան գլխի կընկնի, վոր խեղճ Աչիկն այլևս չկա:
 Ապա ձեռքը դեպի անդրավարտիքի գրպանը տանելով, ավելացրեց.
 — Յեւ դեռ մինչև հիմա պահել եմ նրա նամակը, ուղղված իր քրոջը: Սկզբներում չեյի ուղում պահել, վորովհետեւ քանի տեսնում եյի, սիրտս ճմլվում եր: Մտածում եյի՝ տանել թաղել Աչիկի գերեզմանում, բայց վոչ վոք ինձ չկարողացավ ասել, թե ուր ե թաղված նա: Տարորինակ և խայտառակ հիվանդանոց եր Կաղաչի Պոստը. այնտեղ նույնիսկ չգիտեյին, թե ով ե մեռնում, ուր ե թաղվում... Յեւ այդպիսով, նամակը մնաց ինձ մոտ: Յեւ այն պահում եմ մի ուրիշ առարկայի հետ, վորը կապ ունի յերեկ յերեկոյան իմ յետ ընկնելուս հետ:
 — Ի՞նչ առարկա, ի՞նչ կապ կարող ե ունենալ, — չափազանց հետաքրքրվեցին կապույտ պատկոմները:
 Արամը գրպանից մի փոքրիկ փաթեթ հանեց.
 — Ահա սա Վաչիկի նամակը, — ասաց նա, փաթեթից մի ծրար հանելով, վորն անմիջապէս ձեռքից ձեռք անցավ: — Բերել եմ, վոր Վաղգենն արտագրի իր պիեսի համար:
 — Յեւ հիշում եմ, — հայտնեց Հրաչը, — դու ինձ կարդացել ես դեռ սկստանոցում:

— Իսկ սա չորհազար վեցհարյուր հիսունչորսերորդ վորուհու համարը... — հառաչեց Արամը:
 — Այդ վերջինը չհասկացա, — նորից հայտնեց Հրաչը:
 — Սաթիկի համարն ե: Միթե չեւ հիշում:
 — Ի՞նչ Սաթիկ, — հարցրեց Միհրանը:
 Արամը պատմեց: Սաթիկն իր լավ ընկերուհին եր, վորի հետ ինքը հանդիպել եր ընդամենը մի անգամ, յեթե չհաշվենք մի ուրիշ հանդիպում, վորի ընթացքում դեռ հաղիվ մի քանի թուք փոխանակած՝ միտոր նոսր յեկավ և տարավ նրան, և յեթե չհաշվենք մի յերրորդ հանդիպում, վորի ընթացքում նույն նոսր ու պարոն Մորուքը զոռով ամուսնացրին նրան:
 — Հետո՞, — հարցրին բոլորը, հետաքրքրված:
 — Ջահերթի յերեկոյան, — շարունակեց Արամը տխուր ձայնով, — յերբ մենք մտնում եյինք գլխավոր փողոցը, յես նայեցի դեպի աջ և ի՞նչ... Մայթի վրա կանգնած եր Սաթիկը...
 — Սաթիկը, — բացականչեցին բոլորը:
 — Յեւ դնում եյի պատկոմների առջևից, Բաբկենի հետ կողք-կողքի: Բաբկեն, ասացի նրան, թույլ տուր մի ըտակ դուրս դամ... — Ինչո՞ւ, — մոմոաց նա ատամների արանքից, աշխատելով՝ և՛ պատասխանել, և՛ խոսած չլինել: — Գործ կա՞ ասացի: Նա թույլ տվեց և յես անմիջապէս դուրս նետվեցի և յետ դարձա դեպի այնտեղ, ուր տեսել եյի նրան:
 — Հանդիպեցի՞ր, — հարցրեցին կապույտ պատկոմներն անհամբերութեամբ:
 — Չկար... նորից անհետացել եր... կարծես վորոշված եր, վոր յես նրա հետ յերբեք այլևս չլսես...
 Տիրեց լուռթյուն: Բոլորը մտածում եյին:
 — Յեւ անա Վաչիկն ինձ տեսել ե հենց այդ ժամանակ, — յեղրակացրեց Արամը: — Խեղճ Վաչիկ, խեղճ Աչիկ...

10

ԿԱՐՄԻՐ ՍԿԱՈՒՏՆԵՐ

Գասպարն արագ ու ջղային քայլերով վերե բարձրացավ պատկոմատան փողոցով՝ դեպի քաղաքի հյուսիսային մասը: Բավական տեղ գնալով, նա կանգ առավ: Մի քիչ հեռվում — դեպի աջ — տարածված եր տեքստիլ գործարանի շինարարութունը: Ըստ յերեկոյին, նա տատանվում եր, գնալ այնտեղ, թե վոչ:

Սակայն դեռ վորոշում չընդունած, նրա յերկընտրանքին վերջ տվեց շշակը, վորն սկսեց փչել շինարարութեան կողմից: Միևնույնն է. յեթե այժմ նա դնա այնտեղ, վոչ վոքի տեսնել չի կարող, քանի վոր բոլորն արդեն ցրված կլինեն:

Յեւ նա շարունակեց ճանապարհը:

Բնակարաններից մեկի դռնն առջև, ուր ցանված եր դարու մի փոքրիկ արտ, նստել եր մի թուժան և դարեհատիկների դեռ չպնդացած միջուկներն եր ծծում: Տան դուռն իհարկե փակ եր, այլապես թուժանը չեր հանդգնի արտին մոտենալ:

Գասպարը, տեսնելով նրան, հանկարծ ինչ վոր բան մտածեց և արագ կանգ առավ: Խուժանն զգաստ նայեց նրան, պատրաստվելով դուռն վատթարանալու դեպքում վեր թռչել և փախչել: Նրա ձեռքից քաղված կոռեթները մեկ առ մեկ թափվեցին դետնին:

— Խուժանն ես:

— Խուժանն եմ:

— Հի՛ն ես:

— Շատ հին եմ:

— Անունդ ի՞նչ ե:

— Սուրիկ ե. — Ախմաթ Սուրիկ:

— Ո՞վ ե ձեր պետը:

Խուժանն այդ հարցին չպատասխանեց:

— Չե՞ս լսում, — ասաց Գասպարը, մոտենալով, — թի՛ւ ե ձեր պետը:

— Մենք պետ չունենք, ընկեր, — ժպտաց տղան: — Մենք ազատ խուժան ենք:

— Լսիր...

Յեւ Գասպարը կռպիտ կերպով բռնեց նրա ծնոտի տակից:

— Ո՞ւմ ես խորում: Բեզ բան են հարցնում. պատասխանիր: Հարկավոր ե:

— Գուցե թե ուրիշ խուժանները պետ ունեն, բայց յես չեմ ճանաչում, — համառեց Սուրիկը:

Գասպարը ձեռքը տարավ դրպանը, հանեց այնտեղից ամբողջ յեղած-չեղածը, — թղթեր, դանակ, թաշկինակ, և շուռ ու մուռ տալով, սկսեց փող փնտրել: Չգտավ, ջղայնացավ:

Խուժանը, տեսնելով, վոր հարց ու փորձ անողը պատրաստվում եր նույնիսկ փող վճարել իր պատասխանի համար, յենթադրեց, վոր հարցը բավական լուրջ ե ու վտանգավոր, վախեցավ և մի վերջին անգամ նորից կրկնեց.

— Յես վոչինչ չեմ իմանում...

— Դե դնա, քու հերդ ել անիծած, — կատաղեց Գասպարը, և յերեկային ուժեղ քացի տալով, շարունակեց իր ճանապարհը: Գնաց ևս բավական տարածութեան, թեքվեց մի այլ փողոց և բաց արավ այնտեղի մանրիկ դռներից մեկը: Միջանցքում, ուր նա մտավ, կային յերկու դռներ: Մեկն ըստ յերեկոյթին՝ տանտիրոջ բնակարանն եր, իսկ մյուսի վրա կայցրած եր սպիտակ մի խավաքարտ, վորի վրա խոշոր տառերով գրված եր. — «Կարմիր սկառտներ»: Յեւ ապա դրա տակը ավելի մանր տառերով. — Մամիկոն, Գասպար, Լևոն, Գարեգին, Սիոն, Ռհան: Նա բաց արեց այդ դուռը և մտավ: Ընկերներն արդեն յեկել ելին:

— Բարեիր, — առաջարկեց Լևոնը կատակով:

Գասպարը վոչինչ չպատասխանեց, հանեց դլխարկը, նետեց լուսամուտի դուռը և նետվեց իր մահճակալի վրա:

— Վատ չեր լինի, յեթե կոշիկներդ ել հանելիր, — նորից առաջարկեց Լևոնը:

Գասպարը կտրուկ շարժումով դուռը շուռ տվեց նրա կողմը և դուռաց.

— Շատ պիտի խոսես...

— Սուս կաց, Լևոն, ելի ջղայնացած ե, — խորհուրդ տվեց Ռհանը:

Լևոնը նայեց Գասպարին և նույնպես պակեց իր մահճակալին: Սիոնն ու Ռհանը մոտեցան սենյակի անկյունում կախված լվացարանին, սկսեցին լվացվել:

— Բեզ չեր խանգարի, յեթե նորից վորեւե տեղ աշխատելիր, — ասաց Գարեգինը կարեկցաբար, սրբիչը ձեռին: — Այն ժամանակ ջղայնանալու սովթ չեյիր ունենա:

— Մամիկոնը, վոր մինչ այդ լուռ եր, ակնարկով հասկացրեց Գարեգինին, վոր խոսելու ժամանակ չե և մեծ ընկերոջ նման, համարյա հոր նման մոտենալով Գասպարին, նստեց, ձեռքը դրեց նրա ուսին և հարցրեց.

— Ի՞նչ ե պատահել...

Սիոնն ու Ռհանը ընդհատեցին լվացվելը և սկսեցին լսել, վորովհետեւ գիտեյին, վոր Գասպարը չի կարող Մամիկոնին չպատասխանել: Յեւ իրոք: Նա վեր կացավ, նստեց և բարկացած աչքերով նայելով լուսամուտից դուրս, հայտնեց.

— Չընդունեցին...

— Յես եղպես ել գիտեյի, — մրմնջաց Մամիկոնը: — Վոչինչ չեր դուրս գա...

— Ինչու պիտի դուրս չգար, — բորբոքվեց Գասպարը: — Դու իդուր ես այդքան հուսահատվել, փախա դարձել: Շատ լավ ել դուրս կգար, յեթե մերոնք չլինեյին:

— Ութսունինը, — հարցրեց Սիրոնը:

— Վոչ միայն Ութսունինը, այլև բոլոր կապույտ պատկոմ-ները:

— Կապույտ պատկոմներ... — տարակուսեց Ռհանը:

— Դե մերոնք, ելի, — նորից ջղայնացավ Գասպարը: — Ի՞նչ կա չհասկանալու: Ասել են՝ նա դեռ չի փոխվել, նա ելի նախ-կինն ե: Սրիկաներն, ինչպես յերևում ե, յեկել, բանվորներին ել եյին տեղեկութուններ քաղել իմ մասին: Ասել են՝ կոպիտ ե վարվում մեզ հետ: Դեռ լավ եր, վոր չեյին իմացել հեռացվելու մասին...

— Դրանից հեշտ բան, — ժպտաց Լեոնը. — յերեկ հիմի արդեն դիտեն: Դե վերջացրեք, տղաներ, — դիմեց նա Սիրոնին և Ռհա-նին, — զնանք ճաշելու:

Գասպարը զնաց կանգնեց լուսամուտի մոտ և համարյա ինքն-իրեն դիմելով, սկսեց խոսել.

— Նորից Ութսունինը... Կաղաչի Պոստոմն ել Ութսունինը, ետեղ ել Ութսունինը: Նա յե մյուսներին կաղմակերպողը: Նա վոր չլինի, մյուսները վոչինչ: Մի քայլ ես անում, թրքմի, վոտ-քիդ տակ քար ընկավ: Նայում ես՝ նա յե: Մի քայլ ես անում, ընկնում ես, քիթդ ջարդում: Նայում ես՝ ելի նա յե...

— Մենակ նա չի, — ուղղեց Գարեգինը: — Դու ինքդ ես ասում. — Հրաչ կա, Միհրան կա, Վարդան, Վաղդեն, Սմբատ... Ել չեմ խո-սում պատկոմական կաղմակերպությունից դուրս յեղածների մա-սին: Նրանց ել ե Արամը խրատում: Հենց թեկուղ մեր կողքին, շինարարության վրա: Ես քեզ սե ջոկատի Ռուբենը, ես քեզ սե ջոկատի Ասքանաղը...

— Մի խոսքով, յերկու հարյուր քառասուն՝ հանած քսան-հինգ, — յեղրափակեց Լեոնը:

Մամիկոնը, վոր դուռը ձեռներ իմ շ առած նստել եր սեղանի մոտ, նայեց Լեոնին:

— Հիմա արդեն՝ վոչ թե քսանհինգ հանած, այլ դուցե միայն մեզ վեցիս: Այն ել՝ կես-հուսահատված, կես-հիասթափված, կես ել, դուցե դեպի կոմունիզմի դադափարը թեքված...

Գասպարը կատաղաբար հարձակվեց նրա վրա, բռնեց նրա ուսերից և սկսեց ուժեղ ցնցել:

— Ի՞նչ ես ջարդվել, եյ, քեզ հետ եմ, ընկեր կես-հուսահատ-ված, կես-հիասթափված: Չեմ ամաչում: Ի՞նչ որինակ պիտի տաս Սիրոնին ու Ռհանին: Յեվ ինչո՞ւ յես կարծում, վոր միայն մենք վեցս ենք մնացել մեր կոչմանը հավատարիմ: Մեզնից ինչո՞ւ են պակաս Սե Վահանը, Սեդրակը, բոլոր մյուսները: Անցած որը չե՞ր, վոր կարգացի Հրանտի նամակը: Ի՞նչ եր դուռ: Իսկ դ՞ու... Եդ միայն դու յես, վոր խփված ագռավի նման թևերդ քաշ ես արել: Իսկ կոմունիզմի դադափարիդ ակնարկները, խնդրում եմ ուրիշ-ների նկատմամբ անես: Ետեղ դավաճաններ չկան:

Գասպարը լուեց, նայեց ընկերոջը, վորն ամբողջ այդ հանդի-մանու. թյունների ընթացքում դուռը կախ լսում եր, — ավելացրեց.

— Ահա թե ում ե նշանակել Քիրաղը մեր բլիճի ղեկավար... Ասենք նա ի՞նչ դիտենար, վոր իր սիրելի հայ արին այսքան շուտ կարող եր փոխվել...

Հանկարծ Մամիկոնը ձեռն ուժեղ խփեց սեղանին, կտրուկ վեր կացավ, և Գասպարը, խոսքը բերանում կիսատ՝ զարմացած յետ քաշվեց: Բոլոր մյուսները վախեցած նայեցին:

— Քիրաղի անունը չտաս, թե չե ոյին կսարքեմ, — դուռաց Մամիկոնը: — Քիրաղը չե՞ր այս ամենի պատճառը: Յես թքել եմ Քիրաղի վրա: Չկարողացավ յերկուհարյուր քառասուն սկսուտ-ներով դործ տեսնել. իսկ հիմի հույսը դրել ե քսանհինգի վրա:

— Մի թքիր... — անվստահ առաջարկեց Գասպարը. — քսան-հինգը, յեթե աշխատենք, կմեծանա...

— Կմեծանա, — զայրույթով քմծիծաղ տվեց Մամիկոնը: — Ինչ-քան կգառնա: Յերկուհարյուր քառասուն: Ախր հենց եդ յերկու-հարյուր քառասուն եր, վոր Քիրաղը չկարողացավ պահել: Իսկ հետո: Հետո նորից մի Ութսունինն կհայտնվի և ամեն ինչ կը-փչացնի: Յես թքել եմ Ութսունիննի վրա...

— Տղաներ...

— Բոլորը նայեցին Գարեգինին:

— Լսեցեք, տղաներ, և հատկապես դու, Մամիկոն...

Նրա խոշոր, հաստ շրթունքները տարօրինակ կերպով դողդո-ղում եյին և յերևում եր, թե ինչպես նա բառեր եր փնտրում՝ սկսելու համար:

— Յես հիշում եմ, տղաներ, թե ինչպես մի անգամ, յերբ մենք Սեվերսկի վորբանոցներն եյինք գնում, — իսկ այդ արդեն սկսու-տանոցի քայքայման շրջանում եր, — մոտեցա Քիրաղին և ասեցի. — Պարոն պետ, հիշում ես արդյոք, վոր իմ հիշատակարանում գրել

ես. — Սկսեալ յերկու բանով կարող ես փոխարինել իր փայտը. — զենքով կամ գործիքով: Դու զենքը չտվեցիր, ուստի և նա գործիք եւ վերցնում... Ի՞նչ եմ ուզում ասել, տղաներ: Ուզում եմ ասել, վոր հարցը միայն Արամը չէր: Ի՞նչ կարող եր անել մեկը յերկուհարյուր յերեսունիննի դեմ, դեռ վեց ջոկատապետ ել ավելի, դեռ վարժապետները, կառավարիչները, դաստիարակչուհիներն ու ամերիկացիներն ել ավելի... Ի՞նչ կարող եր անել մեկը, յեթե... Ախր Բիրադն եդ բանը բոլորիցս ել լավ գիտեր: Նա ինձ պատասխանեց. — Մեր դեմ միլիոններ կան, տղաս... — Ուրեմն, Գասպար և Մամիկոն, հարցը վոչ թե Արամն ե, այլ այն, վոր չորս կողմը խորհրդային իշխանությունն ե:

— Ահա կոմունիստը, Գասպար, — ասաց Մամիկոնը հանգարտ ձայնով, ցույց տալով Գարեգինին: — Յես միայն մի բանում եյի սխալվել: — Յես կարծում եյի, թե նա կոմունիստ ե, բայց բանից դուրս ե դալիս, վոր արդեն լրացել ե...

— Մի բան ել ավելացել ե, — վրա բերեց Լևոնը: — Վնչ, տղաներ, — առարկեց Գարեգինը, — յես կոմունիստ չեմ: Յես այն եմ ասում, ինչ վոր ձեզմ ե ու աչքերովս տեսնում եմ: Դուք միթե չեք տեսնում...

Վոչ մեկը չպատասխանեց: Գասպարը նայեց Սիոնին ու Ռհանին և քմծիծաղով հարցրեց.

— Սիոն, Ռհան, պատասխանեցե՞ք մարդուն: Միթե չեք տեսնում: Սիոնն ու Ռհանը նայեցին նրան, ապա հայացքները հառեցին Մամիկոնին: Մամիկոնն այդ նկատեց:

— Ընկեր բջիջի քարտուղար, — դիմեց Գասպարը նրան. — լավ նայիր սրանց: Սրանք պատասխանը քեզանից են ուզում:

Բայց նախքան վորեւ մեկը վորեւ բան ասեր, տեղից վեր կացավ Լևոնը, գլխարկը դրեց և դիմեց դեպի դուռը:

— Գնանք ճաշարան: Առանց են ել սոված եյի, իսկ վեճից հետո՝ վոնց վոր մի ամիս բան կերած չլինեմ: Իսկ յեթե իմ կարծիքս ուղղում եք իմանալ, յես կասեմ հետեյալը. — Ավելի լավ ե՞ գլուխներս ցավի տակ չդնենք: Ի՞նչ ե մեզ հարկավոր: Որինակ յես, ուղղում եմ հարստանալ, լավ ապրել, ինձ նման հաղարավորների միջից համառ կերպով բարձրանալ դեպի մետաքսը, փլավը, կոնյակը, սեփական ախոռը, սեփական շտեմարանը... Ես իշխանության որոք՝ դա կարելի՞ յե, թե չե: Իմ կարծիքով, կարելի յե: Միայն թե, կամքի ուժ ե հարկավոր և հնարագիտություն: Գնանք...

Այս ասելով, նա դուրս գնաց: Բոլորը մեկ առ մեկ դիմեցին դեպի դուռը:

— Գնանք, — դիմեց Մամիկոնը Գասպարին: — Յես քեզ կհյուրասիրեմ:

— Շնորհակալ եմ, — մերժեց նա: — Յես կգնամ Արտուտյանի մոտ: Մամիկոնը բռնեց նրա թևից:

— Լսի՛ր, Գասպար... Ամթ ե... Դու բոլորովին կորցրել ես քո բարոյական դեմքը: Գնանք միասին...

— Ասացի՛՛ վոր շնորհակալ եմ: Դու խո ինձ պարտավոր չե՞ս:

— Իսկ նա պարտավոր ե:

— Այո:

— Ինչո՞ւ:

Պատասխանի փոխարեն Գասպարն իրեն ցնցեց, թե՛ն աղատեց նրա ձեռքից և գնաց: Մամիկոնը բղավեց նրա յետևից:

— Ամաչի՛ր, Գասպար: Յե՛վ այդ դժու պիտի որինակ տաս Սիոնին և Ռհանին իմ փոխարեն...

Ապա դառնալով դեպի նրանց, խիստ տոնով հայտնեց.

— Տղաներ, լսել եմ, վոր դուք ել եք բռնել Գասպարի ճանապարհը: Այլևս չլսեմ-չիմանամ, վոր դուք Արտուտյանի մոտ վոտ կոխեք: Պետք ե լինել ազնիվ, և վոչ թե սրիկա: Այդ պատկոմներն ու կոմունիստներն են ասում, վոր մենք սրիկաներ ենք: Իսկ մենք պիտի ապացուցենք, վոր վոչ, մենք ազնիվ ենք: Զիշտ ե, դրանով ել մենք վոչ մի ոգուտ չենք ստանա, բայց ազնիվ պիտի լինել վոչ թե ոգուտի նպատակով, այլ հենց այնպես: Նրանք նույնպես դուրս յեկան: Գարեգինը դուրս յեկավ ամենից հետո:

Գասպարը մի քիչ տեղ քայլեց Լևոնի հետ միասին, ապա հարցրեց.

— Լսի՛ր, դու ինձ չե՞ս կարող ասել, թե վորտեղ կարող եմ հանդիպել խուժանապետին:

— Իսկ ինչո՞ւ յես կարծում, վոր յես նրան ճանաչում եմ, — ծիծաղեց Լևոնը:

— Գիտեմ: Նախքան ազնիվ բանվոր դառնալդ դու կարծեմ նրա հետ վորոշ կապեր ունեյիր...

Լևոնը կանգ առավ:

— Ի՞նչ ես վախենում ինձանից, հիմար, — հանդիմանեց Գասպարը: — Յես ուղղում եմ սրիկա Ութսունիննին մի լավ, սրտիս ուղածի պես ծեծել տամ...

Լևոնը տվեց խուժանանոցի հասցեն:

— Բարեւ... — կմկմաց Վաչիկը, զարհուլած կերպով անթարթ նայելով նրա աչքերին:

Իսկ Զօրութեւ Ոնիկը, վորը, հակառակ իր անվան, բոլորովին եւ ծաղրական չեր, շարունակում եր գնալ նույն անփութ իւր ան-տարբեր տեսքով: Նրա սպիտակամորթ, բավական նիհար դեմքը միանգամայն հանդիստ եր և միայն նրա աչքերն էլին, վոր տեն-դահարի աչքերի պէս շարունակ շարժման մեջ էլին: Նա հազել եր դեղին կոշիկներ, մուգ-կապույտ անդրավարտիք և դրել եր սովորական գլխարկ, բայց նրան սարսափելի տեսք տվող նրա բաց-կանաչ մետաքսն բլուզն եր, վորի վրա նա կապել եր մուգ-կարմիր ծոպաթել գոտի: Վերնաշապկի կոճակները, վոր ուղիղ առջևիցն էլին և սկսվում էին համարյա պորտի մոտից, կոճկ-ված էլին ամբողջապէս ներքևից մինչև կզակի տակը: Նա բո-

լորովին ջղայնացած չէր, բայց յերբ ծխախոտ վառեց ու դրեց բերանը, յերկու անգամից ավել ծուխը ներս չքաշեց: Իսկույն ամբողջ ծխախոտն առավ բերանը և կոթով, կրակով, մոխիրով միասին սկսեց ծամել: Ծամեց, խառնեց իրար, ապա մի ամբողջ բաժակ թքի հետ միասին հանդարտ դուրս թափեց: Ըստ յերե-վոյթին՝ դա նրա սիրած հնարքներից մեկն էր, վորով նա հիաց-մունք և հարգանք էր հարուցում իր ընկերների մեջ դեպի իրեն: Թքելուց հետո, նա ուղղեց դատին, այսինքն ինչ վոր հնար-քով ձգեց-յերկարացրեց այն և նրա ծոպերը կախ ընկան համարյա մինչև գետին:

Վոչ մի բան Վաչիկի վրա այնքան լեղաճաք անող տպավո-րութուն չթողեց, վորքան այդ մուգ-կարմիր գոտին բաց-կանաչ բլուզի վրա: Իսկ թե ինչու՞ նա չկարողացավ վորոշել:

Հանկարծ Չոփուռ Ոնիկը միանգամից շուռ յեկավ, հարցրեց.

— Ո՞ւր եյիր:

Վաչիկը, չապասելով, վոր նա պիտի կանգ առնի, վորքն առաջ դրեց և շրմիոցով կպավ նրան: Ոնիկը վոչինչ չասաց դրա հա-մար, այլ իր յերկու ձեռքերով բռնեց նրա ուսերից և նրան զգուշութամբ մի քիչ յետ հրեց: Նրա ձեռքերն անհամաչափ մեծ էյին, թեև վոչ կոպիտ:

— Ապա, շուտ, բան եմ հարցնում:

— Յես... — կմկմաց Վաչիկը: — Հորյեղորայս ինձ տարավ... մեռավ... կտակեց...

— Քեզ հետ եմ, — ասաց Ոնիկը և իր յերկու ափերով բռնե-լով նրա գլուխը, նայեց ուղիղ աչքերին: — Հորյեղորդ հեքյաթը պահիր հորաքրոջդ համար: Թիֆլիս եյիր, թե՞ Բագու:

— Ռոստով... — մրմնջաց Վաչիկը, լիակատար կերպով յեն-թարկվելով նրան:

— Արհեստդ:

— Շատ բան եյի անում, բայց ամենից շատ՝ դառ եյի արա-ծացնում...

— Դառ եստեղ ել եյիր արածացնում: Ուրիշ բան սովորեցիր:

— Փուշիկ եյի տրաքացնում:

— Փուշիկ... Մի անգամ եստեղ տրաքացրիր, սապոնն աչքերդ լցվեց:

— Վոչինչ, սովորեցի:

— Ուրիշ ի՞նչ գիտես: Ասենք հետո կիմանամ: Ապա ինչքան փող ունես...

Նա ձեռքը տարավ Վաչիկի ծոցը, հանեց այնտեղից փողամանը, մասնադետի արագ հայացքով մի ակնարկ գցեց նրա ներսը և զարմացավ:

— Ե՞ս ե...

— Ուրիշ չունեմ: Դանակդ վկա:

Դա Չոփուռ Ոնիկի խուժանների յերգումն էր: Լսելով Վաչի-կից այդ յերգումը, Ոնիկը դո՛հ մնաց և փողամանն իր գրպանը դնելով ասաց.

— Լավ: Հիմի յես գնում եմ: Իրիկունը կգաս խուժանանոց: Ելի եստեղ ենք...

— Կգամ:

Չոփուռ Ոնիկը գնաց: Վոչ յերգվեցրեց Վաչիկին, վոչ հուսցեն հարցրեց, վոչ սպառնաց: «Իրիկունը կգաս խուժանանոց»: Նա միայն այդքանն ասաց, վորովհետև նրա մտքովն անգամ չէր կա-րող անցնել, թե Վաչիկը, թեկուզ և վոչ-խուժան, կհամարձակ-վեր իր խոսքին չյենթարկվել: Յեվ նա այնպիսի ինքնավստա-հությամբ կարգադրեց, վոր Վաչիկը ցուրտ դգաց, փշաքաղվեց, բայց յենթարկվեց: Նրա գնալուց հետո, յերբ աչքի առաջից վերացավ կանաչ բլուզն իր կարմիր գոտիով, Վաչիկն զգաց, վոր ուզում է մտածել, թե այդ ի՞նչ պատահեց և թե ուրիշ ինչ կարող է պա-տահել, բայց և միևնույն ժամանակ զգաց, վոր միևնույն է, ինչ ել վոր մտածի, յերեկոյան չի կարող չգնալ խուժանանոց:

12

ԽՈՒԺԱՆԱՆՈՑՈՒՄ

Այժմ արդեն Վաչիկը փող չունեւ հյուրանոցի պարտքը վճա-րելու: Փող չունեւ նույնիսկ վորեւ բան ուտելու, մինչդեռ իրեն զգում էր չափազանց սոված: Ո՞վ գիտեր, յեթե նա փող ունե-նար, զուցե դեռ ուտելու կարիք չզգար, բայց այժմ տարորինակ կերպով զգում էր այդ կարիքը:

Յեվ ինչպես իր անցայլի սոված որերին, այնպես ել այժմ, Վաչիկն սկսեց ուժեղ կերպով ցանկանալ, վոր որը շուտ անցնի, վորպեսզի ինքը պառկի քնելու և քաղցը մոռանա: Բայց յերբ հիշեց, վոր յերեկոն իր հետ բերելու յեր նաև մի նոր հանդիպում Չոփուռ Ոնիկի հետ, նրա թուքը բերանում չորանում էր: Վոչ, ավելի լավ է՝ թող ինքը սովից մեռնի, բայց յերեկոն չիջնի յերբեք, յերբեք...

Իսկ յերեկոն, դանդաղ, բայց համառ՝ իջնում էր:

Ամեն որվա նման հիմնարկները փակվեցին. հետո խանութները, իսկ դրանից հետո՝ սկսեցին դողանջել յեկեղեցիների դանդերը: Ունկընդերելով նրանց ձայնին, հանկարծ Վաչիկը հիշեց մի յեկեղեցի, վորի դռներն ամուր մեխված էյին և այժմ իհարկե այնտեղ դանդ էր լսվում: Դա պատկոմատան բակի մեծ յեկեղեցին եր: Ա՛յ, ինչ լավ կլինի, յեթե մարդ գնա նրա նեղ լուսամուտներից մեկից ծածուկ սպրդի ներս և կորչի Չոփուռ Ոնիկի աչքից, մինչև վոր... Մինչև վոր լինի լինի: Մինչև վոր մեռնի: Բայց վոչ, չմեռնի: Մեռնելը լավ բան չի: Մարդ մոռնի այնտեղ, պատկոմներից մեկն ու մեկին խեղբի, վոր նա ամեն առավոտ ծածուկ կերպով լուսամուտից ներս նետի մի կտոր հաց. — մի փոքրիկ կտոր հաց, հա, մի քիչ էլ ջուր...

Բայց յեթե փախչի, յեթե նա չենինականից հեռանա, նա այլևս ընդմիշտ, ընդմիշտ կկորցնի իր քրոջ հեռքերը: Իսկ այժմ, հույս ունի դոնե նրա գերեզմանը գտնելու... Վոչ, փախչելն անհնար է...

Շուկայի կողմից սկսեցին յերևալ խուժաններ, վորոնք խուժանանոց էյին դնում: Նրանց կեղտոտ ու հազար տեղից ճրդճրդված հագուստների տակից յերևում էյին մերկ սրունքները, մեջքները, փորը: Նրանք բոլորն էլ գլխաբաց էյին ու վոտաբորիկ, կեղտից կնճռոտված ձեռքերով և համարյա մուր քսածի նման սև դեմքերով: Կային և այնպիսիները, վորոնց դեմքերը հենց ուղղակի մրից էլ սևացել էյին: Յերը նրանք լուռ էյին, նրանց սև դեմքերի վրա վառվում էյին արյունի նման կարմիր շրթոններ: Իսկ յերբ խոսում էյին՝ սաղաֆի պես սպիտակ ատամները: Ամենաանմեղ յերեխայի աչքերն անդամ այդպիսի սև դեմքի վրա պսղղում էյին սուր ու շեշտակի և վախեցնում էյին մարդկանց:

Վաչիկն սկսեց աչք ման ածել, վորպեսզի գտնի Անտերին: Ավելի լավ է նրա հետ միասին գնալ, քան թե մենակ: Իր հետ վոր ընկեր լինի, նա սիրտ կառնի, իրեն չի կորցնի:

Բայց Անտերը չկար:

Արդեն անցան բոլոր խուժանները, անցան բոլոր խանութպանները և այլ մարդիկ. փողոցը համարյա դատարկվեց: Իսկ Վաչիկը դեռ կանգնել եր: Ըստ յերևույթին նա շատ եր վախենում խուժանանոց գնալ և դրա համար եր դանդաղում, բայց այսպես եր մտածում, — յես բոլորովին ել չեմ վախենում. յես միայն Անտերին եմ սպասում...

Սակայն հավիտյան սպասել ևս չեր լինի: Արդեն լիակատար յերեկո յեր:

Վաչիկն ակամայից սկսեց քայլել: Կարծես վոչ թե ինքն եր քայլում, այլ մի մեքենա յեր շարժում իր վոտքերը: Նա դանդաղ քայլերով քաղաքի կենտրոնն իր յետևը թողեց...

Այնտեղ, ուր քաղաքը համարյա վերջանում եր, ուր չկային վոչ միայն գլխավոր փողոցների ելեկտրական լույսերը, այլև չկային նավթի ճրագներ, ուր հատուկենտ տնակները կանգնած էյին լիակատար խավարի մեջ, փակ դռներով ու փեղկածածկ լուսամուտներով, գտնվում եր մի ավերակ բաղանիք: Ինչպես տնակների, այնպես էլ այդ բաղանիքի վրա խռում էյին բարձրահասակ ծառեր: Բաղանիքի վրա, նրանք միևնույն ժամանակ ծառայում էյին վորպես կտուր, վորովհետև նրա բոլոր սենյակների կտուրները քանդված էյին: Յերեմն, յերբ քամին ուժեղ տարուրերելով իրարից հեռացնում եր յերկու տարբեր ծառերի ճյուղերը, լուսնի լույսն ընկնում եր ներքև, և այնտեղ, հողի ու քարերի վրա, յերևում էյին բաղմաթիվ խուժաններ: Իսկ յերբ լուսին բոլորովին չեր լինում, խուժանների ներկայությունը մատնում էյին ծխախոտի այն կարմիր կայծերը, վոր փայլում էյին մերթ այս անկյունում, մերթ այն:

Աչքերը վարժեցնելով մթուշյանը, կամաց-կամաց կարելի յեր նկատել առարկաների գծագրությունը խավարի մեջ: Այն տեղը, ուր հավաքված եր խուժանների գլխավոր մասսան, իրենից ներկայացնում եր բաղանիքի քաբուքանդ յեղած լողաբանը: Նրա չորս կողմում կիսատապառտ պատերի յետևում, կային ավելի մանրիկ տեղեր, վորտեղ նույնպես քնում էյին խուժանները: Բաղանիքի հանդերձարանը բոլորովին ավերված եր, այնտեղ միայն հողի և աղբի կույտեր էյին կիտված, ուր ցերեկները խողեր էյին հավաքվում, իսկ գիշերները, վոտքերն զգուշությամբ փոխելով, մերթ-մերթ գնում ու յետ էյին դառնում խուժանները...

Վաչիկին թվում եր, թե յերեկոն դեռ լրիվ չափով չեր մթնել: Սակայն կես ճանապարհին նկատեց, վոր այդ լիալուսինն եր, վորը պայծառ կերպով լուսավորում եր շրջապատը: Նա քայլերն արագացրեց և հասնելով խուժանանոցին, ավերակ պատերից մեկի վրայով իջավ ներս:

— Ո՞վ յեկավ, — հարցրեց մեկը պառկած տեղից, ծուլանալով նայել: Ըստ յերևույթին, նրա քունը տանում եր:

— Յես եմ...

— Դու, հիվ ես, — դարմացա՛վ մեկն անծանոթ ձայնից և դուրսը բարձրացրեց: Տեսնելով մաքուր ու հարուստ հաղնված Վաչիկին, նա բացականչեց.

— Խուժաններ, ապուրի մեջ ճանճ ե ընկել...

Բոլորն անմիջապես վտառի ցատկեցին, տեսնելու համար այն ճանճին, վորը սեփական վտառով յեկել ընկել եր ապուրի մեջ: Նույնիսկ մյուս սենյակներից խուժանները ներս լցվեցին այնտեղ:

— Ճանճ չե, Փաս, — շշուկով դիմեց մի խուժան մի ուրիշի, վորն իրենից տարիքով մեծ եր: — Կարտոֆիլ ե: Կովճիր...

Վաչիկն անմիջապես հասկացա՛վ, վոր խոսքն իր հաղուստները հանելուն ե վերաբերում և հարցրեց.

— Իսկ խոհարարին ի՞նչ պատասխան պիտի տաք...

— Վեցկրականի՛ն, — հարցրեց Փասն ու մի քիչ յետ քաշվեց:

— Չե: Հենց Չոփուռին:

Իսկույն բոլորը սըսկվեցին:

— Ի՞նչ իմանանք, — արդարացա՛վ Փասը, — խո ճակատիդ վրա դրած չե՞ր:

Նույն ըրպելին, կողքի սենյակից ներս մտա՛վ Վեցկրականին, վորին Վաչիկը ճանաչում եր իր խուժան ժամանակվանից: Վեցկրականու հետ ներս մտան նաև ուրիշ չորսը, — նրան հասակակից: Ըստ յերևույթին, նրանք այնպես ծխում եյին և խոսակցում կարևոր նյութերի մասին: Նրանք մոտեցան, նայեցին նորեկին և վաչին չհասացին: Միայն Վեցկրականին, թեթևակի հարցրեց.

— Չոփուռի բերածն եր:

Վաչիկը դրականորեն պոռթկա՛լ շարժեց: Նա չեր ուզում խոսել, վորպեսզի Վեցկրականին իրեն չճանաչի: Փասը, վոր կանգնած եր մի քիչ այն կողմ, մոտեցա՛վ նոր ներս մտածներին և սկսեց նրանց հետ խոսակցել: Հասարակ խուժանները մեկ առ մեկ հեռացան և նորից պառկոտեցին:

— Փաս, ասա, չքնեն, հիմի Ոնիկը կգա, — կարգադրեց Վեցկրականին, չցանկանալով ինքն անմիջապես դիմել նրանց: Սակայն նրանք բոլորը լսեցին նրա ասածը և մեկը նույնիսկ ձայն տվեց.

— Չեք քնի, Վեցկրականի: Մի քիչ հանգստանանք:

— Աշոտը չեկա՞մ, — հարցրեց Վեցկրականին հատկապես վորեւ մեկին չդիմելով:

— Չե, — պատասխանեցին միաժամանակ մի քանի անկյուններից:

— Յես նրա վիզը կկտրեմ, — հանդիստ ձայնով սպառնաց Վեցկրականին: — Վոր փախա՛վ՝ կարծում եր կաղատվի՞:

— Դադու՞թ տարած կլինեն. — յենթադրեց նրա հետ ներս մտածներից մեկը:

— Դադու՞թում չկա: Տեղեկացել եմ:

Ապա դառնալով դեպի Վաչիկը, հարցրեց.

— Ն՞որ ես յեկել:

Վաչիկը նորից դուրսը շարժեց:

— Ի՞նչ ես դանդուլակդ զնգացնում, լեզու չունե՞ս:

— Նոր եմ յեկել:

— Վճրտեղից:

— Ռաստովից:

— Վերին տեսակի յե, — յենթադրեց Փասը:

— Վաչ ներքին, վոչ վերին, — վերավորվեց Վաչիկը: — Յես մարդ եմ:

Նորից մի քանիսը դարմացրած բարձրացրին դուռները:

— Մարդ ես, — հարցրեց Վեցկրականին: — Բա ի՞նչ դործ ունես մեղ մոտ:

— Չգիտեմ: Չոփուռն ե ուղարկել:

Նույն ըրպելին, մեկը պառկած տեղից ձայն տվեց.

— Վաչի՛կ...

— Ո՞վ ե, — հարցրեց Վաչիկը:

Խուժանը տեղից վեր ցատկեց: Անտերն եր: — Վաչիկի հին ընկերը:

— Ա՛յ քեզ բան: — դարմացա՛վ նա: — Հաստատ վոր դու յես: Ձայնիցդ ճանաչեցի: Ես վճր տեղից ես յեկել, Վաչիկ ջան...

— Ի՞նչ Վաչիկ, — հարցրեց Վեցկրականին Անտերին:

— Փոշոռյանը: Դո խմբիդ Վաչիկը:

Վեցկրականին կտրուկ մոտեցա՛վ, լուսնի լույսով նայեց, ստուգեց նորեկի ու լինելը և համոզվելով, մի շառաչուն ապտակ հասցրեց նրա ականջին: Վաչիկը վայր դուրսվեց:

Նույն ըրպելին ներս մտա՛վ ինքը՝ Չոփուռ Ոնիկը: Հենց մուտքի մոտ, նա կոշիկի կրունկով արթնացրեց մի քանիսին, վորից հետո մյուսներն անմիջապես վտառի ցատկեցին:

— Ծխախոտ տվեք:

Անմիջապես Վեցկրականին, Փասը, մյուս չորս մեծահասակները ծխախոտի տուփերը դրականներից հանեցին:

— Լուցկի յեկ տվեք:

Վեցկրականին լուցկին մոտեցրեց նրա յերեսին:

— Աշոտը յեկա՞ւ: — հարցրեց նա, ծուխը դուրս փչելով:

— Զի յեկել:

— Փնա:

— Ասա, Չոփուռ ջան:

— Եղուց մինչև իրիկուն տեղն իմանաս: Ախմաթ Սուրիկը քեզ ողնական:

— Լալ, Չոփուռ ջան:

Ոնիկը շուրջը նայեց: Նրա կողքին, գետնի վրա նստած մի փոքրիկ կերպարանք կծկվեց, ավելի փոքրացավ, բայց Ոնիկը նկատեց նրան, բամբուլ խփեց նրա գլխին, մազերից բռնելով բարձրացրեց, վոտքի կանգնեցրեց:

— Ո՞ւր եյիր, Ոլո:

— Կայարանում:

— Ինչո՞ւ:

Նա ձայն չհանեց:

— Բեզ լ՞նչ եյի ասել:

Նա նորից ձայն չհանեց:

Չոփուռ Ոնիկը ծխախոտը վար առավ բերանից, մոխիրը մատով թափ տվեց, ապա կրակը մոտեցրեց տղայի ականջի բլթակին:

— Վաթ, — ձչաց նա:

Ոնիկը կրակը մոտեցրեց մյուս ականջին:

— Եղուց չորս հավ կբերես, — կարգադրեց Ոնիկը և նրան շարտեց դետին:

— Ես ո՞վ ե քնկած:

— Վաչիկն ե, — բացատրեց Վեցկրականին:

— Բնե՞լ ե:

— Չե, յես մի հատ հասցրի:

— Եսոր ո՞ւմ եյին բռնել:

Այս անգամ պատասխանեց Փասը:

— Ինձ:

— Արձանադրեցի՞ն:

— Չե: Փաթա:

— Ինչի՞ բռնեցին:

— Կովի համար:

— Վեցկրականի, տուր դրա վղին:

Լավեց մի ուժեղ շրխից, վորից հետո Չոփուռ Ոնիկը նորից հարցրեց:

— Ի՞նչ կույլ եր:

— Չոփուռ ջան, ինչո՞ւ յես ծեծել տալիս: — լացակումած տըրտընջաց Փասը: — Վորբերի խուժըն անցնում եր: Տեսնեմ՝ Վեցկրականու խուժաններից մեկը շարբի մեջ: Ասում եմ՝ բաղնիք դնա: Ասում ե՞ շատ եմ լողացել, շնորհակալ եմ: Ասում եմ՝ դնա, կեղտդ մաքրիր, բաղնիքս անը չի ծեծի: Ասում ե՞ ինչի՞ պիտի դնամ, վոր ծեծի կամ չծեծի. վոր մորթեն, — մանկատնից դուրս չեմ դա... Դեհ, յես ել մտա շարք ու մի հատ տվեցի...

— Եդ ուրիշ բան, — համաձայնվեց Չոփուռ Ոնիկը. — Վեցկրականի, վզակոթին տվածդ յես առ...

Վեցկրականին մոտեցավ և նախկին ուժով մի հատ հասցրեց նրա կողմը:

— Ինչո՞ւ յեք խփում, — լացակումած դուռաց Փասը:

— Դավաճանի հետ հաշիվ տեսնելու համար գիշեր կա, — բացատրեց Ոնիկը: — Փողերը տուր տեսնեմ, Վեցկրականի:

Վեցկրականին ականարկով հասկացրեց մի փոքրիկ խուժանի, վորը վաղեց և մի քարի արանքից հանելով փողի կապոցը, բերեց,

— Ե՞ս ե:

— Եդ ե:

Ոնիկը կապոցը կշռեց իր ձեռքի վրա, ուղիղ նայեց Վեցկրականուն:

— Եսոր շատ շոգ եր, Վեցկրականի:

— Հ՞ր:

— Ասում եմ՝ շոգ եր: Զի՞ հալվել:

— Դանակդ վկա, Չոփուռ...

Ոնիկը կապոցը կշռեց իր ձեռքի վրա, ուղիղ նայեց Վեցկրականուն:

Խուժանների այդ սարսափելի յերդուժն ախպես եր նշանանակում. — յեթե սուտ եմ ասում, դանակդ փորս խրիր:

— Դու դիտես, — համաձայնվող տոնով յեղրակացրեց Ոնիկը:

Վեցկրականին ընկերական հանդիմանությամբ նայեց Ոնիկին և շշմաց:

— Լալ, Չոփուռ՝ հաշիվ մաքրելու տե՞ղ դտար լալոտների մոտ...

Ոնիկին ըստ յերեսույթին համաձայնեց: Նա բաց արեց կապոցը, վարժ աչքով փողը միանգամից կիսեց, կեսը տվեց նրան և կարգադրեց,

— Փասի բաժինը քոնից կտաս:

Փասն իսկույն ստացալ իր թղթադրամը, դրեց իր ծվեններէց մեկի արանքը: Վեցկրականին, վոր հազնված եր Զոփուռ Ոնիկի նման, բայց նրա բլուզը մետաքսից չէր, այլ հասարակ կտորից, իր փողը պարզապէս բլուզի ոճիքից ներս լցրեց:

— Քնեցեք, — կարգադրեց Ոնիկը խուժաններին:

Նրանք բոլորն իսկույն պառկեցին:

— Առավոտը շուտ, — շարունակեց նա, — տաս հոգի Փասի հետ կգնաք անասունների շուկան: Փաս, յերկու հատ մանր յեղջուրավոր... Յերկու հատ վոր բերեք, ամեն մեկիդ մի-մի մանեթ կտամ, իսկ քեզ՝ վոտներն ու գլուխներն ել կտամ: Մի հատ, վոր բերեք՝ կծեճեմ:

Յերբ Փասը նույնպէս գնաց պառկեց, Ոնիկը դիմեց իր մոտ նստած չորս հասակակիցներին:

— Գիշերս հւր պիտի դնաք:

— Տեղ չենք գնա, Զոփուռ: Եսոր վտանգ կա:

— Ման են դալիս:

— Այո: Բոլոր փողոցներում:

— Սուտ ե: Դուք ինձանից լավ թա չգիտեք: Մենակ շուկան են ման դալու: Դուք մի վախենաք: Յես ել տուն չեմ գնա, ձեզ հետ կգամ:

— Ի՞նչ պիտի անենք:

— Հյուր դնանք: Եստեղ մոտիկ, մի քեռակին կա: Քեռին ուրիշ տեղ ե գնացել, ինքը մենակ ձանձրանում ե: Տունն ել լիքն ե, դատարկ տեղ չկա, վոր պար խաղա... Վեր կացեք:

Վեցկրականին հիշեցրեց Վաչիկի մասին:

— Արթնացրու, — կարգադրեց Ոնիկը:

Վեցկրականին մոտեցալ: Վաչիկը քնած չէր: Նա կամացուկ, խեղդված ձայնով լաց եր լինում:

— Նստի՛ր, Վաչիկ, — առաջարկեց Ոնիկը:— Ապրես, դե պատմիր: Վաչիկը հեկեկում եր:

— Շուտ, ժամանակ չկա:

— Ախր ի՞նչ պատմեմ, Զոփուռ:

— Դիւթից-գլուխ պատմիր:

Վաչիկը պինջակի ծոցադրպանից թաշկինակը հանեց, չորացրեց աչքերը և հանդատացած ձայնով սկսեց պատմել:

— Ձեր մոտից վոր փախա, գնացի թիֆլիս... Մի կողմարարի մոտ աշակերտ մտա... Սովորեցի... Բայց շատ եր տանջում: Ռանգան տալիս եր ձեռքս, վոր մամուլի տակ դրած գրքերի թղթերը

տաշեմ-հավասարեցնեմ, վորովհետեւ նա մեքենա չունէր: Յես տաշում եյի, թեկու թուլանում եր, նա ապտակ եր տալիս, հետո յես ելի եյի տաշում: Մի քանի ամիս հետո փախա Ռաստով...

— Բուն նյութն ասա, ի՞նչ սովորեցիր:

— Հենց Ռաստովի կայարանում, — շարունակեց Վաչիկը, — միլիցիոներն ինձ բռնեց... Դուքս յեկալ, վոր նա իսկական չէր. — հազած միլիցիոներ եր... Ինձ տարալ իրենց տուն: Մի ժամանակ դրպան եյի մտնում, — փուչիկ եյի տրաքացնում: Հետո սկսեցի տուն կտրող խմբերին պահապան կանգնել, — դառ եյի արածացնում: Հետո ասացին, վոր յես ընդունակ տղա յեմ, սարքեցին փոքրիկ ջութակահար: Լավ հաջգրին, լավ պահում եյին, քաղաքից-քաղաք ման եյին ածում: Աֆիշաները վոր տպում եյին՝ իմ բոյիս եր: Ամեն տեղ իմ նկարս կար: Մի անգամ՝ լրագրի մեջ ել գրեցին... Յես բեմի վրա կանգնում, կնտկնտոցն եյի շարժում: Իսկ ժանր բեմի կողքից նվագում եր: Շատ փող աշխատեցինք: Բայց մի անգամ, դահլիճի մարդիկ նկատեցին, վոր յեղանակն ուրիշ տեսակ ե, իմ ձեռքիս շարժելն ուրիշ տեսակ... Ժանն ել փախալ, Յեֆիմն ել... Մարդիկ վաղեցին նրանց բռնելու, ինձ մոռացան... Յես տեսա, վոր ինձ չեն բռնում, գնացի բեմի յետեից ժանի չեմոգանն առա, գնացի կայարան: Մեր կասսի փողը նրա մեջ եր: Թիֆլիս վոր հասա, քրոջս համար բան-ման առա, յեկա

Զոփուռ Ոնիկն ու մյուսները լսեցին և գլուխներն սրորեցին:

— Եդ սովորածդ մեղ համար չի: Իսկ ուրիշ բան չգիտես:

— Չե:

— Վոր եղպես ե, թող ելի իր փուչիկները տրաքացնի, — առաջարկեց Վեցկրականին:

Վաչիկը քար կտրվեց: Ո՞վ տրաքացնի իր փուչիկները: Ի՞նչը: Այսինքն՝ ի՞նչպէս թե ինքը...

— Անտեր, — ձայն տվեց Ոնիկը:

Թե Անտերը և թե մյուս բոլորն իհարկե դեռ արթուն եյին և լսում եյին խոսակցությունը: Լսելով, վոր իրեն ձայն են տալիս, Անտերն իսկույն վեր ցատկեց:

— Հին շալվարդ ելի տաճիդ ես գցում:

— Հա:

— Բեր:

— Իմ տղաներիցս մեկի պենջակն ել բեր, — կանչեց Վեցկրականին նրա յետեից, ապա դարձալ դեպի Վաչիկը. — հանիր:

— Չեմ... — դոռաց Վաչիկն ու սկսեց իրար յետևից արցունքները դլորել աչքերից: — Չեմ հանի... Թողեք զնամ... Չեմ...

— Հանի՛ր, յես քու..., — հայհոյեց Վեցկրականին և նրա մի վտառից բռնելով, գետնին դլորեց. — հանի՛ր:

Ապա չսպասելով նրան, ինքը հասավ և կռճակները քանդեց:

— Ապա, Չոփուռ, լուցկի վառիր... Տեսնում ես տղան ինչքան է սպիտակել: Փափուկ ապրելուց և: Վերին տեսակի յե աշխատել, խո հանաք բան չի:

Վաչիկն սկսեց կարկուտի նման վոտները թափահարել, բայց Վեցկրականին, յերեսը նրա հարվածներից պաշտպանելով, հանեց նախ նրա մի լաքած կիսակոշիկ, — ապա մյուսը, հետո գուլպաները, կաստյուլը, սպիտակեղենը... Վոտից գլուխ մերկացնելով նրան, նա Անտերի բերած փալանները դրեց նրա կողքը:

— Հագիր՝ չմրսես: Գարնան վերջն է, բայց ելի...

Չոփուռ Ոնիկը մոտեցավ նրան և տեսնելով, թե ինչպես նրա մերկ մարմինը դեռ ցնցվում է խուլ հեկեկոցից, դրպանից հանեց իր ֆիննական դանակը և դրեց նրա կոկորդեն:

— Ես ի՞նչ ե:

Վաչիկի լեզուն կապ ընկավ: Նա մի վայրկյանում մոռացավ լացը և սարսափից չռած աչքերը հառեց խուժանապետին:

— Ի՞նչ է, — կրկնեց նա:

— Դանակ... Դու դանակն ե...

— Պաշիր...

Վաչիկը համբուրեց դանակը:

— Դիր ճակատիդ:

Դրեց.

— Հենց վոր ծպտուն հանեցիր... — սպառնաց Ոնիկը և դանակը դրեց դրպանը. — զնանք:

Նույն րոպեյին Վաչիկը վեր կացավ, նստեց և իր դրության հետ հաշտվածի ձայնով դիմեց Ոնիկին.

— Չոփուռ...

— Ասա.

— Դոնե դանակս տուր: Դո նվիրածդ է:

— Տուր դանակը, — կարգադրեց Ոնիկը Վեցկրականուն, տեսնելով, վորն է վերցրել:

— Չոփուռ ջան, ախր յես իմ դանակս կորցրել եմ, — ընդամացավ նա:

— Նորից կառնես: Մեծ բան չի:

— Վճիռ տեղից առնեմ:

Վեցկրականին ճիշտ եր ասում: Ֆիննական դանակն իրրեզենք, վաճառվում եր հատուկ թույլատվությամբ:

— Կճարենք, — հանգստացրեց Չոփուռ Ոնիկը: — Իսկ հիմի դանակը տուր իրեն: Նվերը յես չեն վերցնի: Ապրես Վաչիկ, վոր մինչև հիմի նվերս պահել ես: Դրա համար ե՛լ եղուց դեռ քեզանից վաստակ չեմ ուզի: Գնանք, տղաներ, ուշ ե...

Ոնիկը, Վեցկրականին և չորս մեծահասակները դուրս յեկան: Յերը նրանց ձայները խլացան ավերակների յետևում և ապամարեցին, Անտերը կամացուկ սողաց դեպի Վաչիկը և նրա ականջի մոտ շշնջաց.

— Հագիր...

— Յես չեմ ուզում նորից խուժան դառնալ, — դարձյալ սկսեց լաց լինել Վաչիկն այնպես թախանձաղին, կարծես իր բախտը վորոշելն Անտերից է կախված:

— Շատ բան չես ուզում, — ժպտաց Անտերը, — բայց քանի վոր Չոփուռն է ասում՝ պիտի դառնաս: Հագիր, խո տկուր չեմ քնելու:

— Չեմ ուզում, Անտեր ջան, — շարունակեց հեկեկալ Վաչիկը, — յես կիտլեչեմ, յես կգնամ ուրիշ տեղ, յես գիրք կազմեր գիտեմ, չեմ ուզում...

— Դե հագիր, վոր փաթեցես, — համոզեց Անտերը:

Քիչ հետո նրանց մոտեցավ նաև Ալմախ Սուրիկը:

— Լսիր, տղա, — դիմեց նա Վաչիկին, — դու ես որվա տղան չեմ, վոր ինձ փող տվեցիր: Ինձ ճանաչում ես, յես Ալմախ Սուրիկն եմ: Մի լաց լինիր, կսովորես:

Յերկուսով միասին, մի կերպ հագցրին Վաչիկի նոր հագուստները: Ասենք՝ առանձնապես հագցնելու բան չկար և յեղածն էլ դժվար չեր: Բռնեցին տղայի թևերը, անցկացրին պինջակի առաջին պատահած յերկու անցքերի մեջ, հետո նույն կերպ հագցրին նաև շալվարը: Անտերն իր վրայի դրպանածն կարկատաներից մեկի միջից հանեց մի քիչ թել և տվեց Վաչիկին՝ իրրեզոտի դործածելու համար: Իսկ հետո, Սուրիկը գնաց և վերադարձավ, բերելով մի մեծ կտոր պանիր:

— Յեթե սոված ես՝ կեր: Ափսոս վոր հետը հաց չկա...

Վաչիկը, վոր անդադար լալիս եր, ուղեց չվերցնել, բայց չափազանց քաղցած եր: Կտրեց մի փոքրիկ կտոր ու կերավ: Սկսե-

ցին ուտել նաև մյուս յերկուսը: Փասը, վոր պարկած դիրքով ծխախոտ եր ծխում, վերջացրեց ծխելը և աշխատելով մյուսներին չարթնացնել, կամացուկ ձայնով կարգադրեց.

— Քնեցեք: Հերիք ե խոսեք: Առավոտը կանուխ շուկա պիտի գնաք...

Յեվ ահա մենակ մնալով, Վաչիկն սկսեց նայել աստղերին ու մտածել: Ախր վաղն լնչպես դուրս դա փողոց: Մարդիկ չէն շշմի զարմանքից, — նայելով իր քուրջներին: Չէն ասի, ախր սա յերեկ հիանալի հագուստներ ունեն: Սկի վոր չճանաչեն ել, իր սպիտակ փոսերից կհասկանան, վոր նա նոր խուժան ե: Ախ, յերանի հետաքրքրվեն, դան, հարցնեն... Ասենք՝ թող վոչինչ ել չհարցնեն: Միևնույն ե, ինքը չի համարձակվի վոչինչ ասել: Ավելի լավ ե՝ գնան և ուղղակի բանտարկեն թե Զոփուռ Ոնիկին, թե Վեցկրականուն, թե նրանց հետի չորսին, և թե Փասին...

Ախ, ինչո՞ւ յեկա Ռաստովից... Գոնե այնտեղ, նա ունեն հիանալի անկողին, ճաշ, փող: Իսկ յերբ հարկը քաղաքներ եյին գնում, ավելի լավ եր լինում: Ապրում եյին հյուրանոցներում, իրենց ուղածի պես...

Բայց հանկարծ Վաչիկը հիշեց, թե ինչպես այնտեղ, վորեն հյուրանոցի փափուկ ու մաքուր անկողնում պառկած, նա միշտ յերազել ե թողնել այդ կյանքը, փախչել, դալ Լենինական: Ծիշտ ե, դրա պատճառը գլխավորապես քույրն եր և իր ընկերներ չունենալը, բայց կար նաև մի ուրիշ, նույնքան կարևոր պատճառ: Այդ այն եր, վոր նա սարսափում եր ժանից ու Յեֆիմից և նրանց նման բոլոր մյուսներից, վորոնց մեջ ինքն ընկել եր: Ո՞ր, ինչքան վատ, ինչքան սոսկալի յեր, յերբ համարյա ամեն յերեկո նա կանգնում եր բեմի վրա, հարյուրավոր մարդկանց աչքի առաջ ու խարում այդ բոլորին: Ինչքան եր լարվում Վաչիկն այդ բոլորներին, ինչքան եր աշխատում իր ձեռքի շարժումներն ամենայն ճշտությամբ համապատասխանացնել բեմի կողքից, կուլիսներից յեկող յեղանակին... Իսկ յերբ սխալվում եր վորեն գեպքում, առաջին շարքում նստած Յեֆիմը շրթունքն եր կծում, ապա յերեկույթից հետո շան պես ծեծում եր իրեն: Իսկ առավոտյան, վերսկսվում եյին վարժությունները...

Ամենասարսափելին Վաչիկի համար՝ ահա այդ հարյուրավոր զույգ աչքերն եյին, վորոնք դահլիճից նայում եյին իրեն՝ սիրալիր, հիացած, նույնիսկ արցունքոտ: Յեվ յերբ Վաչիկը պատկերացնում եր, վոր ամեն բոլոր նրանք կարող են կեղծիքը բռնել, նրա

սիրտը կարծես դադարում եր բարախելուց և ձեռքերը դողում եյին: Դեռ լավ եր, վոր իրենք մեծ քաղաքներ չեյին գնում: Այլապես, վաղուց արդեն բռնված կլինեյին...

Վոչ, ավելի լավ ե ծիրան փախցնել: Դա ավելի հեշտ ե: Նույնիսկ ավելի լավ ե մտնել Զոփուռի և Վեցկրականու ցույց տված վորեն լուսամուտից ներս, քան թե նորից վերադառնալ Ռաստով...

Թեև հյուրանոցների փափուկ ու մաքուր անկողիններից հետո ավերակ բաղանիքի գետինը շատ անհարմար պառկելու տեղ եր, բայց և այնպես Վաչիկը չկարողացավ հաղթահարել և իսկույն քնեց:

13

ՀԻՆ ԾԱՆՈթՆԵՐԻ ՇՈՒԿԱՆ

Իր խուժանային ցնցոտիները հագին, շուկայի խանութների մոտ կանգնել եր Վաչիկը՝ Սուրիկի և Անտերի հետ: Նրանք յերեքով խոսում եյին ինչ վոր կարևոր նյութի մասին, յերեկ դիմացի խանութի առջևամասում դրված ընկույզի պարկի մասին, դեպի վորը մերթ-մերթ ծուռ ակնարկներ եյին նետում: Վաչիկը, վորի մարմինն այդ մի քանի որվա ընթացքում դեռ բոլորովին չեր սևացել, ըստ յերեկույթին արդեն ավելորդ եր համարում լվացվելը: Նրա սպիտակ մորթի վրա, կեղտի դանաղանաձև բծերը ցայտուն կերպով աչքի եյին թափում, բայց նա ըստ յերեկույթին անտարբեր եր դեպի այդ բանը: Այդ բոլորին նրան մտահոգում եր միայն մի հարց. — Թոցնել մի քանի ընկույզ իր և իր ընկերների համար, քանի դեռ չեր յեկել խուժանապետներից մեկը և իրենց դործի դրել: Սակայն խանութպանն զգաստ նայում եր և վոր գլխավորն ե՝ նրա մոտ մի վտանգավոր բանի կոթ կար դրված:

— Յեկեք հենց բանի կոթը թոցնենք, — առաջարկեց Սուրիկը. — ամուր փայտ ե յերեկում: Փող կարժենա...

Սակայն նախքան մյուսների խոսելը, անկյունի յետևից յերեկաց Վեցկրականին: Նա մոտեցավ և զզուշ ձայնով, շտապ հայտնեց.

— Կոշկակար Վրթանեսը ճաշելու գնաց... Մենակ նրա կինն և մնացել խանութում... Վաչիկ, դու կաց...

Սուրիկի և Անտերի յետևից Վեցկրականին ևս գնաց.

Վաչիկը մնաց մենակ և մենակ մնալով, այլևս չհամարձակվեց մոտենալ ընկույզի պարկին: Ամենավատն այն եր, վոր դա շու-

կայի խաղաղ անկյուններից մեկն էր, ուր շատ մարդիկ չկային և «գործ անելը» դժվար էր:

Գալով խանութներին, այնտեղ կային ընդամենը չորս «պետ-քական» խանութներ, վորոնցից մեկը, ուր ընկույզի տալին էր դրված՝ մրգավաճառի յեր, յերկրորդը հին հագուստեղենի, յերրորդը նույնպես հին հագուստեղենի, բայց այնտեղ կային նաև քաղցր կաթ, թուզ, չամիչ, շոկոլադ, դանադան կոնսերվաններ, իսկ չոր-րորդում վաճառում էին միայն ձուկ: Մնացած խանութներն «անպետք» էին — յերկաթավաճառանոցներ, կահ-կարասու ար-հեստանոցներ և այլն: Վաչիկը վորոշեց փոխել իր ծրագրերը և հագուստեղենի խանութներից մեկից մի գլխարկ թոցնել, վորի կարիքն այնպես ուժեղ կերպով դգում էր ցերեկվա շոգերի ժա-մանակ: Նա մոտեցավ խանութների այն մեկին, ուր նաև շոկո-լադ ու թուզ էին վաճառում և կանգնեց դռան մոտ: Իրեն սիրտ տալու համար նայեց շուրջը և ստիպված յեղավ արագ մի կողմ քաշվել: Դիմացից ծանոթ մարդ էր գալիս... Գալիս էր այն յերիտասարդը, վորը ջահերթի յերեկոյան խփել էր իրեն, իսկ պատկոմական դարպասի մոտ՝ մի կողմ էր հրել: Վաչիկը չէր ուզում, վոր նրանք, ովքեր իրեն տեսել էին կաստյուսով, այժմ տեսնեին այդ խեղձ վիճակում: Նա սպասեց, մինչև յերիտասարդը մտավ խանութ, ապա նորից մոտեցավ:— Սկսեց հարմար վայրկյանի սպասել: Յե՛վ քանի վոր բոլոր խանութների նման այդ խանութի առջևամասը նույնպես բաց էր և առանց ապակիների, նա սլարդ կերպով լսեց ներսում տեղի ունեցող խոսակցությունը:

— Բարե, Արտուսյան...

— Ելի եկա՞ր, Գասպար, — տրտնջաց խանութպանը. — Ընչ ևս ուզում:

— Ատղջությունդ, — ձեռ առավ Գասպարը և ավելացրեց. — սագի մսի կոնսերվաններից մնացել է:

— Մնացել է, — բողբոջեց Արտուսյանը. — վորտեղից մնա, թա-լանեցիք ինձ, ընչ էք ուզում: Սիտը դալիս տանում ե, Ոհանը դալիս տանում ե, Լևոնը տանում ե, դու տանում ես: Մրա վերջը պիտի գա, թե՛ չէ: Վոչ ուտելիք թողեցիք, վոչ հագուստ...

— Ո՛ք, — սրտնեղեց Գասպարը և սկսեց դարակները գննել. — ամեն ներս մտնելիս թե չե՞մ կրկնելու: Մի անգամ ընդմիջտ ասել եմ, վոր դու իրավունք չունես ձայն հանելու:

— Ի՞նչպես թե իրավունք չունեմ, — շշռաց Արտուսյանը, փոխանակ ըղպելու:

— Ճակատիդ քրտինքով չես աշխատել այս բոլորը, — սերտած զասի նման արագ պատասխանեց Գասպարը: — Ամերիկական կո-միտեյի պահեստներից ես թալանել: Վորերերի բաժինն է:

— Հետո՞:

— Ուրիշ վեչինչ:

— Այդ ինչ էր՝ դրպանդ դրեցիր:

Գասպարն առանց պատասխանելու անցավ խանութի խորքը:

— Բա ասում ես սագի միս չունե՞ս: Այս ընչ կոնսերվաններ են...

— Ավագակ, թալանչի, — մոմռաց Արտուսյանը կատաղած կեր-պով: — Յես միլիցիոներ կկանչեմ...

— Ուզում ես՝ յես կանչեմ:

— Ախր ընչ ևս ուզում, այ Գասպար, հողուդ մատաղ, — կակ-դելով խնդրեց նախկին պահեստապետը:

— Ինչ վոր ուզում եմ, վերցնում եմ, — պատասխանեց Գասպարը սենյակի խորքից՝ նույն հանդարտ ձայնով, ապա ընդհատելով հետադուրս յուր, բորբոքվեց: — Գլուխ ես ցա-վացնում: Այնպես ես անում, վոր այլևս խանութդ վոտք չկո-խենք...

— Յերանի, — մրմնջաց Արտուսյանը, — յերանի:

— Բայց մենք քեզ կներենք. չենք խոսվի, միշտ կգանք...

Վաչիկն սկսեց ծիծաղել անդոր խանութպանի վրա, մոռանա-լով գլխարկ փախցնելը, վորն արդեն բավական հեշտացել էր: Դիչ հետո, լուռ կերպով նրան մոտեցավ ու կանգնեց նաև Փասը, բայց տեսնելով, վոր նա դործով չի դրադված, այլ դիտում է, կարգադրեց.

— Գնա պանդուկ: Դյուղացիներ են յեկել:

Վաչիկը շարժվեց: Գնալիս, Փասն իր ձեռքը բամբեց ձկնա-վաճառի դախլին, ճարպիկ շարժումով թոցրեց մի մեծ ձուկ և ան-հետացավ:

— Բռ... բռնեք, — ըղպվեց ձկնավաճառը, վոր խանութի խոր-քում դատարկ կողոմբներն էր դարսում իրար վրա, և դուրս նետ-վեց: Նայելով դեռ ու դեն և չտեսնելով խուժանին, նա կատա-ղած ներս մտավ, մոտեցավ դախլին և մի հատ ուժեղ խփեց իր կնոջ մեջքին.

— Դոռ խո չե՞ս, աչքիդ առաջից ապրանք են թոցնում...

Վաչիկը յետ նայեց: Վոչ, կինը լաց չէր լինում:

— Գնա դու ինքդ կողոմբները դարսիր, — հրամայեց ամու-սինը, — իսկ յես կհակեմ ետեղ:

Կինն անցավ սենյակի խորքը: Վաչիկը դնաց:

Քիչ հետո լերեացին Արամը, Վաղդենն ու Հրաչը, վոր ուղիղ գալիս ելին դեպի հին կտորեղենի թանութները: Տեսնելով հաճախորդներին, Արտուտյանը դուրս յեկավ: Դուրս յեկավ նաև մյուս թանութպանը, վորին նույնպես կապույտ պատկոմներն իսկույն ճանաչեցին:

— Այ, — բացականչեց Հրաչը, — տեսեք, տղաներ, հարգելի Արտուտյանը, սիրելի Մորուքը: Բարե քեզ, վորբանոցների ընդհանուր կառավարիչ՝ բայց նախկին: Այս ի՞նչ է, բոստովի՞ն էս:

— Կյանք է, կպատահի, — ժպտաց Մորուքը, ցույց չտալով թե վիրավորվեց. — համեցեք:

— Վոչ, — ձայն տվեց Արտուտյանը: — Ավելի լավ է՝ դուք ինձ մոտ յեկեք: Նրա մոտ վոչինչ չկա:

— Ո՞ւմ մոտ վոչինչ չկա, — բարկացավ Մորուքը:

— Ծիշտ է ասում, — համաձայնեց Արամը, — պարոն Արտուտյանի մոտ ավելի շատ բան կլինի: Զե՛ք վոր պահեստապետը նա յեր է վոչ թե Մորուքը:

Կապույտ պատկոմները մտան Արտուտյանի թանութը:

— Զմոռանա, Արտուտ, — սպառնաց Մորուքը և ներս մտավ:

— Ներեցեք, բաղաքացի Արտուտյան, — դիմեց Հրաչը նրան, — մենք չեյինք ուղում ձեր յերեսը տեսնել, բայց ստիպված ենք: Իհարկե ցավալի յե, վոր հիմա ձեզ խորհրդային ուղբիներ ենք տալու, բայց ուրիշ ձար չկա. վոչ մի պետական թանութում կամ կոոպերատիվում չկարողացանք գտնել այն մի շարք հազուստները, վոր մեզ հարկավոր են Կաղաչի Պոստի կյանքից վերցրած պիեսի ներկայացման համար:

— Խնդրեմ, խնդրեմ, — ժպտաց նախկին պահեստապետը. — ինձ մոտ ամեն ինչ կա:

Լսելով ծանեթ ձայներ, Գասպարը մի վայրկյան թողեց իր փնտրումները թանութի խորքում և յետ նայեց:

— Ահա մի հրաշալի կերպարանք էլ, — ցույց տվեց Վաղդենը:

— Նա յերևի վերադաստիարակվում է, վոր պատկոմ ընդունվի, — յենթադրեց Հրաչը: — Բարե, Գասպար: Ապա, ցույց տուր մեզ մի քանի ամերիկական կաստյում...

— Յես այստեղ չեմ աշխատում, — մոմռաց նա:

— Խնդրեմ՝ դուք ինքներդ ընտրեցեք, հրավիրեց Արտուտյանը:

— Ընտրիր, Վաղդեն, — առաջարկեց Հրաչը. — դու պիեսի հեղինակն ես ու ուժի տիրու: Դու լավ կընտրես:

Վաղդենը գրպանից հանեց ցուցակը:

— Վորբանոցների կառավարչուհիների հազուստներ: Ունե՞ք:

— Կա:

— Տվեք յերեք ձեռք:

Արտուտյանն սկսեց ջոկել:

— Սկսեցե՛ք համազգեստ:

— Կա: Ես բոլորիս:

— Հայ արու նշաններ: Մի տաս հատ բավական է:

— Շատ վերցրու, — առաջարկեց Հրաչը: — Պետք կգա: Թանգ բան չի:

— Քաղաքացի Արտուտյան, — շարունակեց Վաղդենը, — մեզ հարկավոր է նաև այնպիսի մի կաստյում, ինչպիսին դու հազուստ եյիր Կաղաչի Պոստում: Կա՞ն:

— Իսկ ի՞նչի համար եք ուղում, — զարմացավ թանութպանը:

— Քեզ էլ ենք պիեսի մեջ դրել, — բացատրեց Հրաչը: — Դերդ պիտի խաղանք...

Արտուտյանը գունատվեց, բայց աշխատեց ժպտալ:

— Կա, ինչո՞ւ չե, — կմկմաց նա. — իսկույն:

— Մորուքի կաստյումից էլ:

— Մորուքի՞:

Այդ հանգամանքն Արտուտյանին բավական հանգստացրեց: Ուրեմն ինքը մենակ չի:

— Իսկապես, — հետաքրքրվեց Հրաչը, — իսկ ո՞վ է քեզ մոտ Գասպար խաղում, Վաղդեն...

Գասպարը դուրսն արագ վեր բարձրացրեց արկղների վրայից և կատաղած հայացքով նայեց Հրաչին:

— Յես առաջարկեցի, վոր կռվար Աշոտը խաղա, — պատասխանեց Արամը. — նա է՛ լավ դուդուռալ գիտե և՛ կարող է իր դեմքին ուղածդ զղվելի արտահայտությունը տալ:

Գասպարը փնչաց, գլուխն որորեց ու նորից իր դործին անցավ: Խանութի կենտրոնում հավաքվեց կտորեղենի մի մեծ կույտ: Վաղդենը ցուցակը գրպանը դրեց և զարմացած նայեց:

— Ի՞նչպես պիտի տանենք:

— Դու վճարիր վերջացրու, յերեքս էլ մի-մի քիչ կվերցնենք, — ասաց Արամը և մոտեցավ կույտին:

— Դու մի վերցնի, Արամ ջան, — խանդարեց Հրաչը: — Քեզ համար անհարմար է բեռնավորված կերպով անցնել փողոցով: Դու պատկոմապետ ես:

— Հենց դրա համար ել պետք է վերցնել, — ժպտաց Արամը և յերկու թեկով գրկեց հավաքեց կույտի համարյա կեսը: — Կարիք չկա ավելորդ փող ծախսել, ուրիշ մարդ վարձել:

Յերկար սակարկելու կարիք չեղավ: Արտուսյանը չհամարձակվեց բարձր գին պահանջել, վորովհետև կապույտ պատկոմները գիտեցին, թե ինչ ձեկով ձեռք բերված հազուստներ են դրանք: Ընդհակառակը, նա պահանջեց շատ համեստ մի գին և Վաղդենն իսկույն վճարեց:

— Յտեսություն, քաղաքացի Արտուսյան, — քաղաքավարի կերպով հրաժեշտ տվեց Հրաչը. — հուսով եմ, շուտով մեր կոոպերատիվները քեզ այս բերդից ել դուրս կքշեն:

— Հին ցիլինդրների և ամերիկական մաշված կաստյուլների վաճառքի մեջ վոչ մի պետական խանութ Արտուսյանի հետ չի կարող մրցել, — հակաճառեց Վաղդենը:

Յերբ նրանք դուրս յեկան խանութից, Գասպարը ձայն տվեց:

— Ութսունինն...

Արամը յետ նայեց:

— Էստեմ եմ:

— Դու ինձ չէս մոռանա, Ութսունինն:

— Իհարկե չեմ, — սպառնալիքը հասկանալով, հայտնեց Արամը:

— Ուղում եմ ասել, — յերկմիտ կերպով ավելացրեց Գասպարը, — դու խո չէս մոռանա, վոր յես Բարկենին խոսք եմ տվել կամաց-կամաց ուղղվել և ապա պատկոմ ընդունվել:

Տեսնելով ծանրաբեռնված յերեք պատկոմներին, Սուրբիկը վոր Անտերի հետ կանգնած եր այդտեղ, վաղեց մոտեցավ և իր ծառայությունն առաջարկեց:

— Տվեք յես տանեմ:

— Ծանր է, չես կարող, — խոսեց Արամը, դունչը հազուստների մեջ խրած:

— Կարող եմ, կարող եմ, — սկսեց վաղել Սուրբիկը նրանց յետևից, մերթ մեկին մոտենալով, մերթ մյուսին

— Հրաչ, դրան մի քիչ փող տուր, — ասաց Վաղդենը:

Սուրբիկը դեռ քաշքշում եր Արամի դոտուց, գրպանից, բլուզից:

— Գոնե կեսն ինձ տուր, քու բեռդ շատ է:

— Ահա քեզ փող, — ասաց Հրաչը. — առ և դնա:

Սուրբիկը վերցրեց, շնորհակալ յեղավ ու յետ մնաց: Բայց նա դրանով չեք բավարարվել: Նա Արամի գրպանից հանել եր մի փոքրիկ փաթեթ...

— Տղաներ, — հայտնեց Վաղդենը, յերբ նրանք շուկայից դուրս յեկան. — այժմ այս հազուստները տանենք վորեւիկ կար ու ձեկի արհեստանոց: Հարկավոր է դրանք մի քիչ փոքրացնել տալ, հարմարեցնել խաղացողների հասակին...

Հանդիպող մի միլիցիաներից նրանք վերցրին մոտակայքում գտնվող մի կար ու ձեկի արհեստանոցի հասցե և դնացին այնտեղ: Բնակարանի պատի վրա փակցված եր ցուցանակը. — «Խորհրդային կար ու ձեկ կարմիր արհեստանոց — Ս. Պրճիկյան»: Յերբ կապույտ պատկոմները ներս մտան, նրանք զարմանքից քարացան. — Ս. Պրճիկյանն ամերիկական կոմիտեյի գլխավոր աշխատակցուհի որիորդ Սիրանուշն եր...

Սիրանուշը, ժպտը դեմքին և մանրիկ քայլերով՝ ընդառաջ շտապեց: Սենյակում աշխատող ութ-տաս աղջիկները նայեցին ներս մտնողներին:

— Ախ, այդ դժք եք, — բացականչեց Հրաչը, իր բեռը հատակին լցնելով. — իսկ դուք մեղ ճանաչում եք: Մենք ձեր բարեկամ Վահան Քիրադի սկսուստանոցը քարոքանդ անողներն ենք:

— Շատ ուրախ եմ, նստեցեք, — նորից ժպտաց Սիրանուշը: — Ինչո՞վ կարող եմ ծառայել:

Վաղդենն սկսեց բացատրել, իսկ Արամն ու Հրաչը նայեցին շուրջը: Սենյակը փոքր եր, բայց վոչ շատ: Սեղանների շուրջը կամ լուսամուտների մոտ նստոտած, աշխատում էյին աղջիկները: Նրանցից վոմանք ասեղնադործ էյին անում, վոմանք հարթուկում և վոմանք մեքենաներով կար էյին անում: Նրանք բոլորն ել հաղել էյին վորբուհու գորշագույն շրջադեպներ, վորը մի-յեկմույն ժամանակ նրանց արտհազուստ եր: Գետնի վրա, սեղանների վրա, ամեն տեղ լցված էյին մանր ու մեծ կտորներ, ամբողջ թոփեր, անպետք պատառներ, բազմաթիվ գույներով, նախ-շերտով: Անդադար լսվում էյին մեքենաների չեչխկոցները, իսկ անկյունում զնդում եր անկանոն կերպով վառվող կերոսինկան, տաքանալու համար իր վրա դրած հարթուկով: Աղջիկները մերթ-մերթ վեր էյին կենում իրենց տեղից, մոտենում որիորդ Սիրանուշին և վորևեք բան հարցնում կարին վերաբերյալ: Սիրանուշը քաղաքավարությամբ ընդհատում եր իր խոսակցությունը Վաղդենի հետ և պատասխանում իրեն զիմողին:

— Յերեք ծալ այստեղ կտաս, իսկ չորսը՝ այստեղ: Հասկացար, աղջիկս: Բայց շուտ կվերջացնես, դա շտապ դործ է:

— Սա քանդիր և ահա այն մյուսը կպցրու։ Ախ, անուշ ջան, դու դեռ թեմերն ել չես միացրել...

— Սխալ ես ձեռնել... Այդ արդեն՝ չեղավ։ Դու պետք ե ոտճիկիցդ վճարես։ Յես ուրիշի անփութության համար պատասխանատու չեմ։ Չեղավ, աղափնյակս...

Հանկարծ Հրաչը նկատեց, վոր աշխատողները մեկը դեռ անշափահաս ե,— հաղիվ տասյերեք տարեկան։ Անմիջապես նրա դեմքը կարմրեց, նա բարկացած մոտեցավ Սիրանուշի և հարցրեց.

— Այս ի՞նչ ե։ Քեզ հիվ ե իրավունք տվել, վոր յերեխաներ աշխատացնես...

Անմիջապես լռեցին բոլոր կարի մեքենաները։

— Ի՞նչ ես դունչդ ցցել ու ծպտում ես,— իրեն կորցրեց նա.— Քեզ պատժել ե հարկավոր, հին չարչարող...

Ապա դառնալով դեպի աղջիկները, հանդիմանությամբ հարցրեց.

— Ինչո՞ւ մինչև հիմի պրոֆմիությանը չեք հայտնել։

— Ո՞ւմ,— դարձացան աղջիկները։

— Սրանք պրոֆմիությունից ել դադարաբար չունեն,— ապշեց Վաղգենը։ — Այս ի՞նչ բան ե...

— Ծնողներդ հիւր են։

— Վորք եմ։

— Ի՞նչպես թե վորք,— դարձացավ Սրամը։ — Ուրեմն մանկատան սանուհի՞ յես։

— Վոչ,— մեջ խառնվեց մի ուրիշ աղջիկ.— նա մեզ հետ ե ապրում։

— Իսկ դ՞հիւ վորտեղ եք ապրում։

— Այստեղ, այս տանը։

Արամն արագ նայեց որիորդ Սիրանուշի սպիտակ մազերին և ապա յերեսին։

— Չեմ հասկանում,— ասաց նա, ըստ յերեսութիւն սպասելով, վոր Սիրանուշը պատասխանի։

— Սպասեցեք,— բացականչեց Հրաչը։ — չլինի՞ դուք Կաղաչի Պոստից եք։

— Այո։

— Իսկ ինչո՞ւ մանկատուն չեք տեղափոխվել։

— Որիորդ Սիրանուշը չթողեց։ Մեզ դորժ տվեց։

— Ախ, դորժ տվեց,— բորբոքվեց Վաղգենը.— մենք նրան դորժ ցույց կտանք։

Հրաչը կատաղությունից իրեն կորցրած, կոպտով դեպի հատակը և միանգամից հավաքեց — դրկեց իրենց բերած բոլոր հագուստները, դայրույթից չնկատելով, վոր դրանց հետ միասին բարձրացրել և նաե մի ծակ կոշիկ։

— Գնանք,— ասաց նա ատամներն իրար սեղմած։ — Գնանք տղաներ։ Իսկ պառավ դայլերի հաշիվը մենք շատ շուտով կտեսնենք...

Աղջիկներից մեկը վաղ տվեց, վերցրեց իր կոշիկն ու վերադարձավ։ Հրաչն իր բեռան հետ դեմ առավ դռանն ու մնաց։

— Հուպ տվեք ինձ,— դիմեց նա ընկերներին։ — Շուտ, յես այլևս այստեղ մնալ չեմ կարող։

Սիրանուշը քաղաքավարությամբ բաց արեց նաե դռան մյուս փեղկը։ Կապույտ պատկոմները դնացին։

ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Քաղաքի զանազան կողմերում արդեն խփում էյին յեկեղեցիների յերեկոյան զանգերը, բայց արեւ համառ կերպով շարունակում եր մեխված մնալ սարերից մեկին և իր վերջալուսային կարմիր շողն անդրադարձնել հեռու և մոտիկ ապակիների վրա։ Խուժանանոցում արդեն չորս կողմից հավաքվում էյին խուժանները։ Նրանք գալիս նստոտում էյին իրենց մշտական տեղերում կամ անմիջապես պառկում էյին քնելու։ Ովքեր մրսկան էյին, իրենց մոտ հավաքել էյին փայտի և թղթի կտորներ՝ կես դիշերվա զրաից արթնանալիս վառելու համար։ Կային այնպիսիները, վոր ոջախ էյին արել և յեղան ստամոքս էյին տապակում, իսկ յերեք հոգի նույնիսկ թեյ էյին դրել թիթեղյա չորսանկյունանի ամառնով։ Այնտեղ եր նաե Փասը, վորը Վեցկրականու մոտ նստած, պատմություն եր անում։ Վեցկրականին, վորի կանաչ բլուդի փեշը ճղվել եր յերեկ վորեւ կովի մեջ, ծխախոտ եր ծխում և լսում նրան։ Յերբ ծխախոտը վերջանում եր, նա հանում եր նորը, իսկ նախկինը դեն գցում։ Փասը դեռ ողի մեջ բռնում եր պյն և բերանը դնում։

Վաչիկը նույնպես արդեն վերադարձել եր շուկայից։ Նա մենմենակ նստած, սպասում եր Սուրբիկին և Անտերին, վորոնց նա չեւ տեսել այն րոպեից, յերբ Փասն իրեն պանդոկ տարավ։

Յեկավ Չոփուռ Ոնիկը։ Կարգադրեց, վոր Փասը վերցնի իր խուժաններից մի քսան հոգու և գնա քաղաքային այգում դիշե-

բելու, վորպեսզի վաղ առավոտյան կարողանա հարձակվել այդու-
մտտի շոտսեյով դշուղ դնացող մի ֆուրդոնի վրա: Այո, ուղղակի
հարձակվել: — Ֆուրդոնի վրա լինելու յեն ընդամենը յերկու հոգի,
բայց շատ կտորեղեն: Վերջացնելով այդ հարցը, նա անձամբ ծե-
ծեց յերկու տղայի, վորոնք խաբել էյին, թե ուսուցչի գրպանից
հանած փողն ընդամենը մի քանի կոպեկ էր, մինչդեռ ինքը մո-
տենալով ուսուցչին և ցավակցելով տեղեկացել էր, վոր հանել
էյին բավական մեծ դումար: Ուսուցչին արդեն ծեր մարդ էր և
հազիվ թե պարծենալու համար դումարը չափազանցներ:

Նա դեռ հերթական կարգադրություններ էր անում և հեր-
թական ծեծեր էր տալիս, յերբ Սուրիկն ու Անտերը յեկան: Նրանք
անմիջապես աչքերով դտան Վաչիկին և վաղ տվեցին նրա մոտ:

— Ես ի՞նչ բան եմ Վաչիկ, — հարցրեց Սուրիկը և իր քուրջերի
միջից հանելով Վաչիկի նամակը Սաթիկի համարի հետ՝ տվեց
նրան: — Ես դեռ յես գրել կորած քրոջդ:

— Վերադառնալով դտաք, — հարցրեց Վաչիկը, հազիվ մի քանի
բառ կարդալով և տեղից վեր ցատկելով:

— Պատկոմապետի ողնականի գրպանումն էր, — պատասխանեց
Սուրիկը: — Փող էյի փնտրում, դա ընկավ ձեռքս: Յժրբ ես գրել

— Հին բան ե, — ասաց Վաչիկը մտքերի մեջ ընկած և իր փոք-
րիկ մատներով սկսեց խոռոնել արդեն լածված մազերը: Պատկո-
մապետի ողնականի գրպանից... Ուրեմն դա յեր այն սկսուտը...

— Վեր սկսուտը, — հետաքրքրվեց Սուրիկը:

Պատասխանի փոխարեն, Վաչիկն սկսեց կարգալ ու վերակար-
գալ իր գրած նամակը, մինչև վոր արցունքները նրան խանդա-
րեցին: Այն ժամանակ նա վերցրեց համարը և համրուրեց:

— Ես ել յերեկ քրոջս համարն ե:

— Ուրեմն քրոջդ դա՛նում ես, զարմացավ Անտերը:

— Վեր տեղից: Գուրիկս, վոր կենդանի լինեք, սկսուտն իմ
նամակս վաղուց նրան տված կլինեք: Նա մեռել ե...

Նա սկսեց աղիողորմ լաց լինել: Սուրիկն ու Անտերը լուռ
կերպով իրար յերեսի հայեցին: Մի քիչ այն կողմից, լսելի դար-
ձավ Չոփուռ Ոնիկի ձայնը.

— Լսիր, Վեցկրականի, կամուրջների տակ նոր խուժաններ են
հավաքվել: Դյուղերից, ուրիշ տեղերից: Եղուց բոլորին ետեղ
կրեք, քանի դեռ փրփրած Դեռլը չի հավաքել: Զբերեցիր՝ փո-
ղիդ մի որվա բաժինը չեմ տա: Բերեցիր՝ հինգ խուժան յես կառ-
նեմ, մեկը կտամ քեզ...

— Յերեք ու մեկ, — ընդդիմացավ Վեցկրականին:

— Շատ վոր խոսես, վեց ու մեկ կանեմ:

— Չոփուռ, դու ինձ հետ կատակ մի անիր, — սպառնաց Վեց-
կրականին: — Կվերցնեմ իմ խուժաններս, կդնամ:

— Յոթ ու մեկ:

Վեցկրականին մոտեցավ նրան, կանգնեց ուղիղ դեմուդեմ և
սկսեց նրա յերեսն ի վար փնշալ:

— Ութ ու մեկ, — հայտնեց Ոնիկը:

— Խմած խո չեմ, Չոփուռ:

— Ինչ ու մեկ...

Խուժանները, բերանները լաց արեցին և սկսեցին անթարթ
նայել:

— Գանձիս, Ոնիկ, — սպառնադին հարցրեց նա:

— Տաս ու մեկ:

Վեցկրականին բուռնցքը վեր բարձրացրեց, բայց խկույն
արել վերջին շողերի տակ, Չոփուռ Ոնիկի ձեռքում փայլեց ֆին-
նական դանակը: Վեցկրականին զինաթափ յեղավ:

— Դրա համար չթողցիր, վոր Վաչիկի դանակն ինձ վերց-
նելի, — մոմաց նա: — Բայց յես կճարեմ... Շատ շուտով կճարեմ:
Դու ինձ հետ եղպես վարվելու իրավունք չունես. յես ել եմ խու-
ժանապետ:

— Դու խուժանապետ չես, — հանդիստ տոնով հայտարարեց
Չոփուռ Ոնիկը. — դու իմ ողնականս ես: Յես եմ քեզ տվել յերե-
սուն խուժաններիդ, յես ել յետ կվերցնեմ ուղածս բոլորին...
Խուժաններ, — դիմեց նա անապատառներին՝ նույն հանդիստ
ձայնով. — Եվ ինձ հավատարիմ ե՛ք թող մոտս գա...

— Լավ, Չոփուռ, — ժպտաց Վեցկրականին. — հաշիվ մաքրելու
ժամանակ դտար լսկոտների մոտ...

— Հինգ ու մեկ, — հայտնեց Ոնիկը:

Վեցկրականին լուռ կերպով համաձայնվեց:

Վաչիկը, վոր դեռ լաց էր լինում, կամացուկ կերպով գլուխը
բարձրացրեց.

— Անտեր, Սուրիկ...

— Ասա:

— Իմ քուրջիկս անպայման մեռել ե: Հիմա հաստատ դիտեմ:

— Ինչից իմացար:

— Համարից... Սկսուտը համարը հանել և Աչիկի վզից, վոր բերի
ինձ հիշատակ: Յես եղուց անպայման, անպայման կդնամ նրա մոտ...

Յեւ չորից, ամէլի դառնադին կերպով սկսեց լացը:
— Ո՞վ ե ետեղ դռում, — բղավեց Վեցկրականին, վորն առանց այդ ել սոսկալի հարացած եր: — Կտրիր ձայնդ:

Վաչիկը վռն մի ուշադրութիւն չդարձրեց նրա վրա:

— Ձայնդ կտրիր, յես քու... — վորտապ չա ե գետնից մի քար վերցնելով, վազեց դեպի տղան: Յերեւի շատ վատ բան դուրս կգար, յեթե նույն բոսկիին չպատահեր մի անակնկալ միջամտութիւն: Խուժանանոց մտաւ Գասպարը: Չոփուռ Ոնիկն անմիջապէս անհետացաւ պատերից մեկի յետեւում: Վաչիկը նա- մակն ու համարը դրեց դրպանը և չճանաչվելու համար՝ կծկվեց:

— Ո՞ւմ ես ուղում, — հարցրեց Փասը, տեղից վեր ցատկելով:

— Ձեր պետին:

— Ի՞նչ պետ, — ժպտաց Փասը: — Մենք թո պատկում չենք:

— Եյ, քեզ հետ եմ, — բարկացաւ Գասպարը և նրա քիթը բռնեց: — Յես հայ արի յեմ և թույլ չեմ տա, վոր ինձ յերեխայի տեղ դնեն:

— Հայ արի՞ յես, — հետաքրքրվեց Չոփուռ Ոնիկը, ներս մըտ- նելով: Նրա կանաչ մետաքսե բլուզը պայծառ կերպով հաղեցած եր արեգակի լույսով, իսկ ալ կարմիր գոտին կարծես արշուճն եր, վոր յերկու յերկար շիթերով իջնում եր դեպի գետին:

— Միք վախենա, յես գործով եմ յեկել ձեզ մօտ, — հանդըս- տացրեց Գասպարը: — Ո՞վ ե ձեր պետը:

Չոփուռ Ոնիկը թերահամատ նայեց:

— Պետը յես եմ, ի՞նչ կա, — ասաց Վեցկրականին, մոտենա- լով: Անշուշտ նա ուղում եր վտանգի գեպըում ինքը տուժել, աղատելով Ոնիկին: Ոնիկն այդ դէպ և հիացմունքով նայեց նրան:

— Ախր սա Կաղաչի Պոստի առաջին ջոկատապետն ե, — բացա- կանչեց մի թուժան, գետնից վեր ցատկելով: — Բարե ձեզ պարոն Գասպար:

— Դու ինձ վրտեղից դիտես, — զարմացաւ Գասպարը:

— Յես սկսուտ համար յոթանասուն չորսն եմ: — յերկրորդ ջոկատից: Ինձ հիմա վոջուտ են ասում: Մի անգամ յես պահակ եյի կանգնած, փայտս գրել եյի մօտս և լվացվում եյի, դու իմ փայտս գողացար: Մեր ջոկատապետ պարոն Լեւոնն ինձ ծեծեց, հետո վռնդել տվեց: Յես քեզ լավ եմ հիշում, պարոն Գասպար...

— Դե լավ, դնա, — հրամայեց Չոփուռ Ոնիկը: — յես եմ թու- ժանապետը: Բարե քեզ:

— Սա ի՞նչ դադարնապահութիւնն ե, — ծիծաղեց Գասպարը, — ահա քանի որ ե փնտրում եմ քեզ: Յեթե Լեւոնը չլիներ, չեյի գտնի... Վաչ մի թուժան տեղդ չի ասում...

— Ո՞վ կհամարձակվի, — նույնպէս ժպտալով ասաց Ոնիկը: — Վաչերը կթոցենք:

— Յես քեզ հետ գործ ունեմ...

— Գնանք, — առաջարկեց Ոնիկը: — Դու յեւ արի Վեցկրականի: Ինչպէս քեզ ասաց՝ սա յեւ և թուժանապետ: Սրան կարելի յե:

Բայց նրանք դեռ չեյին դուրս յեկել լողարանի ավերակներից, յերբ այնտեղ մտաւ մի տղա՝ մանկատան սանի հագուստներով, մազերը կարճ թուղված, մաքուր յերեսով ու ձեռքերով, Չոփուռ Ոնիկը կանգ առաւ և սկսեց սպասել նրա մոտենալուն: Կանգ առան նաև Վեցկրականին ու Գասպարը:

— Բարե, Չոփուռ, — անվստահ վոջուտեց նորեկը:

— Բարե, Աշոտ...

Տղան վոչինչ չգտաւ ասելու և լուռ մնաց:

— Ի՞նչպէս եր մանկատանը...

Տղան մատներով խաղաց բլուզի փեշի հետ և ուսը շարժեց: — Եսիմ: — Թվում եր, թե նա զսպում եր իր լացը:

— Ճիշտն ասա, — հարցրեց Ոնիկը, — ճիշտը վոր ասես, շատ չեմ ծեծի, քեզ բռնել տարել եյին, թե՞ դու կամաւոր եյիր դնացել...

— Կամա...

Բռունցքի հարվածը բառի մյուս կեսը չորից ներս խցկեց նրա բերանը: Անմիջապէս տղայի ատամներն արնոտվեցին և վերին շրթունքը բոլորի աչքի առաջ միանգամից կապտեց:

— Շորերդ հանիր, հանձնիր Փասին, — կարգադրեց Ոնիկը: — Գնանք ընկեր հայ արի...

Յերը նրանց ձայները թլացան, յերկրորդ ջոկատի նախկին սկսուտ վոջուտը մոտեցաւ Աշոտին և հարցրեց:

— Ենտեղ ի՞նչ ճաշ եյին տալիս, Աշոտ...

Բայց Աշոտը պատասխանելու սիրտ չուներ: Նա սպառնադին նայեց դեպի թուժանապետերի դնացած կողմը և թաշկինակով բերանը սրբելով, մոմաց:

— Սպասեցեք... Յես ձեզ կմատնեմ... Բռնել կտամ... Բաւա- կան ե...

— Դե, դե, դե, — նախադրուշացրեց Փասը: — Լեզուդ բերանդ պահիր: Իսկ թաշկինակդ՝ հերիք ե արնոտես: Ախրոս ե: Տուր ինձ... Շորերդ ինչո՞ւ չես հանում...

Տղան հիշեց, վոր ինքը այլևս սան չի: Նա հանկարծ այնպես սրտիաց, վոր բոլորը փշաքաղվեցին: Թեև ցուրտ չկար, բայց նրա ատամներն սկսեցին չխշխալ: Պարզ եր, վոր դա ցրտից չէր: Նրա կղակն այնքան արագ-արագ եր բարախում, վոր թվում եր, թե այլևս կանգ չալիտի առնի: Աշտը վեր կացավ հանվելու համար և այժմ բոլորը տեսան, վոր ցնցվում եր նաև նրա ամբողջ մարմինը: Նույնիսկ Փասը խղճաց նրան և հայտնեց, վոր նա կարող ե իր հաղուստները հանել վոչ թե հիմա, այլ առավոտյան: Նույնիսկ ձեռքը մեկնեց, վոր արդելի նրան հանվել, բայց հենց վոր ձեռքը կալավ նրա թևին, թեփա այնպիսի ուժեղ մի ցնցում արավ, կարծես ուղում եր պոկվել: Աշտը կենդանու նման շրթունքները յետ տարավ, ատամները դնշրտացրեց և շարունակեց հանվել: Իսկ հետո, բախրովին մերկ պառկեց դեռնին, քնեց: Քնի մեջ նույնպես շարունակվեցին նրա ցնցումները: Փասն ինչ վոր անկյունից դառավ մի քանի քուրջ ու փալաս և բերեց լցրեց Աշտի վրա: Դրանք, հենց հետևյալ առավոտից պետք ե դառնային նրա հաղուստները:

Չոփուռ Ոնիկը չվերադարձավ: Ինչպես ամեն գիշեր, նա գնաց ճաշարան քեֆ անելու և հետո տուն՝ քնելու: Վեցկրականին վերադարձավ մենակ: Նա թունդ հարբած եր, չեր կարողացել դանել իր տան ճանապարհը և յեկել եր խուժանանոց՝ այդտեղ գիշերելու...

Փասը տեսնելով նրա հարբած լինելը, իսկույն սողաց դեպի նա, զանազան գաղտնիքներ իմանալու և դուրս նաև մի քիչ փող զբաղանից հանելու համար: Միևնույն ե, Վեցկրականին առավոտյան իր ասածներից վոչինչ չի հիշի, իսկ փողի մասին կկարծի, թե ծախսել ե...

Փասն սկսեց կամացուկ ձայնով հարցեր տալ: Վեցկրականին պատասխանում եր բարձրաձայն, բայց բոլոր խուժանները քնած էյին և վոչ վոք չեր լսում նրան: Բանից դուրս յեկավ, վոր Գասպարը խնդրում եր Չոփուռ Ոնիկին՝ մի քանի խուժանների միջոցով ձեծել տալ պատկոմապետի ողնական Արամ Գրիգորյանին: Մի տաս ու հետո, յերեկոյան, պատկոմատան դահլիճում ներկայացում կա: Կարելի յե հենց ներկայացումից հետո ձեծել, յերբ Արամն ուշ ժամին տուն վերադառնալիս կլինի...

— Իսկ դրա համար հայ արին ինչքան փող տվեց, — հետաքրքրվեց Փասը:

— Փող չավեց: Չուներ: Բայց խոստացավ մի լավ խանութի քանակի բերել...

Փասի հետևյալ հարցին Վեցկրականին պատասխանեց գինեհոտ խոմփոցով:

15

ԽԱՆՈՒԹՊԱՆԻ ԿԻՆԸ

Առավոտյան, յերբ Վաչիկն աթնացավ, դեռ վաղ եր, բայց խուժանանոցում վոչ վոք չեր մնացել, բացի Անտերից: Վաչիկն արթնացրեց նաև նրան և նրանք իսկույն վոտքի թոան:

— Անտի յեմ, — յեղավ Անտերի առաջին խոսքը:

— Յես ել եմ սոված, — հայտնեց Վաչիկը: — Յեկ դնանք մի քիչ հաց ճարենք, իսկ հետո յես կդնամ պատկոմատուն, քույրիկիս մասին իմանալու:

Նրանք դուրս յեկան լողարանի ավերակներից, բայց նախքան դնալը, Անտերը կանգ առավ փոքրիկ սենյակներից մեկի ավերակում, ուր շատ վաղուցվանից մոխիր եր դիզված և մեծ զոռուլ-թյամբ հարցրեց Վաչիկին.

— Ձուր ուղում ես խմել:

Վաչիկը չհասկացավ:

— Սառը, մաքուր ջուր, — բացատրեց Անտերը:

— Ուղում ես՝ խմենք, — ետեղիով սիրտը չկոտրելու համար համաձայնվեց Վաչիկը:

Անտերն իսկույն ուրախացավ և շուրջը նայելուց ու համոզվելուց հետո, վոր մարդ չկա, ծունկ չոքեց մոխրի վրա: Վաչիկը հետաքրքրված՝ մոտեցավ: Անտերն սկսեց յերկու ձեռքով մոխիրը յետ տալ: Քիչ հետո, դուրս յեկավ թաց մոխիր, ապա յերևաց մի պղտոր հեղուկ:

— Հիմի կպարզվի, — բացատրեց Անտերը:

Յեվ իրոք: Ձուրն արագ կերպով պարզվեց և նկատելի դարձավ, վոր նա անցնում եր մի կավե խողովակի միջով: Խողովակը մի քիչ տեղ ջարդված եր:

— Խմիր, — հյուրասիրեց Անտերը: — Իմ աղբյուրս ե:

Վաչիկը բերանքսիվար պառկեց և մի վայրկյան շրթունքները հպեց ջրին:

— Յես եմ գտել, — շարունակեց Անտերը: — Ծածուկ եմ պահում, վոր Չոփուռը, Վեցկրականին, Փասը չխմեն: Տղաներին ել

չեմ ասել: Վախճանում եմ մատենեն: Մենակ Սուրբիլը, Վոչլոտն ու Աշոտը դիտեն սրա տեղը...

Անտերը նույն դիրքով դեռ չօքած, սկսեց ժպտալով դիտել վաղող ջուրը:

— Տես, Վաչիկ, ինչքան դուլալ ե: Տեսնես ուր ե գնում: Յես ամեն դիրքի ծածուկ դալիս եմում եմ: Ի՞նչ, ել չիս ուղղում խմել:

— Ձե, խմեցի,— հայտնեց Վաչիկը:

Անտերը ժանգոտ թիթեղի կտորը նորից դրեց խողովակի ջարգվածքի վրա և մոխրով ծածկեց: Համոզվելով, վեր մոխրակույտը նախկին տեսքն ստացավ, նա Վաչիկի հետ միասին դուրս յեկավ այգետեղից և ուղեորվեց դեպի շուկա: Վաչիկը շատ եր շտապում վորեն բան թոցնել, վորպեսզի շուտով գնա պատկոմատուն: Ուստի տեսնելով, վոր ձկնավաճառի խանութը բաց և, շտապեց դեպի այնտեղ: Դեռ հեռվից տաղակած ձկան հոտը զրդոնց նրա քիթը: Սակայն մոտենալով, նա տեսավ, վոր բացի ձկնավաճառի կնոջից, այնտեղ եր նաև ինքը.— ձկնավաճառը:

Չուկ ուտելուց հույսը կտրած, նա շուտ յեկավ դեպի Արտուտյանի խանութը, ուր դայթակեցնող կերպով շարված եյին քաղցր կաթ, թուզ, չամիչ, շոկոլադե, դանդաղ կոնսերվներ: Արտուտյանն ու Մորուքը, հաճախորդների համար արած իրենց հաճախակի կոնսերվը մոռացած, կանգնել եյին Մորուքի խանութի դռանը և քաղցր կերպով զրույց եյին անում:

Վաչիկն ուրախությամբ կարմրեց: Այլ քեզ հիանալի բան: Այժմ արդեն, իր և Անտերի նախաձաշն աղանդոված ե: Նա իհարկե վորեն թանկարժեք բան չի թոցնի՝ վորպեսզի խանութպանն իրեն չհալածի, այլ կվերցնի մի ափ թուզ կամ չամիչ...

Նա արդեն ուղղում եր մոտենալ խանութին, յերբ լավեց միլիոնների սուլիչի ձայնը: Վաչիկը բնազդաբար յետ նայեց, պատրաստվելով փախչել: Բայց սուրոցը վոչ իրեն եր վերաբերում, վոչ ել Անտերին, վորը մի քիչ այն կողմ կանգնած՝ անմեղ-անմեղ նայում եր: Նույն բուլեյին արագ քայլերով անցավ Չոփուռ Ոնիկը:

— Քեզ հետ եմ, քաղաքացի,— կանչեց միլիոնները, դիմելով նրան:

— Ո՞ւմ, ի՞նչ,— դարձացավ Ոնիկը:

— Այո, քեզ, ի՞նչ կա վոր:

— Ի՞նչ պիտի լինի,— ասաց Ոնիկը և կանգ առավ:

Միլիոնները մոտեցավ նրան:

— Յերբ սուլում են, ինչո՞ւ չես դալիս:

Ձկնավաճառը դուրս յեկավ և սկսեց հեռաքրքրությամբ լսել: Միլիոններն ու Ոնիկը կանգնած եյին նրա խանութի դռան մոտ:

— Յես ի՞նչ դիտենամ, թե ում ես կանչում,— ժպտաց Ոնիկը:

— Դե լավ, փաստաթղթերդ տուր, տեսնեմ ի՞նչ մարդ ես,— հարցրեց միլիոնները:— Ահա քանի որ ե, վոր յես քեզ տեսնում եմ եստեղ, առանց դործի...

— Առանց դործի,— ծիծաղեց Ոնիկը, անցնելով փաստաթղթերի հարցի վրայից:— Իմ խանութս եստեղ ե, դրա համար յես եստեղ եմ:

— Վճի՞րն ե խանութդ,— դարձացավ միլիոնները:

— Սա յե:

Յեկ Չոփուռ Ոնիկը ցույց տվեց ձկնավաճառանոցը:

— Սա յե,— կրկնեց նա:— Այս մարդու հետ կիսովի յե մեր խանութը: Այսինքն՝ խանութը նրա անունով ե, բայց փողի կեսը յես եմ գրել...

— Ճիշտ ե ասում,— հարցրեց միլիոնները ձկնավաճառին:

Չոփուռ Ոնիկը դադարի կերպով այնպես նայեց նրան, վոր նրա մաղերը բիզբիզ կանգնեցին: Նա, առանց ուշացնելու, պատասխանեց.

— Հա, իհարկե, նա իմ ընկերս ե...

Վորպեսզի իր խանութպան լինելն ավելի հավանական ցույց տա, Ոնիկը, իբր թե այլևս ուշադրությույն չդարձնելով միլիոնի ներքի վրա, զրավեց քիչ հեռվում՝ կանգնած Վաչիկին, Սուրբիկին և մյուս խոսժաններին.

— Եյ, խոսժաններ, ի՞նչ եք կանգնել, յես ձեր հողին կհանեմ: Ամոթ չի, բան եք թոցնում: Յեկեք մի-մի ձուկ տամ, կորեք դնացեք...

Խոսժանները վաղ տվեցին դեպի նա: Ձկնավաճառը շտապեց, չդիտենալով իր անելիքը: Նրա կի՞նն սկսեց քթի տակ ծիծաղել: Ոնիկը վերցրեց մի մեծ ձուկ, հում ձկներից, տվեց Վաչիկին և անսկառակի շշմարտեց.

— Տուր Փասին, թող տանի իմ տունս...

Նա վերցրեց յերկրորդ ձուկը, յերրորդը, չորրորդը, տվեց մյուսներին: Այդպիսի զորավոր փաստից համոզվելով, միլիոնի ներք թողեց հեռացավ: Ոնիկը նույնպես, հեռացավ:

Յերբ Վաչիկը վերադարձավ, Արտուտյանն ու Մորուքը նույն դիրքով կանգնած, դեռ խոսակցում եյին: Այս անգամ նրանք

շատ բարկացած էյին: Ըստ յերևույթին, խոսում էյին պատահածի մասին, դղջալով, վոր բռնել չտվեցին Չորիու Ոնիկին: Բարկացած էր, ավելի շուտ կատաղած էր նաև ձկնավաճառը:

Վաչիկն արագ մոտեցավ Արտուշյանի խանութի առջևամասին և ձեռքը կռնեց չամիչի մեջ:

— Տարավ, բռնեք, — բղավեց ձկնավաճառն ու վաղեց: Բայց նախքան նրա հասնելը, յերկու ցատկումով մոտեցավ Մորուքը և յերեխային դեռին դուրեկով, սկսեց վոռքով ձեռքով հարվածներ հասցնել:

— Վայ, մայրիկ ջան, մեռա, — նվաղ Վաչիկը: Նույն վարկյանին վրա հասան Արտուշյանն ու ձկնավաճառը և սկսեցին ողնել Մորուքին: Հավաքվեց ժողովուրդ:

— Ի՞նչ էր անում, սպանեցիք, — լսվեց հանկարծ ձկնավաճառի կնոջ ճիչը և նա ճեղքելով հավաքվածներին, նետվեց ծեծողներին մեջ: — Թողեք, անամոթներ, սրիկաներ, ավաղակներ...

Նա նրանց վոռների արանքից դուրս քաշեց փոշոտ, արյունալի և համարյա կիսամեռ յերեխային:

— Դու սկսեցիր, շուն, — ասաց նա Մորուքին և մոտեցավ: — Բավական չի: Յերեկ դուով ամուսնացնում էիր վորբուհիներին, ևս որ ծեծում ես խեղճ անտուն-անտերներին: Շուն...

— Զնայիր լըբիդ, — դիմեց Մորուքը ձկնավաճառին:

Կինը կարմրեց, կծեց շրթունքը և մի ուժեղ ապտակ շրթկոցով իջեցրեց Մորուքի յերեսին:

— Առ քեզ լիբը: Դու ինձ ել ես խորտակել, շատերին ել: Շուն...

— Ուշայ, ապրես, աղջիկ, — բացականչեցին ժողովրդի միջից:

Արտուշյանն աղշությունից բղավեց: Մորուքն ափը դրեց իր կարմրած յերեսին և արագ մտավ իր խանութը: Ձկնավաճառը վազ տվեց նրա յետևից: Սաթիկը վերցրեց Վաչիկին և տարավ իր մոտ, խանութ: Անմիջապես հավաքված խուժանների միջից առանձնացան Սուրիկն ու Անտերը և նույնպես գնացին ձկնավաճառանոց: Յեկավ միլիցիոները: Ժողովրդից տեղեկացավ բանի յեղեկությունը և անմիջապես ձերբակալելով յերեք խանութպաններին, տարավ: Մորուքը շատ խնդրեց, վոր դռն իրեն թողնեն Արտուշյանի և իր բաց խանութներին հսկելու, բայց բան դուրս չեկավ: Ստիպված՝ նրանք փակեցին խանութները: Յերբ միլիցիոները նրանց անցկացրեց ձկնավաճառանոցի մոտով, ձկնավաճառը նայեց ներս և մոմաց:

— Սպասիր, այ կին, յես բու հաշիվդ տանը կմաքրեմ...

Կինն ուշադրություն չդարձրեց նրա վրա և շարունակեց թաց շորով մաքրել Վաչիկի քերծված և արյունոտված տեղերը: Վաչիկը պառկել էր անդգա, աչքերը փակ: Նրա մոտ, կեղտոտ, արցունքներն այտերին, կանգնել էյին Սուրիկն ու Անտերը:

— Վայ, մայրիկ ջան, — մրմնջաց Վաչիկը նորից և աչքերը բաց անելով, թույլ հայացքով նայեց շուրջը:

— Մի վախենա, բալիկ ջան, — հանգստացրեց կինը մայրական տոնով, թեև ինքը նույնպես շատ ջահել էր:

— Միլիցիոները բոլորին հավաքեց-տարավ, Վաչիկ, — փորձեց ուրախացնել Անտերը:

Սուրիկը հառաչեց:

Հանկարծ Վաչիկը վերկացավ նստեց և դունատված, սկսեց յերկու ափով քուրջները շոշափել:

— Ի՞նչ ես փնտրում, — հարցրեց կինը:

Առանց պատասխանելու, Վաչիկը շարունակեց փնտրել: Յերբ վերջապես դտավ՝ հանեց, ստուգեց:

— Ի՞նչ բան ե, — հետաքրքրվեց կինը:

Վաչիկը թուղթն ու թիթեղը մեկնեց նրան: Կինն արագ կարգաց նամակը, բան չհասկացավ, ապա նայեց կլոր թիթեղի կտորին և ճչաց:

✓ — Իմ համարս...

— Բժու, — դարձացավ Վաչիկը:

— Իմ համարս ե, — կրկնեց Սաթիկը, նորից ու նորից նայելով նրա վրա փորագրված թվանշաններն: — Չորսհազար վեց հալյուր հիսուն չորս... Վերտեղից ես դտել, անուշ ջան...

— Յես եմ թոցրել, — հայտնեց Սուրիկը:

— Վերտեղից:

— Պատկոմապետի ողնականի գրպանից:

— Յերբ: Մի քանի որ առաջ: Ուրեմն Ութսունինն եստեղ ե:

Ախ, իմ համարս... Նա մինչև հիմա պահել ե...

Սաթիկն արտասովեց: Անտերը, տարակուսած, աչքով արեց Վաչիկին ու Սուրիկին, վոր գնա: Նրանք վերկացան:

— Սպասեցեք: Միք գնա, — ընդիմացավ Սաթիկը: — Ահա ձեզ տապակած ձուկ: Իսկ դու, դեռ չասցիր, թե դա ինչ նամակ ե. Վաչիկը վերցրեց մի փոքրիկ կտոր ձուկ. սկսեց ուտել և պատվաբար Վաչիկը վերցրեց մի փոքրիկ կտոր ձուկ: Սերբ նա վերջացրեց, մեկ. Սաթիկն անթարթ լսում էր նրան: Յերբ նա վերջացրեց, Սաթիկը շոյեց նրա գլուխը և խնդրեց:

— Ո՞ւր ե Ութսունիննը, — բացականչեց Արշալույսը և թա-
գստոցից դուրս թռավ:

Արամն ու Սմբատը դարձադան միանգամից:

— Արշալույս... — չհավատաց Արամը: — Մի՞թե դու յես: Այս
ինչքան ես մեծացել, գեղեցկացել: Ուղղակի դժվար ե ճանաչելը:
Վճրտեղ եյիր: Անհետացար այնպես հանկարծակի ու հետքդ ել
կորավ:

— Կպտամեմ, Ութսունինն ջան, ամեն ինչ կպտամեմ, — ժպտ-
տաց նա: — Բայց նախ և առաջ դուք ինքներդ ասացեք. — Իմ
ընկերուհիներս այստեղ են:

— Բոլորն ել ետեղ են, — պատասխանեց Սմբատը: — Իսկու-
հին ել, Նվարդն ել, Արուսյակն ել...

— Ճիշտ եք ասում, — ուրախացավ Արշալույսը. — ախ, ինչքան
եմ կարոտել, ինչքան եմ կարոտել:

— Նրանք երեքն ել մի մանկատնումն են, — հայտնեց Հրաչը: —
Մեր դասարանի համարյա բոլոր աղջիկները մի մանկատնումն են:

— Իսկ մեր վորբանոցը...

— Ձեր վորբանոցի աղջիկներն այժմ ապրում են մի քանի
տարբեր մանկատներում, — ասաց Միհրանը:

— Բոլորին պիտի տեսնեմ, բոլորին, — հուզված բացական-
չեց Արշալույսը. — հենց հիմա քիչ հետո կդնամ: Այլևս չեմ կա-
րող համբերել: Իսկ Վարդուհին դեռ խելագարանոցումն ե, — հար-
ցրեց նա հանկարծ:

— Այո... — ասաց Արամը կոտրված ձայնով: — Այնտեղ ե:
Բժիշկն ասում ե, վոր նա կարող ե բուժվել, բայց դա չափազանց
դժվար ե: Համենայն դեպս, մինչև հիմի նա մաղաչափ չի առող-
ջացել: Ելի նստում ե, ինքնիրեն լաց ե լինում կամ մտածկոտ,
առանց բառերի, ինչ վոր բան մըմնջում: Սրբիչ տեսնել չի կարող:
Գաղաղում ե, կարմրում, կապտում, սկսում ե ճչալ, կարծես մեր
խելոք, անուշ Վարդուհին չլինի...

— Նրան ել կդնամ տեսնելու... — մըմնջաց Արշալույսը: Չի՞
ճանաչի, Ութսունինն, ի՞նչ ես կարծում...

— Նա վոչ վորքի չի ճանաչում, — ցավակցաբար գլուխն որո-
րեց Հրաչը. — վոչ մեղ, վոչ իր ընկերուհիներից վորեւե մեկին:
Մենք Իսկուհու, Նվարդի և Արուսյակի հետ մի քանի անգամ
յեղել ենք նրա մոտ, բայց նա մեղ չեր ել նայում:

— Ի միջի այլոց՝ լավ ժամանակ ես յեկել, — ասաց Վար-
դանը: — Մի տաս ու հետո մեր ակումբում խաղալու յեն Վաղ-

դենի պիեսը-Կաղաչի Պոստի կյանքից: Բոլորս կանք այնտեղ: Դու
յեկ կաս:

— Բայց դու այնտեղ մութ կետի նման ես դուրս յեկել, —
հայտնեց Վաղդենը: — Մենք մինչև հիմի չգիտենք, թե ի՞նչ պա-
տահեց քեզ հետ: Միայն. լսեցինք, վոր լու վորբանոցից փա-
խել ես:

— Այո, փախել եյի — հաստատեց Արշալույսը, մտասուզվե-
լով: — Ութսունինն և Հրաչ, հիշում եք այն որը, յերբ դպրոցում
ժողով յեղավ աշակերտական թերթ հրատարակելու մասին և մենք
չհամաձայնվելով վարժապետ Պոլսեցյանի խորամանկ ծրագրին,
դուրս յեկանք դպրոցի շենքից:

— Հիշում եմ, — ասաց Հրաչը: — Արամն ել ե հիշում:

— Արամն ո՞վ ե:

— Յես եմ:

— Մի՞թե քու անունդ Արամ ե, Ութսունինն: — ժպտաց Ար-
շալույսը. — յես սրանից հետո քեզ միշտ Արամ կասեմ:

— Մենք Արամ ել ենք ասում, Ութսունինն ել, — տեղեկա-
ցրեց Հրաչը. — նայած, թե նա իրեն ի՞նչպես ե պահում:

— Ուրեմն, — շարունակեց Արշալույսը, — ինչպես հիշում եք,
մենք դուրս յեկանք դպրոցի շենքից: Դեռ հազիվ մի քանի քայլ
արած, տեսանք դեմից յեկող Մորուքին՝ միտքը նոսր հետ: Նրանց
հետ դալիս եյին խնամիներ՝ աղջիկ ընտրելու:

— Այո, — ընդհատեց Արամը. — և նրանք ընտրեցին քեզ: Դու
լաց յեղար: Յես քեզ պաշտպանեցի: Նոսն ինձ մի կողմ հրեց,
Իսկ հետո կանչել տվեց Սաթիկին, վորը ծառայում եր ամերի-
կացիների շենքում, — իր տանը: Յերբ սկսում ես պատմել, իս-
կույն ամեն ինչ վերհիշում ես: Նոսը քո փոխարեն ամուս-
նացրեց Սաթիկին, իսկ քեզ տարավ նրա փոխարեն իր մոտ ծա-
ռայելու... Նա անխիղճ մարդ եր, բայց այդ անգամ քեզ խղճաց:

— Խղճաց, — քմծիծաղ տվեց Արշալույսը: — Վոչ թե խղճաց,
այլ ուղում եր ինքն ամուսնանալ ինձ հետ, ինչպես ինձանից
առաջ, Սաթիկի հետ:

— Այ քեզ բռն, — ապշեց Արամը. — Իսկ ինչու մինչև հիմի
չլի չեյի ընկել:

— Յես վոր գլխի չեյի ընկել, դու վճրտեղից ընկնեյիր, —
հարցրեց Հրաչը: — հետո, Արշալույս:

— Յերբ յես հասկացա նրա մտադրությունը, Կաղաչի Պոս-
տից փախա: Սարսափից ինձ այնպես եր թվում, թե ահա կգան

յետևիցս, կրօնեն, յետ կտանեն: Նստեցի դնացք, վոր ինչքան կարելի յե՛ շուտ հեռանամ մեր վորբանոցների սարսափելի աշխարհից: Տոմս չունեյի, փող չունեյի, ուտելիք չունեյի... Ի՞նչ կլինեի իմ վիճակս, յեթե մի պառավ ուսուցչուհի հենց դնացքում չհանդիպեր ինձ և չոգներ: Տեղ հասնելուց հետո յես, նա ինձ համար շատ բան արավ: Նա ինձ մօր պես պահեց, մինչև վոր ընդունել տվեց աշխատանքի ու սովորեցու: Յեվ ահա, — վերջացրեց նա իր պատմությունը, — ինձ մեր դործարանի բջիջն ուղարկել ե այստեղ, իբրև տեքստիլ դործարանի Ֆարգործուսի վարպետ...

— Վարպետ, — ուրախացավ Միհրանը. — ուրեմն վարպետ ես:

— Յեթե վարպետ ե՛ ուրեմն վարպետ ե, — բացատրեց Հրաչը ծաղրելով Միհրանին:

— Իսկ հիմի, — Հրաչի խոսքերի վրա ծիծաղելով առաջարկեց Արշալույսը. — դնացքը լվացվեցեք յեկեք, և թող ձեզանից դոնե մեկն ուղեկցի ինձ:

— Ինչպե՞ս թե դոնե մեկը, — նեղացավ Միհրանը. — մենք բոլորս կուղեկցենք քեզ: Դեռ մինչև ժամի տասը՝ բոլորս ել աղատենք:

Դեռ հաղիվ հինգ ըսպե անց, բոլոր կապույտ պատկոմները կաղմ ու պատրաստ, Արշալույսի հետ դուրս յեկան շենքից:

— Իսկ ինչո՞ւ յեք դուք կապույտ պատկոմներ կոչվում, — հետաքրքրվեց աղջիկը:

— Ութսունինն ե մեղավորը, — հայտնեց Հրաչը: — Յերբ մենք սկսումսանոցը քայքայեցինք ու քաղաք տեղափոխվեցինք, դեռ մի քանի օր շարունակ շրջում էյինք կապույտ փողկապներով: Սև ջոկատի և ոգնող ջոկատի տղաների համար դեռ վո՛չինչ. — նրանք իսկույն բանվոր կամ ծառայող ընդունվեցին, քանդեցին փողկապները, հազան սովորական դիմաստներ: Հաջողվեց նայել մյուսների դործը. — հենց վոր նրանք պետական մասնակատները տեղափոխվեցին, իսկույն նրանց կարմիր փողկապներ տվեցին: Իսկ մենք վեցս, մնացինք մեր նախկին կապույտով: — Այ Բարեկեն, — ասում ենք պատկոմապետին, մեզ կարմիր կտուր տուր: Ասում ե՛ չկա, մոտ որերս կստանանք: — Այ Բարեկեն, — ասում ենք նորից. — մեր ակումբում խփված լողունդներին մեկն ասում ե. «Վերացրեք հայաստանի սկսուտիզմի վերջին բունը՝ Կաղաչի Պոստը»: Կտրտիր եղ լողունդը, տուր վզներս կապենք: Ասում ե, չի կարելի, մյուս յերեսի վրա ուրիշ լողունդ պիտի դրենք... Իսկ պատկոմներն այդ մի քանի օրվա ընթացքում

մեզ սկսուտի տեղ էյին ընդունում, ընկնում էյին յետևներիցս, «կորչի» էյին բղավում: Մի օր, Արամը հավաքեց մոտ հարյուր պիտների և հայտնեց. — լսեցեք, մենք սկսուտներ չենք, մենք կապույտ պատկոմներ ենք: Յեվ այն օրվանից, մեր անունը մընաց «կապույտ պատկոմ»...

Նրանք դուրս յեկան դարպասից և դնացին: Յերբ արդեն թեքվել էյին անկյունից այն կողմ, փողոցի մյուս ծայրից յերևաց Վաչիկը: Նա յեկավ, մտավ պատկոմատուն և տեղյակ մարդու վստահ քայլերով բարձրանալով յերկրորդ հարկ, կապույտ պատկոմների դուռը թակեց: Նրա սիրտն այնպես երթում, վոր նա չգիտեր՝ կկարողանա՞ խոսել, բան հայտնել թե՞ վոչ...

Տեսնելով, վոր բաց չեն անում, նա բանալու անցքից նայեց ներս: Չտեսնելով այնտեղ վոչ վոքի, նա անչափ տխրեց, վոր նորից իրեն չհաջողվեց իր ուղածը: Ստիպված՝ վորոշեց վերադառնալ և գալ մի ուրիշ անգամ: Յերբ-իջավ վար և բակից դուրս յեկավ, դարպասի մոտ նրան արդեն սպասում էյին Չոփուռ Ոնիկն ու Վեցկրականին:

— Մատնեցի՞ր, — ֆշշաց Վեցկրականին:

— Ի՞նչը մատնեցի, — հանկարծակիի յեկավ Վաչիկը:

— Դու մեզանից լավ գիտես՝ թե ինչը, — աչքերը փայլատակեց Ոնիկը:

— Չոփուռ ջան, յես մենակ իմ քրոջս մասին էյի ուղում հարցնել, — լացակումած արդարացավ Վաչիկը: Յես ուրիշ վոչ մի բան չգիտեմ: Ի՞նչը մատնեյի...

— Բրոջդ մասի՞ն...

— Այո: Նա ծանոթ եր նրան:

— Հարցրի՞ր:

— Վոչ, տանը չեր:

Խուժանապետերն իրար նայեցին:

— Ուրեմն դեռ չհարցնես, մինչև վոր մենք քեզ այդ մասին ասենք, — կարգադրեց Չոփուռ Ոնիկը:

— Հալ: Բայց ինչո՞ւ:

— Եդ քու գիտնալուդ բանը չե: Ուրեմն չե՞ս հարցնի:

— Վոչ:

— Դե յերգվիր:

— Դանակդ վկա:

Խուժանապետերը գոհ սրտով հեռացան:

ՆՈՐ ՔԱՂԱՔԻ ՇԵՄՔԻՆ

Քաղաքի հյուսիսային մասում, քաղաքից ավելի բարձր գտնվող տափարակի վրա, լայն փռված եր տեքստիլ գործարանի շինարարութունը: Այստեղ ու այնտեղ բարձրանում էյին բազմաթիվ մեծ ու փոքր շենքեր: Նրանց մեջ իր մեծությամբ աչքի յեր խոփում մանվածքային գործարանի սևաքար ու դեղնաքար շենքը: Ամեն կողմ թափված էյին քարեր, տախտակներ, ավաղ, կիր, յերկաթ: Մի փոքրիկ, միանգամայն պատրաստ շենքի պատի տակ, վոր յերևի վարչության գրասենյակն էր, շարված էյին հըսկայական արկղներ՝ մանվածքային ու գործվածքային մեքենաներով լցված:

Կապույտ պատկոմները, Արշալույսը, նրա ամենամտերիմ յերեք ընկերուհիներ և Արամի քույր Մարիամը, զրուցելով և շուրջը դիտելով, սկսեցին մոտենալ շինարարության վայրին: Նրանք բոլորն էլ շատ ուրախ էյին: Շարունակ լսվում էր Արշալույսի աշխույժ, վողկոկված ձայնը և աղջիկների միահամուռ ծիծաղը: Հրաչը քայլում էր աղջիկների խմբի հետ, Վաղգենն ու Արամը խոսակցում էյին պիեսի բեմադրության մասին, իսկ մյուսները խմբովին յերգում էյին պիեսերական մի քայլերը: Վարդանը մեկ-մեկ կոանում էր, գետնից պոկում գուլյնգուլյն ծաղիկներ:

— Ո՞վ կսպասեր, — ժպտաց Նվարդը և նորից, գուցե հարյուր յերրորդ անգամ, գրկեց Արշալույսին, — ո՞վ կսպասեր, վոր մեր կոթած քույրիկն այսպես հանկարծակի պիտի վերադառնա:

— Յե՛վ այն էլ վարպետունի դարձած, — ավելացրեց Իսկուհին:

— Յե՛վ այն էլ՝ ձեզ պիտի իրեն մոտ աշակերտունիներ վերցնի, — ծիծաղեց Արշալույսն ինքը: — Հիմի յես ինչ ասեմ՝ դուք պիտի լսեք:

— Լսելը՝ կլսենք, Արշալույս ջան, — համաձայնվեց Արուսյակը, — բայց մյուս ականջով բաց կթողնենք...

Ընկերուհիները դարձյալ ծիծաղեցին:

Մարիամը, վոր առաջ չէր ճանաչում Արշալույսին, այժմ արդեն մտերմացել էր նրա հետ և թվում էր, թե նա ևս, մյուսների հետ միասին, Արշալույսի հին ընկերուհին է:

— Բարե, պատկոմներ, — վողջունեց մի բանվոր շենքի բարձր պատի վրայից. — պատրաստ ե՞ք:

Հրաչը հանեց իր լայնեղր դլեարկը, բռնեց բերանը դեպի վեր և պատասխանեց.

— Պատրաստ ենք. կարող ես նետվել:

Ամեն տեղ, թե գետնի վրա, թե փռված հիմքերի մեջ՝ թե շենքերի մեջ և թե դրանց վրա, աշխատում էյին բազմաթիվ բանվորներ, մեծ մասամբ յերիտասարդներ: Նրանց կեսից ավելին մանկատների չափահաս սաներ էյին և արդեն իրենց առանձին բնակարաններում ապրող նախկին վորեր: Նրանք բոլորն իրենց կենսուրախ աղմուկ աղաղակով լցրել էյին շինարարության վայրը: Մի կողմում, մանրիկ ունեների վրայով սլանում էյին դատարկ կամ բարձած վազոնեակաները, մյուս կողմում կրաջրից և ավաղից թանապուր էյին պատրաստում, յերբորդ կողմից լսվում էր քարտաշների չափունների փափուկ ձայնը փուխր տուֆաքարերի վրա: Դարսված էյին ցեմենտի տակառներ, կառուցված էյին տախտակյա ժամանակավոր բնակարաններ, արագ անցնում էյին տեխնիկներ կամ ինժինեռներ, ինչ վոր տեղում զնգզնգում էր հեռախոսը, կայարանից դեպի շինարարության վայրը ձգվող յերկաթուղու վրա յերևում էյին մոտեցող ապրանքատար վագոններ, անասելի շրթկոցով, իրենք իրենց ջարդելով գնում էյին դատարկ Ֆուրգոններ կամ ճոնչալով դալիս էյին բեռնավորված սայլեր: Արեն արդեն բարձրացել էր և պայծառ լուսավորում էր այդ ամբողջ յեռուղեքը:

— Գնանք մեր տղաների մոտ, — առաջարկեց Արամը:

Նրանք ուղղվեցին դեպի մի մեծ շենք, վորն ամբողջապես պատրաստ էր, սակայն վորի միայն մի քառորդի դռներն ու լուսամուտներն էյին դրված և աղակիները դցված: Դա Ֆարգործուսի յերկհարկանի շենքն էր:

Յերբ պատկոմներն ու պատկոմուհիներն ուրախ կանչելով լցվեցին ներս, բանվորները մի բոպե դարմացած բարձրացրին գլուխները, իրենց մաղուլթո մատների արանքում յուզոտված լաթի կտորները պտտեցնելով:

— Սա ո՞ւմ արշավանքն է, — հարցրեց նրանցից մեկը, — ապա նկատելով Իսկուհուն, Նվարդին և Արուսյակին, ծիծաղեց. — ախ, էլի յեկաք: Թույլ չեք տալիս, վոր աշխատենք: Բարե ձեզ:

— Դուք դեռ այս կորպուսումն եք, — դարմացավ Արուսյակը. — եհ, փնթիներ: Ախ ի՞նչ կլինի մի քիչ շուտ անեք...

Բանվորը յուզոտ լաթը մեկնեց դեպի նա:

— Առ... Գուցե դու ավելի արագ անես:

— Մի հպարտանա, — ընդհատեց Մարիամը. — մեր հերթն ել
կգա: Մեծ բան է՝ մեքենաների մոնտաժ: Դու ասա՝ նրանց վրա
աշխատել իմանաս: Իսկ դու չես իմանում:

— Արշալույս, — լավեց հանկարծ բաժանմունքի մյուս ծայրից,
և այնտեղից արագ յեկան յերկու յերիտասարդներ:

— Ո՛ր, Ռուբեն, Ասքանադ, — բացականչեց աղջիկը և մոտեցավ: —
Բարև ձեզ: Այս ինչքան եք փոխվել, մեծացել... Պահ, Ռուբեն, դու
արդեն բեխեր ել ունես:

— Ասքանադն ել ունի, բայց տանն է, — հայտնեց Հրաչը:

Արշալույսն ուղեց բռնել սև ջոկատի նախկին սկսուտների ձեռ-
քերը, բայց նրանք չթողեցին, քանի վոր մեքենայի յուղոտ եյին:

— Ի՞նչ տեսակ դադգահներ եք ստացել, — հարցրեց Արշա-
լույսն իբրև դործին տեղյակ մարդ:

— Անգլիական ել, գերմանական ել: Ե՛, ասա տեսնենք, ես
մեր եյիր մինչև հիմի, լինչ եյիր անում:

— Լավ եմ, դուք ինչպես եք, — արագ պատասխանեց աղջիկը
և մոտեցավ մեքենաներին: — Ահա Ուրենմն սա անգլիական մեքե-
նաների ցեխն է: Ապա...

Նա սկսեց տնտղել մեքենան: Կոացավ, նայեց ներքեից, ինչ վոր
բան շարժեց, մի ուրիշ բան թուլացրեց, դարձացած Ռուբենի
ձեռքից վերցրեց սյուռետակի բանալին և ձգեց մի թույլ պտուտակ:

— Քանի որից այս ցեխը պատրաստ էլինի, — հարցրեց նա,
յուղոտած մատներն Ասքանադի արտահանողի փեշի վրա քսելով:

— Տասնհինգ որից:

— Շուտ արեք, լինչ կլինի, շուտ արեք, — սկսեցին լսողներ
Իսկուհին ու Մարիամը:

— Ինչո՞ւ յեք շտապում, — ժպտաց Ռուբենը. — ձեզ համար
հանգիստ պառկեցեք, կերեք մանկատան հացը: Ո՞վ է խանդարում:

— Իսկ դու ինչո՞ւ չեյիր պառկում և ուտում, — հարցրեց մի
բանվոր ինչ վոր մեքենայի տակ մեջքի վրա պառկած, առանց աշ-
խատանքն ընդհատելու: Ապա սկսեց ուժեղ կերպով թթթկացնել,
այնպես, վոր չկարողացավ լսել իր պատասխանը: Միհրանը մո-
տեցավ նրան և՛ սկսեց ողնել:

— Մի խանդարիր, Միհրան, մարդը դործ է անում, — դուռ-
շացրեց Հրաչը: — Յեկ այստեղ:

Բաժանմունքի մյուս դռան մոտ յերևացին մի խումբ բանվոր-
ներ, վոր դուռը լցրած զլորում եյին մի մեծ, լայն չուգունե
անիվ: Հաղցնելով շեմքի մոտ, նրանք չկարողացան բարձրացնել

այն և շեմքն անցկացնել: Սկսեցին դողդողալ, սիրտ տալ իրար,
փայտ անցկացրին անիվի առանցքը, ձգեցին վերև, բայց փայտը
կորացավ, ապա շառաչով ջարդվեց:

— Սպասեցեք, — բղավեց Սմբատը, թեև զվեր քշտելով. — յես
այս բոպեյիս ձեզ ցույց կտամ, թե ինչ է նշանակում սկսուտ,
այսինքն՝ մարդվելու փոխարեն ել մարդվիր, աշխարհից բան հաս-
կանալու փոխարեն ել մարդվիր...

Նա մի քանի ցատկով հասավ դռան մոտ, անիվի չոբս կող-
մից մաքրեց բանվորներին, ապա զսւյգ ձեռքերը յերկու կողմից
անցկացնելով անիվի շառավիղներից մեկի տակ, վեր քաշեց: Բայց
փոխանակ բարձրանալու շեմքի վրա, անիվի վողորկ մակերեսը
սլքավեց շեմքի փայտին և անիվը մնաց իր տեղը: Պատկոմներն
ու պատկոմուհիները բարձրաձայն ծիծաղեցին: Սմբատը կատա-
ղեց: Նա յերկու ձեռքով բռնեց իրար դիմացի յերկու շառավիղ-
ներ, «հեռու» բղավեց և մի թափով դեռնից կտրելով, նետեց
նրա: Անիվը դրմիտով ընկավ դեռ չտախտակած հատակի վրա,
նապա գլորվեց դեպի մյուս դուռը: Պատկոմներն ու պատկոմուհի-
ները մի կողմ փախան: Միհրանը վրա հասավ և վոտքը դեռ բըռ-
նելով անիվին, կանգնեցրեց այն: Իսկույն լավեց ուժեղ ծափա-
հարություններ:

— Սխալ հասկանա, Միհրան, — բացատրեց Հրաչը, — Սմբա-
տին են ծափահարում:

Արշալույսն իր դրպանից հանեց թաշկինակը և սկսեց Սմբատի
քրտինքը չորացնել: Սմբատի դեմքը, վոր անիվը բարձրացնելիս
մի վայրկյան մոզ-կարմիր դույն եր ստացել, այժմ կամաց-կամաց
ստանում եր իր նախկին տեսքը: Բանվորները, վորոնք չեյին
կարողացել անիվը ներս բերել, կտրված կերպով մտան բաժան-
մունք: Յեւ այդտեղ միայն, բոլորը նկատեցին, վոր նրանց մեջ
եյին Սիոնը, Ռոնը, Լեոնը և յերկու ուրիշները, վորոնց նրանք
չեյին ճանաչում:

Տեսնելով ծանոթներին, կարմիր սկսուտները, բարեկեցին և
կանգ առան: Միհրանը, վորն այժմ ինքն եր մեքենայի տակ պառ-
կած, հարցրեց.

— Սիոնի ձայնն է:

— Այո, — քմիծաղ տվեց Վարդանը. — հայ արի Սիոնի և մյուս
պարսնների ձայնը...

— Վարդան, — բղավեց Արամը և պիեսը տալով Վաղդենին,
արագ մոտեցավ: — Ի՞նչ ես ավելորդ բաներ ասում...

Ապա շուտ դալով դեպի կարմիր սկաուտները, ժպտաց.

— Բարեւ ձեզ, տղաներ: Արշալույս, ճանաչում ես սրանց. — մերոնցից են:

— Ճանաչում եմ, ի՞նչպես չեմ, — ասաց Արշալույսը, մոտենալով: — Բարեւ, Լևոն: Սա յե՛լ՝ Ռհանն ե: Քթիցդ ճանաչեցի, Ռհան: Շատ մեծ ե, աղնիվ խոսք, յես մեղավոր չեմ:

Բոլորը ծիծաղեցին, բացի Վարդանից ու Լևոնից:

— Իսկ սա՛ Սիոնն ե: Դու բոլորովին չես փոխվել, Սիոն:

— Այո, — կրկնեց Վարդանը յերկիմաստ կերպով, — նա բոլորովին չի փոխվել:

— Վերջ չպիտի տաս, — դուռաց Միհրանը մեքենայի տակից: — Մի լսի դրան, Լևոն, Սիոն: Դա մի քիչ տաքդուլեմ մարդ ե:

— Հիվանդություն ե, — բացատրեց Հրաչը, — դիմելով Ռհանին: — Կանցնի:

— Ինչո՞ւ մեր կողմերը չեք յերևում, — հարցրեց Վաղդենը, մոտենալով: — Շուտով իմ պիեսս ենք բեմադրելու Կաղաչի Պոստի կյանքից: Յեկեք տեսեք, բոլորդ ել կաք մեջը: Ծիշտն ասած, յես ձեզ այնտեղ բոլորովին բացասական տիպ եմ դուրս բերել: Դե դա հասկանալի յե: Բայց հիմա, յերբ դուք աշխատում եք տեքստիլի վրա, տեսնում եմ, վոր դուք իմ պիեսիս մեջ մուլթ կետի նման եք դուրս յեկել...

— Իսկ պիեսը դրելու ժամանակ դու չդիտեյի՞ր՝ վոր մենք աշխատում եյինք, — հարցրեց Ռհանը:

— Այն ժամանակ միայն Մամիկոնն ու Գարեգինն եյին աշխատում:

— Ուրեմն մեր ամեն մի քայլը ձեզ հայտնի յե, — մոայլ կերպով յեղբակացրեց Լևոնը:

— Իսկ ինչո՞ւ հայտնի չլինի, — ժպտաց Արամը: — Մթթե դուք վորեւե ծածուկ դործ եք անում:

— Յես քեզ հետ չեմ ուղղում թոսել, — դուռաց Լևոնն անսպասելի կերպով:

Լևոնի փոխարեն, պատասխանեց Սիոնը:

— Ի՞նչ ծածուկ դործ, Ութսունինն: Ի հարկե վոչ: Ինչպե՞ս տեսնում ես՝ բոլորս ել բանվորներ ենք, բացի Գարեգինից, վոր գրասենյակումն ե աշխատում:

— Յե՛վ բացի Դասպարից, վոր վոչ մի տեղ չի աշխատում, — ավելացրեց Միհրանը, մեքենայի տակից վեր կենալով: — Լավ չի անում, տղաներ, աղնիվ խոսք: Միայն աշխատանքը կդաստիարակի նրան:

Արշալույսը նայեց ժամացույցին:

— Դեռանք, ընկերներ, արդեն հիմնարկները բացվեցին: Յես պիտի ներկայանամ վարչություն...

— Յտեսություն, Սիոն, Ռհան, Լևոն, — ասացին աղջիկները և կապույտ պատկոմների հետ միասին դուրս յեկան: Ամենավերջում՝ դուրս յեկան Վաղդենն ու Արամը, վորը ցույց տալով մեքենաները, ասաց.

— Մեր յերկիրը հարստանում ե, Վաղդեն մենք բոլորս հարստանում ենք, վոր ավելի լավ ապրենք: Յեթե ուշ չե, այս ել մտցրու պիեսիդ մեջ...

— Բոլորս հարստանում ենք... — հեղնեց Լևոնը նրա յետևից: — Բոլորն ի՞նչպես կարող են հարստանալ: Հիմար: Կյանքը պայքար ե: Մեկը պիտի աշխատի. իսկ մյուսը հարստանա: Դժբախտաբար թե բարեբախտաբար, ուրիշ կերպ չի կարելի...

Ապա, նայելով Սիոնին ու Ռհանին, ավելացրեց.

— Այսինքն, ճիշտ ե, բոլորի վիճակն ել կամաց-կամաց լավանում ե, բայց յես չեմ ուղղում այդ կամաց-կամացը, յես ուղղում եմ միանգամից հարստանալ, սեփական տուն ու տեղ ունենալ, սեփական տնտեսություն, մշակներ... Ի՞նչ պիտի տա ինձ եստեղից ստացած ոռճիկս...

Սիոնն ու Ռհանը դրան չպատասխանեցին, այլ առաջարկեցին դնալ պիեսը տեսնել:

Համաձայնվեց նաև Լևոնը:

18

ՎԵՐԱԴԱՐՁԱԾ ՇՈՂԵՐ

Ուշ լինելու պատճառով, կապույտ պատկոմները, բացի Արամից, զնացին իրենց աշխատանքին, իսկ Արամն Արշալույսի քրոջ և մյուս վարժուհիների հետ միասին զնաց խելադարանոց: Ծանապարհին նրանք բոլորը լուռ եյին և ընկճված: Բոլորն ել հիշում եյին այն ուրը, յերբ խեղճ, միամիտ Վարդուհուն, իրենց վորբանոցի ննջարանում ընկած ավելորդ սրբիչը թաղցնելու համար, այդ փոքրիկ գողության համար, կառավարիչն ու դաստիարակչուհին հրապարակով թաշտառակ արեցին և նա խելադարվեց: Այդ որվանից ի վեր Արամը միայն մի անգամ եր տեսել նրան: Իսկուհու, Նվարդի և Արուսյակի պատմածի համաձայն, նրանք առաջներում յերբեմն լինում իյին նրա մոտ, սակայն տեսնելով,

վոր նա վոչ թոսում ե իրենց հետ, վոչ նույնիսկ ճանաչում, ցա-
վով ու կսկիծով դադարել էյին նրան այցելելուց: Արշալույսն
անչափ տխուր եր և նույնիսկ լաց յեղավ: Իր սիրելի Վարդուհին
իրեն ևս չի ճանաչելու: Արամի այն հույսին, թե դուցե նա հան-
կարծ հիշի վորևէ մեկին, յերբ աղջիկները միասին պատասխա-
նեցին դառը ժպիտով:

Յեւ իրօք, յերբ բժիշկը նրանց ներս տարավ Վարդուհու պա-
լատը, նա նույնիսկ գլուխն եւ չբարձրացրեց նայելու համար:

— Բարեւ, Վարդուհի ջան, — ձայն տվեց Արշալույսը և մոտե-
նալով, բռնեց նրա ձեռքը:

Վարդուհին չնդիմացավ, բայց վոչինչ չպատասխանեց: Նրա
գեմքը, չնայած վոր նիհար չեր, դուրստ եր և թախծոտ: Նրա
յերկար մաղերն այդ գեմքի շուրջը յերևում էյին բնականից ավելի
սև: Աչքերը սարսափելի դատարկ էյին և չուներին վոչ մի արտա-
հայտութիւն, վոչ մի միտք: Կարծես ապակյա լինէյին կամ կուշրի
աչքեր: Նայելով նրա աչքերին, Վարդուհին ցնցվեց: Միթե այդ-
պիսի աչքեր ունեցողը կարող եր վորևէ բան հիշել, վորևէ բան
մտածել:

Արամը, իր քույրը և մյուս աղջիկները բիշկի մոտ կանգնած,
սառած և անթաբ չնայում էյին: Բժիշկն այնպիսի գիրքով եր
կանգնել, կարծես ասելիս լինէր. — զնանք, սիրելիս, դժբախտա-
բար վոչինչ դուրս չի գա...

— Միթե չի կարելի սուղջացնել, ընկեր բժիշկ, — հարցրեց
Արամը:

— Յես նրա նկատմամբ իմ հույսս յերբեք չեմ կորցնում. —
ասաց բժիշկը, — թեև վոչ մի փոփոխութիւն չեմ նկատում:

— Իսկ այն դեպքում ինչի՞ վրա յեք հույս դնում, — հարցրեց
Մարիամը:

— Նա, աղջիկս, — բացատրեց բժիշկը, — չնայած իր յերկարա-
տեւ հիվանդութեանը, խելագարի գեմք չի ստացել, բացի իհարկե
աչքերից, վորն ինքնըստինքյան հասկանալի չէ: Իսկ քանի վոր
նրա գիմադները մնացել են նախկինը, ապա յես սիրում եմ հա-
վատալ, վոր նրա ուղեղի մութը, հեռու մի անկյունում գեռ ապ-
րում ե գիտակցութեան սահմանը: Ո՞վ գիտե, դուցե այնտեղ, նրա
գլխում, պտտում են մտքեր՝ թեև խառը, թեև թույլ, բայց իսկա-
կան: Ի՞նչ գիտենալ, դուցե այնտեղ գիտակցութիւնն ու խելա-
գարութիւնն իրար հետ պայքար են մղում... Այո, աղջիկներս,
նրա գեմքն ինձ ներշնչում ե վորտէ հեռավոր հույսեր և այս դեպ-

քում բժշկական գիտութիւնն իհարկե ինձ չի հուսահատեցնում:
Համենայն դեպս՝ նա կտրուկ կերպով չի ժխտում իմ յենթա-
գրութիւններս...

— Հիմի... ճաշ կտան... — մրմնջաց հիվանդը:

Արշալույսը, վոր դեռ նույն գիրքով կանգնած եր նրա մոտ,
անասելի ուրախացավ և հարցրեց:

— Ի՞նչ ասացիր, Վարդուհի ջան:

— Հիմի ճաշ կտան, — կրկնեց նա:

— Արդեն սոված ես, — նորից հարցրեց Արշալույսը:

Վարդուհին չպատասխանեց:

— Ուղի՛ւմ ես, յես քեզ կանֆետ տամ, մինչև վոր ճաշը բե-
րեն, — առաջարկեց Արշալույսը մեղմ ձայնով և դրպանից կան-
ֆետ հանելով, մեկնեց նրան:

— Առ...

Վարդուհին չնայեց: Արշալույսը կանֆետը մաքրեց թղթից,
տվեց նրա ձեռքը: Աղջիկը նույնիսկ չդրաց, թէ իր ձեռքը բան
տվեցին: Արշալույսը փորձեց մի ուրիշ կանֆետ մոտեցնել նրա
շրթունքներին, վորպեսզի նա զգա համը: Սակայն այդ ևս չոգնեց:
Նրա շրթունքները մնացին անշարժ, նույն կիսաբաց վիճակում:

— Բժիշկ, — գիմեց Արշալույսը նրան, թըշված աչքերով. —
միթե նա ինձ չի լսում:

— Վոչ...

— Իսկ ինչո՞ւ առաջին անգամ պատասխանեց...

— Նա պատասխանում ե մի անգամ, աղջիկս: Միայն մի ան-
գամ: Սկզբից մինչև հիմա իմ ամբողջ ջանքերս լարված են յեղել
այն ուղղութեամբ, վորպեսզի կարողանամ նրան պատասխանել
տալ նաև յերկրորդ անգամ: Դրանից հետո դորժը չափազանց
կհեշտանա:

Բոլորը լուռ էյին:

— Յեւ հետո, աղջիկս, — շարունակեց բժիշկը, — նա վոչ թե
թոսեց այսուրիւմ ճաշի մասին, այլ կրկնեց հնուց, դեռ Կազաչի
Պոստից իր ուղեղում մնացած բառերը, առանց նույնիսկ հասկա-
նալու նրանց իմաստը...

Յեւ Արամի աչքերին պատկերացավ Կազաչի Պոստի իրենց
վորբանոցում նստած կիսաքաղց Վարդուհին, վորն իր ընկերու-
հիների հետ միասին անհամբեր սպասում ե սմբած ճաշին: Հան-
կարծ նա առնում ե բացվող կաթսայից յեկող հոտը և կամաց
շշնջում:

— Հիմի ճաշ կտան...

Արշալույսն իր հայացքն իջեցրեց հիվանդ ընկերուհու դեմքից և տեսավ, թե ինչպես նրա քնքուշ, անմեղ ձեռքի մեջ, դեռ մնացել էր կանֆետը: Նույնիսկ այդ կիսաբաց ձեռքից յերևում էր, վոր խեղճ Վարդուհին վռչինչ չի դդում, վռչինչ չի մտածում... Արշալույսը փղձկաց և արագ մոտեցավ ընկերներին:

— Գնանք, աղջիկներ, յես այլևս չեմ կարող...

Նրանք շուռ յեկան և դանդաղ քայլերով դիմեցին դեպի դուռը:

— Արուս... — լավեց հանկարծ մի թույլ ձայն:

Աղջիկները, Արամը, բժիշկը, կանգ առան և հարցական նայեցին իրար:

— Աղջիկներ...

Կայծակի արագությամբ բոլորը նայեցին Վարդուհուն: Յեվ ամենաանսպասելի, ամենաանվտանգ ընթացքով, վոր նրանք տեսան, այդ նրա աչքերն էին: Վարդուհին նայում էր նրանց և նրա աչքերի մեջ պսպղում էր դիտակցությունը: Ինչպես հանկարծ, մթին դահլիճում հանկարծ վառվի ելեկտրական լույսը, այնպես այդ անխնայ, դատարկ ապակիների յետևում այժմ վառվում էր միտքը:

— Վարդուհի ջան, — հեկեկալով վրա հասավ Արշալույսը և դրկելով, սկսեց անթիվ, անհամար անդամ համբուրել նրան:

— Ինչի՞ յես... ինչի՞ յես... լաց լինում...

Արագ մոտեցավ բժիշկը, ծածուկ շնչաց նրան՝ անմիջապես ընդհատել լացը, ապա պահանջելով բոլորից իրենց զարմացած ցույց չտալ, հապճեպ կարգադրեց.

— Մոտեցեք նրան այնպես, ինչպես կմոտենայիք Կաղաչի Պոստում, վորևե սովորական ուր: Վոչ մի խոսք, բացարձակապես վոչ մի խոսք նրա խելագարության մասին: Յեվ յեթե նա ձեզ համար թանկ է, դժուշակեք սրբիչ բառը դորձածելուց...

Յեվ անհետացավ դուռն յետևում, իր յետևից քաշ տալով Արամին:

Անմիջապես բոլոր աղջիկներն ուրախ վազվզոցով դնացին դեպի սենյակի խորքը և առանց ուշադրություն դարձնելու Վարդուհու վրա, պառկոտեցին դատարկ մահճակալներին:

— Ինչի՞ յես ուրախացել... — թույլ ժպիտով հարցրեց Վարդուհին. — Իսկ Արուսը լաց էր լինում:

— Մենք նրան ծեծեցինք, — ծիծաղեց Արշալույսը. — կատակով ծեծեցի՞ք: Միթե իսկական էր լաց լինում:

— Չգիտեմ, Արշալույս: Լաց էր լինում:

— Դիտմամբ եյի անում, — խոստովանեց Արշալույսը: Ձեզ եյի խաբում...

Նույն ըրպեյին, Վարդուհին հանկարծ սոսկալի ցնցվեց, դուրաց և մոռյվեց: Բոլորն իսկույն գլխի ընկան, վոր նա հիշեց իր խելագարության առիթ դարձած դեպքը: Բոլորի սրտերը կարծես կանգ առան, քանի վոր յետ յեկած դիտակցությունը նորից հեռանում էր Վարդուհուց... Յեվ գուցե նա նորից, և այս անգամ ընդմիշտ, կորցնեի իր դիտակցության ամենավերջին նշույլը, յեթե Արշալույսի ուղեղում զարմանալի արագությամբ չծագեր մի փայլուն, հրաշալի միտք:

— Աղջի, — դիմեց նա հիվանդին. — եդ ի՞նչ վատ յերազ եյիր տեսել...

— Յերանդ... Ի՞նչ յերազ... — ցնցվեց Վարդուհին:

— Յես ի՞նչ իմանամ: Ամբողջ գիշերը քնիդ մեջ շուռ ու մուռ եյիր գալիս, լաց եյիր լինում. — և զանց առնելով բժիշկի կարգադրությունը, հանկարծ ավելացրեց. — Ինչ վոր սրբիչ եյիր ասում...

— Սրբիչ, — ճչաց Վարդուհին և իր մահճակալի վրայից վեր ղյատկեց:

Բոլորը ծիծաղեցին:

— Աղջի վատ յերազ է տեսել, վատ յերազ է տեսել...

Վարդուհին մտածկոտ կերպով աչքերը թարթեց:

— Ուրեմն դա յերանդ էր...

— Ի՞նչը, աղջի, — հարցրեց Նվարդը զարմացած:

— Յես սրբիչ չեմ գողացել...

— Դեհ, — հանդիմանական ժպտաց Արշալույսը. — Խո չե՞ս գժվել: Դու յե՞րբ ես գողություն արել...

— Աղջիկներ... — հուզված, և սրտի արագ բարախելուց շնչափառ յերազ, ընկերուհիներին դիմեց Վարդուհին. — ճիշտն ասե՞ք՝ յերանդ էր, թե ճամարտություն...

— Ե՛, — բարկացավ Արշալույսը, — ել չեմ ուզում եդ մասին խոսել. հիմար-հիմար բաներ ես ասում:

Յեվ անմիջապես կերպով նորից պառկեց:

— Մի նեղանա, Արշալույս, — թախծոտ ժպտով նրան դիմեց Վարդուհին: — Ախ շատ վատ յերազ էր... Յեվ ենքան պարզ, վոր քիչ մնաց հավատայի, թե իսկապես պատահել է: Լսիր Արուս ջան, լսեցեք, Նվարդ, Իսկուհի, պատմեմ...

Յեվ նա, ապշեցուցիչ ճշտությամբ պատմեց ամբողջ դեպքը:

— Խեղճ Վարդուհի, — ժպտաց Արշուսակը, նրան դրկելով. — կարգին վախեցել ես... Ախր հենց նոր՝ կառավարիչն եստեղ եր, դաստիարակչուհին ել եր եստեղ: Յեկան, մեզ արթնացրին, դնացին...

— Եսորվանից մեր վորրական հաղուստները փոխում են, — բացականչեց Վարդուհին. — ես թնչ սիրուն շորեր եք հագել... Բա իմ շորերս ուր են...

Ասա նայելով իր վրա և տեսնելով հիվանդանոցային լուրավթը, նորից սոսկալի ցնցվեց, դողաց և մոայլվեց:

— Ես թնչ ես, Ո՞վ ե հագցրել...

— Ե՛յ, Իսկուհի, Նվարդ, — բարկացած դիմեց նրանց Արշալույսը. — դե հիմի պատասխան տվեք ձեր կատակի համար: Յեռ չասացի, վոր արթնանա՝ կվախենա...

— Դժվար եք արել... — հարցրեց Վարդուհին, տարակուսանքով լի աչքերը նրանց վրա հառելով:

— Այո... — հանձն առավ Նվարդը:

— Սուտ ե ասում, — բողոքեց Իսկուհին:

— Դե լավ, կատակը բավական ե, — ընդհատեց Արշուսակը. — Նվարդ, գնա թաղցրածդ տեղից Վարդուհու շորերը բեր...

Նվարդի յետևից՝ անմիջապես դուրս յեկավ Արշալույսը և դիմեց դռան յետևը կանգնած բժշկին:

— Ասա, հոգուդ մատաղ, թնչ պատասխանենք, յեթե նկատի, վոր սա մեր մանկատան ննջարանը չե...

Բժիշկը մոայլվեց: Ձեռք բերված հաղորդությունը կարող եր մի վայրկյանում ողբ ցնդել... Հարկավոր եր մի բան հնարել՝ իսկուհյն, անմիջապես...

— Մտածիր, — շնչաց բժիշկը և համբուրեց Արշալույսի ճակատը. — դու հրաշալի կերպով վարվեցիր: Դու յե, ընկերուհիներդ ել: Մի նոր բան մտածիր:

Նվարդը մյուս սենյակում մերկացրեց հիվանդանոցի քույրերից մեկին և նրա հաղուստները թեի տակ՝ մտավ ներս: Արշալույսը նույնպես, մտավ նրա յետևից: Վարդուհին իսկուհյն լուրեց հաղուստները, նայեց, դուրդուրեց և սկսեց հագնվել:

— Վարդուհի, — դիմեց հանկարծ Արշալույսը. — բա չես ասում՝ սա մեր վորրանոցը չի...

Վարդուհին ապշած նայեց շուրջը. դուրպան ձեռքին, սառեց, մնաց:

— Աղջիկ... ես ի՞նչ եմ... ես թնչ բան ե...

— Մի վախենա, վատ բան չի պատահել, — ծիծաղեց Արշալույսը, նրան դրկելով: — Հագիր, հետո ամե ինչ կպատմեմ: Դիշերը, յերբ դու քնած եյիր, Կազաչի Պոստում շատ բան պատահեց: Բոլոր վատ կառավարիչներին ու դաստիարակչուհիներին, վնդեցին, բոլոր հայ արիներին ու ջոկատապետներին վնդեցին, իսկ մեզ, վորիս քնած, վորիս արթուն, տեղափոխեցին քաղաք, աղատեցին... Հագիր, անուշ ջան, հագիր քույրիկ ջան...

19

ՉԵԶՈՔ ԱԼԲԵՐՏՅԱՆՆ ՈՒ ԻՐ ԸՆԿԵՐՆԵՐԸ

Վաղդենի պիեսի լուրը տարածվեց պատկոմական բոլոր կուլեկտիվներում, բոլոր մանկատներում և դպրոցներում: Վորոշված եր ներկայացումը դնել բաղմաթիվ անգամներ, մինչև վոր բոլոր պատանիները կարողանային տեսնել: Առաջին ներկայացումից մի քանի ուր առաջ, կուլեկտիվներում և դպրոցներում սկսեցին վաճառել տոմսերը: Հրաշք վերցրեց մի մեծ դաստա տոմս, իրենց դպրոցում տարածելու համար:

— Այնպիսի հետաքրքրություն պիտի առաջ բերեմ, — խոստացավ նա, — վոր տոմսերն իրար ձեռքից լուրեն, իսկ ում վոր չհասնի, քիթ ու պոռնիքս ջարդեն...

— Ասա նրանց, — խորհուրդ տվեց Վաղդենը, — վոր պիեսը մի մուլթ կետի նման բան ե: Ամեն մարդ պետք ե այդ մուլթ կետն իր համար պարզի...

— Այդ չեղավ, — ժպտաց Արամը. — մուլթ կետ ասելով, մենք հասկանում ենք անհասկանալի բան:

— Յես լույս կետ կասեմ, — հանդատացրեց Հրաշք:

Վերջին ուրերին, Վաղդենն իր պիեսում կատարել եր մի քանի փոքրիկ փոփոխություններ: Նա պարզել եր Արշալույսի, Սիոնի փոքրիկ փոփոխություններ: Վերջին յերկուսին նա դուրս եր բե- և Ոհանի «մուլթ կետերը»: Վերջին յերկուսին նա դուրս եր բե- րել իրեն վատ աղդեցություն տակ ընկած անգիտակից հայ արի- ներ, վորոնց կարելի յե ապագայում վերադաստիարակել:

Մտնելով դպրոցի շենքը, Հրաշք տեսավ, վոր մի քանի վայր- կյանից հետո դասի դանդը պիտի լուրի, դրա համար ել տոմսերի հարցը հետաձգեց մյուս դասամիջոցին:

Իրենց առաջին դասը հայոց լեզու յեր: Սովորելու եյին քե- րականական մի քանի կանոններ: Հրաշք, վոր դեռ սկսուտանոցից,

յերբ կեղծած ձեռագրով դրում եր դադարնի պատի լրագիրը, վարժ-
վել եր մի քանի տեսակ գեղեցիկ գրություններին: Յերբ հարկ
յեղով գրատախտակի վրա վորես նախագասություն գրել՝ քննու-
թյան առնելու համար, ուսուցիչը կանչեց նրան:

— Ի՞նչ գրեմ, ընկեր ուսուցիչ:

— Ինչ վեր ուղում ես, միայն թե այնտեղ լինեն դոյական-
ներ, բայեր, ածականներ:

— Գոյականներ, բայեր, ածականներ, — ժպտաց Հրաչը, —
դատարկ բան ե: Յես հենց այս բոլորն էլ կգրեմ...

Յեվ կավիճը վերցնելով, գրեց:

— Ընկերներ, այն պիեսը, վորի մասին այս յերեք ամիս ե,
վոր ձեզ ասում եմ, վերջապես մի քանի որ հետո բեմադրվելու յե
մեզ մոտ, ընդ վորում՝ նրանից ստացված ոգուտը հատկացվելու յե
անապատաւ մանուկների բարեկամների ընկերությանը՝ ձեզ
հայտնի նպատակների համար...

— Բավական ե, — գոռաց Ալբերտյանն իր տեղից:

— Նախագասությունը դեռ չեմ լրացրել, — աչքերը նրա վրա
ծոցը Հրաչը: — Նայիր, վորտեղ եմ վերջակետ գրել... — Յեվ շա-
րունակեց — ...Ձեզ հայտնի նպատակների համար, վորոնց ոժան-
դակելու պարտավոր պիտի դա իրեն ամեն մի պատկոմ, ամեն
մի դպրոցական, սակայն դրանով յերեք չեմ ուղում ասել, թե
դուք պիտի դաք պիեսը գիտելու լով այդ պատճառով, քանի վոր
նա ինքըստինքյան չափազանց հետաքրքիր ե և...

— Սա հայոց լեզվի դաս ե, վոչ թե ագիտացիայի, — նորից
գոռաց Ալբերտյանը:

— Ալբերտյան, — սաստեց ուսուցիչը, — մյուս անգամ այդպիսի
բան չլսեմ... Իսկ Հրաչը, հուսով ենք, վոր իսկույն կվերջացնի...

— Այս բոլորն, — ասաց Հրաչը, շտապ շարունակելով. — ...Հե-
տաքրքիր ե և արժեքավոր, վորովհետե նկարագրվում ե սկսու-
տիղմի վախճանն ու մեր հաղթանակը:

Վերջացնելով, նա այնպիսի ուժեղ շրթուցներով դրեց վերջա-
կետը, վոր կավիճը փշրվեց: Սպա հաղթական կերպով նայելով
Ալբերտյանին, նստեց իր տեղը:

— Այնուամենայնիվ, նախագասությունը մի քիչ յերկար ե, —
ժպտաց ուսուցիչը: — Մենք կքննենք միայն նրա առաջին մասը,
մինչև «բեմադրվելու յե մեզ մոտ»:

— Հա, — տեղից վեր կացավ Հրաչը. — մոռացա գրել — տոմ-
սերը կարելի յե գնել ինձանից:

Բարձրացավ միահամուռ ծիծաղ: Ալբերտյանը բարկացած մըռ-
մըռաց ե ինչ վոր բան ասաց իր կողքի նստածին:

Դասամիջոցի ժամանակ, կովար Աշոտի և մի քանի ուրիշ
պատկոմների միջոցով տոմսերը մյուս դասաբաններում ևս տա-
րածելուց հետո, Հրաչը մոտեցավ Ալբերտյանին, վորը շըր-
ջում և խոսում եր իր մոտիկ ընկերներ Անուշավանի և Ժան-
նայի հետ:

— Դու լի՛նչ եյիր ասում, Ալբերտյան...

— Վոչինչ չեյի ասում, ընկեր պատկոմ...

— Ձե, դու ինչ վոր բան եյիր ասում հայոց լեզվի և ագիտա-
ցիայի մասին: Ուրեմն քու կարծիքով՝ հայերեն լեզվով ագիտա-
ցիա անել չի՞ կարելի...

— Կարելի յե, — բայց կարիք չկա, — հաշտեցնող տոնով ասաց
Անուշավանը:

— Կարիք չկա: Ինչո՞ւ...

— Աշակերտը չպիտի լառնի ըստ իր կյանքին, — բա-
ցատրեց Ալբերտյանը:

— Ահա, — բացականչեց Հրաչը: — Հասկացա: Ուրեմն չպիտի
խառնվի: Գիտես, Ալբերտյան, մեզ սկսուտանոցում ել եյին նույն
բանն ասում, բայց ամենից առաջ հենց իրենք, ասողները լառնը-
վեցին...

— Մենք չեզոք ենք, — քաղցր ժպիտով բացատրեց Անուշա-
վանը. — մենք հենց դրա համար տոմս չենք վերցնում, վոր քա-
ղաքական կյանքին չխառնվենք...

— Խուժաններից ցելի միջից բարձրացնելը քաղաքական
կյանք ե, — հեղեց Հրաչը:

— Այո... — խրատական և ներողամիտ շշուշով հաստատեց
Անուշավանը: — Ձե՞ վոր ցելից բարձրանալով, այդ խուժանը պա-
կոմ պիտի դառնա... Մենք չեզոք ենք...

— Ձեզոքութուն չկա, — վճռական տոնով պնդեց Հրաչը և
ձեռքում լռնած տոմսերը դրականը դրեց: — Հենց տոմս չգնելով,
դուք խառնվում եք քաղաքական կյանքին:

— Այդ լի՛նչպես, — քմծիծաղ տվեց Ալբերտյանը:

— Դուք լռնագարում եք անապատաւներին պատկոմ դարձ-
նելու դործը: Ձեք ոժանդակում ուրեմն լռնագարում եք...

Ժաննան շրթունքները ծոռեց և նայեց Ալբերտյանին, թե
նա ինչ պիտի ասի: Բայց նա վոչինչ չասաց, վորովհետե նույն
բոլորն զանգը տվեց և նրանք բոլորը մտան դասարան:

Հրաչը բաց արեց հանրահաշիվի տետրակը և սկսեց նայել: Ներս մտավ հին ծանոթ, Կաղաչի Պոստի կրոնի դասատու Մելիք-Ջհանգուլյանը: Ժամանակից նրա մեջքը մի քիչ սաղատավոր եր դարձել և մաղբերն սպիտակել էին: Նա անմիջապես նստեց, դրեց ակնոցները, սովորականի նման իսկույն դեմքը շուռ տվեց դեպի Հրաչի կողմը և շարունակ իրեն ուղղումներ անող պատկոմը: Նկատելով նրան, նա մոայլվեց, մի բոպե գլուխը կախեց դրքի վրա, ապա դիմեց դասարանին.

— Ուշադրութուն... Սկսում ենք հանրահաշիվի դասը: Տետրակները կհավաքեմ դասից հետո: Այժմ՝ կթելադրեմ ևս մի խընդիր՝ հենց տեղում լուծելու համար: Կրկնում եմ. — այժմ՝ կթելադրեմ ևս մի խնդիր՝ հենց տեղում լուծելու համար:

Հրաչը, վորին շատ եյին վրդովել Ալբերտյանի կեղծ չեղոքութունն ու Անուշավանի ներողամիտ ժպիտները, վորոշեց դասարանի առաջ վարկարել անել չեղոքութուն ասված բանը, վորն աշակերտների մեջ համառ կերպով քարոզում եր Ալբերտյանի խմբակը: Նա ուշադրութունը լարեց, պատրաստվեց, լավ դիտենալով, վոր Մելիք-Ջհանգուլյանն իսկույն իրեն կտա հակաճառելու վորեւե առիթ:

Յեւ իրոք: Աչքերն առաստաղին հառելով ու մորուքը շոյելով, վարժապետն սկսեց.

— Առաջին ժամկոչը ծախեց ի՞նչ քանակությամբ կերոններ... Յերկրորդ ժամկոչը ծախեց զեթ քանակությամբ կերոններ...

— Ներեցեք, ընկեր ուսուցիչ, — ընդհատեց Հրաչը, — Դուք սխալ սկսեցիք: Պետք է լինի — առաջին պատկոմը ծախեց ի՞նչ քանակությամբ ներկայացման տոմս, վորը մոտ որերս պիտի բեմադրվի... Յերկրորդ պատկոմը ծախեց զեթ քանակությամբ ներկայացման տոմս, վորն շտապեցեք տեսնել...

— Տեղդ նստիր, — բարկութունը զսպած կարգադրեց Մելիք-Ջհանգուլյանը. — դու հանրահաշիվից միշտ թույլ ես յեղել:

— Ժամկոչն ի՞նչ գործ ունի հանրահաշիվի հետ, — բացականչեցին այս ու այն կողմից:

— Ինչո՞ւ յեք ազմկում, — արդեն բարկացավ վարժապետը. — միևնույնը չե՞՞ ժամկոչ, թե պատկոմ...

Բարձրացավ ազմուկ, ազադակ, իրարանցում: Հրաչը վերկացավ և բացականչեց.

— Ինչպե՞ս թե միևնույնը... Պատկոմը զանգ թփռում եւ Կամ ժամկոչը կարմիր փողկապ կապում ե...

Մի բանիսը ծիծաղեցին: Վեր կացավ Անուշավանը և մեղմ ժպիտով հանգստացրեց:

— Ընկեր ուսուցիչն ուղում եր ասել, վոր նրանք միևնույնն են վոչ թե ընդհանրապես, այլ հանրահաշիվի համար...

— Յեթե նրա համար միևնույն է, թող փոխի, — առաջարկեց մեկը. — իսկ մեզ համար միևնույնը չէ:

Ալբերտյանը մոայլ, գունատված, դիմեց Մելիք — Ջհանգուլյանին.

— Շարունակեցեք դասը... Թող պատկոմ լինի...

Յեւ դասարանն սկսեց լուծել այն խնդիրը, թե վորքան գումար կստացվի անապատան մանուկների ոգտին, յեթե առաջին պատկոմը ծախում է ի՞նչ, իսկ յերկրորդը զեթ քանակությամբ տոմս...

Խնդրի վրա յերկար ժամանակ գլուխը հոգնեցնելուց հետո, Ժաննան լսելի ձայնով մրմնջաց.

— Սա ե՞նչ բան է, հայոց լեզվի փոխարեն ագիտացիա յենք անցնում, հանրահաշիվի փոխարեն ագիտացիա յենք անցնում: Ի՞նչ պիտի սովորենք վերջիվերջո...

Յերկրորդ դասամիջոցին, Ալբերտյանը մոտեցավ Մելիք-Ջհանգուլյանին և վոտից-գլուխ չափելով, կոպիտ կերպով ասաց.

— Դու վոչ թե ուսուցիչ ես, այլ հիմարի գլուխ... Դու վոչ միայն նրանց համար ես անպետք, այլ և մեզ...

Յերկրորդ դասի ժամանակ Ալբերտյանը չքացավ: Հրաչը նկատեց, թե ինչպե՞ս Գասպարը յեկավ և շտապ կանչեց նրան:

20

ԳԱՂՏՆԻ ՎԱՐԺԱՊԵՏԸ

Կարմիր սկաուտների սենյակում նստած եր Կաղաչի Պոստի նախկին վարժապետ Պոլսեցյանը: Նա պաշտոնով եր ու գլխարկով, և նրա կողքին դրված եր մի շատ փոքրիկ չեմոդան: Մամիկոնը նրան հարցեր եր տալիս և անթարթ, ուշադիր լսում:

Յերբ Գասպարն Ալբերտյանի հետ միասին ներս մտավ, Մամիկոնը վեր կացավ, տեղ առաջարկեց Ալբերտյանին, ապա լուսամուտի դոգը մի բարձ գնելով՝ վոր դրսից վոչինչ չնկատվի, բաց արեց հավաքույթը.

— Սկաուտներ, մենք ապրում ենք ծանր ժամանակաշրջան: Համարյա վոչ մի հույս չկա, թե մեր գործը կհաղթի: Մենք մո-

Նա դեռ իր բերանը չփակած, հանկարծ Մամիկոնը պոռթկաց մի անզուսպ ծիծաղով, զբաղելով բոլորի ապշուժյունն և ուշադրությունը:

— Լավ ծրագիր ե, Պոլսեցյան, — ասաց նա, մոռանալով դործածել պարոն բառը, — բայց հիմ միջոցով պիտի իրագործես այդ: Մեր քսանհինգի՞...

Ալեքսանյանը շարժվեց:

— Դե լավ, թող մի յոթանասունհինգ Ալեքսանյաններ ել զբաղենք ձեր մեծ ծրագիրը: Կլինենք հարյուր հոգի... Մարտափետի կերպով բիշ չի՞, Պոլսեցյան... Հարյուրը չի՞ կորչի հարյուր հազարի մեջ այնպես, ինչպես մի կաթիլ թանաքը մի տակառ ջրի մեջ:

— Վոչ, — գոռաց Գասպարը, մոռանալով ամեն զգուշությունը, — հարյուրը կհաղթի հարյուր հազարի մեջ այնպես, ինչպես մի կաթիլ մակարդը մի տակառ կաթի մեջ...

— Իսկ ի՞նչ բան ե մակարդը, — հարցրեց Մամիկոնը:

Հարցը բոլորին տարակուսեց: Ի՞նչպես թե ինչ բան ե: Մակարդը՝ դա այն ե, վոր մածուն ե դարձնում կաթը:

— Հասկանում եմ, — ժպտաց Մամիկոնը. — կաթնագործության մակարդը դա յե: Իսկ վճիռը պիտի լինի մեր մակարդը: Զե՛ վոր մակարդ լինելու համար պիտի ունենալ մի շարք հատկություններ: Մեր քսանհինգ հայ արիներն ունեն այդ հատկությունները...

— Ի՞նչպես թե... ինչո՞ւ չունենք, — վերափոխեց Գասպարը: Մամիկոնը տխուր կերպով ժպտաց:

— Մեզանից մեկն արդեն հուսահատվել ե: Դա յես եմ: Հուսահատված մարդը կարող ե մակարդ դառնալ: Իմ կարծիքով՝ վոչ: Մեզանից մի քանիսի հավատը խախտվել ե: Պարզ խոսենք, Գարեգին, խոսքը քո մասին ե: Ի հարկե դու դավաճան չես, բայց այլևս չես հավատում քո նախկին համոզմունքներին, դառնում ես, վոր սկառավորված Հայաստանում հող չունի և հերթը պատկոհներինն ե: Պոլսեցյան, միթե այդպիսի մարդը կարող ե մակարդ լինել... Մեզանից յերրորդը, Լևոնը, շարունակ յերազում ե իր անձնական վիճակի մասին, հարստություն ձեռք բերելու մասին: Նրա մեջ ընդհանուր դուրծ տեսնելու վոգի չի ֆնացել: Այդպիսի մակարդ կարող ե լինել... Զորորդը, Գասպարը, շատ թեթևամիտ ե և կարծում ե, թե՛ մեկ, յերկու, յերեք, աշխարհը կարելի յե շուտ տալ: Նա շուրջ դուրծ անել չի կարող: Հետևաբար և նրանից ել մակարդ դուրս չի դա: Մնում են Սիոնն ու Ռհանը... Բայց ախր, Պոլսեցյան, նրանք մեզ չորսիս են հայում: Նրանք վերջի-

վերջո պիտի հետևեն մեզանից մեկնումեկին: Վորին ել հետևեն՝ դարձյալ մակարդ չեն կարող լինել... Ո՞վ ե մեր մեջ այն մարդը, վորը պիտի հաղաթալոր պատանիներ դաստիարակի...

Յերբ Մամիկոնը վերջացրեց, Պոլսեցյանը վոր անհանգիստ խաղում եր իր գլխարկի հետ, պատրաստվեց շատ յերկար խոսելու, ապա փոխեց մտադրությունը և շեշտակի կերպով դիմեց Մամիկոնին.

— Դու դեմ չե՞ս, յեթե քո փոխարեն Գասպարին ընտրենք ձեզ զեկավար...

— Խնդրեմ, խնդրեմ, — անմիջապես վրա բերեց Մամիկոնը, — իհարկե: Այդ այդպես ել պետք ե լինի: Ով վոր հուսահատվել ե և դուրծ չի կարող անել՝ նա իր տեղը պիտի գիշի ավելի յեռանդոտներին: Միթե յես ավելի ուրախ չեմ լինի, յեթե Գասպարը վորևէ ճանապարհ դառնի... Առաջինը յես ինքս կհետևեմ նրան... Բայց բանն այն ե, վոր վոչ մի ճանապարհ չկա...

— Այդ լավ յեղավ, վոր հաշտությամբ վերջացրինք, ուրախացավ Պոլսեցյանը — յես և Գիւրազը վախենում եյինք, թե այս փոփոխությունը կարող ե ձեզ կոպացնել և դուրծին ֆնասել... Իսկ դուք համաձայն եք, տղաներ...

— Ինձ համար միևնույն ե, — հայտնեց Լևոնը: — Ով ուզում ե՛ լինի: Ինչ ուզում ե՛ անի: Յես վոչ հույս ունեմ, վոչ հուսահատված եմ: Յես ձգտում եմ ինձ համար լավ կյանք ստեղծել:

Պոլսեցյանը նրա ասածն ընդունեց իրբե համաձայնության նշան: Սիոնն ու Ռհանը, վոր շարունակ լուռ նստած եյին, պատասխանեցին շատ կարճ.

— Ի հարկե Գասպարն ավելի դործունյա յե:

— Իսկ դժու, Գարեգին...

Գարեգինը լիզեց իր հաստ շրթունքները, մի վայրկյան լռեց: Բոլորը հետաքրքրությամբ լարվեցին:

— Տղաներ, — ասաց նա, դիմելով ընկերներին: — Դուք ինձ միք արհամարհի... Առանց այդ ել՝ պատկոհներն արհամարհում են: Համենայն դեպս, լսեցեք ինձ, հետո ինչ վոր ուզում եք՝ ասացեք...

— Խնդրեմ, — ասաց Պոլսեցյանը և թեքվեց դեպի նա:

— Ի՞նչի համար ենք մենք պայքարում... Մենք ասելով, յես հասկանում եմ պատերազմի զոհ դարձածների յերեխաներին, աղքատության ծոցից յելած պատանիներին, յերիտասարդներին: Ինչի՞ համար ենք պայքարում... Իհարկե ավելի լավ կյանքի: Վճիռ ե դա: Կազաչի Պոստի վորբանոցները՝ ծեծը լավ կյանք եր: Վոչ:

Լամի եր, վոր դպրոցում մեր գլուխը լցնում էին կրօնով, վոր պեսդի մենք մեր մի յերեսն ապառկողին մյուս յերեսն ել դեմ անեյինք... Վոչ: Լամի եր, վոր սկսեալանոցում մեզ միայն անասունի պես, մարդում էյին, Փռաբոլ ու բոքս սովորեցնում, վաղել տալիս, թռել տալիս, գունդ ու սկալառակ նետել տալիս, վորպեսդի մենք չմտածեյինք վոչ մեր ապագայի մասին, վոչ մեր քույրիկներին... Իսկ յերբ մտածել էյինք ուզում, ասում էյին՝ սկսեալ պիտի լսի և հնազանդվի իր արեւերին: Այսինքն՝ դու մի մտածիր. քո փոխարեն մենք ենք մտածում, քո բախտը մենք ենք վորոշում...

— Յեղրակացությունդ ի՞նչ է, — շտապեցրեց Ալբերտյանը:

Վոչ վոր Ալբերտյանին չաստեց, այլ կարծես լուռ կերպով համաձայնելով նրա հետ, իր աչքերի սպասողական արատհայտութեամբ նույն հարցը կրկնեց: Գարեգինը վիրավորված և բարկացած, կարճ կտրեց.

— Ուզում եմ ասել, վոր իմ հայրս դուռըացի յե յեղել, իսկ այս իշխանությունը բանվորադուրացիական ե...

— Սկզբից վոր այդ ասեյիր, յերկար խոսելու կարիք չեյիր ունենա, — խրատեց Գասպարը:

Գարեգինը չապառասխանեց:

— Դու յերեւի կողմնաս նաեւ մեզ մատնել, — կասկածանքով հարցրեց Պոլսեցյանը:

— Վոչ, — ասաց Գարեգինը հատու կերպով: — Դուք ձեզ համար, յես ինձ համար: Յեւ չկարծեք թե՛ հեռանալով ձեզանից, յես պատկոմներ ձեռն պիտի դնամ: Նրանք ինձ նույնքան կատեն, վորքան դուք...

Հանկարծ Սիոնն ու Ռհանը շարժվեցին:

— Չե, ինչո՞ւ, — հակաճառեց Ռհանը: — Մի քանի որ առաջ կապույտ պատկոմները յեկան տեքստիլ և մեզ հետ շատ լավ վարվեցին՝ բացի Վարդանից:

— Իսկ Վարդանին ձի պաշտպանեց, — ավելացրեց Սիոնը: — Բոլորն ել մեղադրեցին:

— Ի՞նչ եք ուզում ասել, տղաներ, — տաքնապով լարվեց Պոլսեցյանը:

— Վոչինչ... — մրմնջաց Ռհանը: — ուզում եմ ասել, վոր յեթե նույնիսկ կապույտ պատկոմները մեզ հետ լավ են վարվում, ապա մյուսներն ավելի լավ կվարվեն... Գարեգինի համար եմ ասում...

— Գարեգինի համար, — քմծիծաղ տվեց Գասպարը... — թե՛ ձեզ

համար եք տեղ պատրաստում: Ապա, վերջ տվեք ձեր հիմարություններին: Ով վոր տատանվում է, դա իր գործն է: Իսկ ով վոր հավատում է իր գործին, թող յենթարկվի ինձ: Ճանապարհին Ալբերտյանն ինձ պատմեց, թե ինչպես են իրենք պայքարում դպրոցում, առանց հուսահատվելու: Յեթե մենք ինքներս որինակ չենք կարող տալ նրանց, դոնե որինակ վերցնենք, թեև դա ամոթ է մեզ համար...

— Խմբակ հենք, — հարցրեց Պոլսեցյանն Ալբերտյանին, վորին անձամբ ճանաչում եր:

— Այո: «Վերջին կայծեր» ե կոչվում:

— Ահուհը կիւսեցեք, — վճռեց Գասպարը: — Թող լինի «Առաջին կայծեր»:

— «Վերջին կայծեր» ավելի հաջող է, — հեղեց Մամիկոնը:

— Մենք, — գիմեց Գասպարը նրան, — կիւսեցեյինք, վոր այսուհետեւ քու հուսահատ մտքերդ պահեյիր միայն քեզ համար և մեզ վոչինչ չասեյիր: Մանավանդ վոր, դու այլևս մեր ղեկավարը չես և...

— Լավ, լավ, հասկանալի յե, — ժպտաց Մամիկոնը:

— Իսկ դու, Գարեգին... սկսեց նա:

— Յես արդեն մտածել եմ, — հայտնեց Գարեգինը: — Հենց վոր առանձին սենյակ դռա, կտեղափոխվեմ ձեր մոտից: Յես այժմ վարակիչ եմ...

Գասպարը դարձավ դեպի Լեոնը և ժպտալով խփեց նրա ուսին:

— Իսկ քեզ՝ վաղ թե ուշ, կհարստացնենք: Ահող կաց:

Լեոնը ձայն չհանեց: Նա մութ կերպով մտածում եր:

Հավաքույթը վերջացավ: Բոլորը վորոշեցին գնալ Վաղգենի պիեսի ներկայացմանը, բացի Պոլսեցյանից, վորը պետք է իսկույն վերադառնար:

ՅԵՐՐՈՐԴ ՍԵՐՈՒՆԴԸ

Պատկոմատան դահլիճը, վոր գտնվում եր առաջին հարկում, պայծառ լուսավորված եր: Ուժեղ ելեկտրական լամպեր էյին վառվում նաեւ միջանցքում ու մյուս սենյակներում: Բազմաթիվ պատկոմներ, մանկատան սաներ, աշակերտներ, տղա և աղջիկ, խոնրվել էյին այդ միջանցքում ու սենյակներում և սպասում էյին ներկայացմանը: Մուտքի դռան մոտ, Արամի իղուր եր համոզում բակում կանգնած բազմաթիվ այլ պատանիների:

— Գնացե՛ք, տղաներ, վոչ տոմս ե մնացել, վոչ ազատ տեղ: Վաղն ել կներկայացնենք, մյուս որն ել...

Բոլորն շտապում եյին տեսնել և անհամբեր եյին: Միջանցքում շրջողներից վոմանք, յերբեմն մոտենում եյին դահլիճի դռանը, կիսաբաց անում և նայում դեպի բեմ, վորտեղից ինչվոր թիկիթբեկոցի ձայներ եյին գալիս, բայց փակ վարագույրի յետևում վոչինչ չեր յերևում: Վաղգենք, պիեսը ձեռքին, սլանում եր միջանցքով, դեպի դահլիճ, այնտեղից դեպի բեմ, հետո յետ, բարձրանում եր յերկրորդ հարկը, իջնում, նորից եր բարձրանում: Մի անգամ նույնիսկ կտուրը բարձրացավ, բայց յերբ հիշեց, վոր այդտեղ վոչինչ չունի անելու, իջավ վար: Այնուամենայնիվ, նախքան իջնելը, խաղափելով թիթեղածածկի տակի խավար տարածության մեջ, դառավ հատակի յերկու անպետք խողանակները և նրանց կոթերը հանելով՝ իջեցրեց ներքև: Դրանք հարկավոր եյին իբրև ակառտական փայտեր, վորոնց պահանջը վերջին բոպեյին մեծացել եր:

Պակաս իրարանցման մեջ չեր կուլտուրական բաժնի ղեկավար Աստղիկը: Մեկ-մեկու յետևից մտնելով բոլոր սենյակները, նա պատկոմներից մեկի գլխից գլխարկն եր վերցնում, մյուսի մեջքից գտնիք քանդում, յերրորդի կոշիկներն եր հանում և փոխարենը մի քանի ժամով ոգնելու համար քրքրված չուստեր տալիս, իսկ յերբ մոտեցավ կոմյերիտմիության գավկոմի քարտուղար Հրայրին, պահանջեց նրա բլուզը:

— Յերևակայիր, Հրայր, համարյա ամեն ինչ կա, բայց միտոր Նոնսը բլուզ չունի...

— Իսկ չի՞ կարելի այնպես ցույց տալ, թե նա շողից ե բլուզը հանել, — առաջարկեց Հրայրը: — Թող մի քանի անգամ «ոֆ» անի, թաշկինակով յերեսը սրբի, լիմոնադ խմի...

— Ի՞նչպես, — դարձացավ Անահիտը. — չորս գործողության մեջ մի ամբողջ տարի յե անցնում և նա շարունակ առանց բլուզի մնա... Խո Աֆրիկայում չի՞, անձրե կա, ձմեռ կա... Հանիր բլուզդ...

Ոգնության հասավ Բարկենը: Հանած բլուզի փոխարեն նա բերեց, Հրայրին տվեց իր պատկոմական բլուզներից մեկը: Հրայրը, վոր մարմնով շատ ավելի փոքր եր Բարկենից, կորավ բլուզի մեջ, բայց և այնպես դա ավելի լավ եր, քան առանց բլուզի:

Սենյակներից մեկում հավաքվել եյին պատկոմական կոլվարներ, մանկատան սաներ, Սմբատը, Միհրանը: Կոլվար Աշոտը պատմություն եր անում, իսկ նրանք լսում եյին և անդադար ծիծաղում:

— Աշոտ, ճիշտն ասա, դրա կե՞սն ե սուտ, թե ամբողջը, — դիմում եր նրան տղաների չորրորդ մանկատան սաներից մեկը: Բոլորը ծիծաղում եյին նրա նկատողության համար, իսկ քիչ հետո, նա նորից եր շփոթեցնում Աշոտին. — ճիշտն ասա, դրա կե՞սն ե փշոց, թե՞ ամբողջը...

Վաղգենք իր անդադար արշավանքների ընթացքում դառավ մի ազատ վայելյան, ներս նետվեց սենյակներից մեկը, ուր հավաքված եյին Վարդուհին, Արշալույսը, Նվարդը, Արուսյակը, Իսկուհին, կայարանի դպրոցի պատկոմները, շտաբի ֆիզկուլտ բաժնի վարիչը, Վարդանը և ելի շատ ուրիշները և ուղղակի մոտենալով Վարդուհուն, հայտնեց.

— Վարդուհի, ջան, դու իմ պիեսիս մեջ մութ կետի նման եյիր դուրս յեկել: Հենց նոր, յես ուղղում կատարեցի...

— Ի՞նչ ուղղում, — ժպտաց Վարդուհին:

— Ուղղում, վոր դու քնել — արթնացել ես և մի գիշերում շատ բան ե փոխվել Կաղաչի Պոստում...

— Գնա մի անգամ ել փոխիր, — ծիծաղեց Վարդուհին. — Բըժիշկն ինձ արդեն ամեն ինչ հայտնել ե: Յես յերկար ժամանակ լեւադարանոցում եմ յեղել...

Վաղգենքն ապշեց:

— Նոր փոփոխություն, — մրմնջաց նա. — վոչ մի դեպքում: Արդեն ուշ ե: Տաս բույե հետո, ներկայացումը կսկսվի...

Ապա հանկարծ միտքը փոխեց.

— Բայց, ո՞վ դիտե, գուցե հասցնեմ...

Յեվ շտապ դուրս թռավ:

Աղջիկները ծիծաղեցին:

— Իսկապես, աղջիկներ, — թախիծով ժպտաց Վարդուհին, — ենքան եմ ափսոսում են ժամանակը, վոր լեւադարանոցում եմ յեղել ու վոչինչ չեմ գրացել... Յեվ են ել՝ մի անպետք սրբիչի համար...

— Դե լավ, — ժպտաց Արուսը, — ի՞նչ ես մտածում, քույրիկ ջան: Կարևորն են ե, վոր առողջացար:

Յեվ համբուրեց նրան:

— Այո, առողջացա, — հանդստացած շունչ քաշելով ժպտաց Վարդուհին. — բայց յեթե Կաղաչի Պոստի այն միաջքանի բժիշկը Վարդուհին. — բայց յեթե Կաղաչի Պոստի այն միաջքանի բժիշկը Վարդուհին. — բայց յեթե Կաղաչի Պոստի այն միաջքանի բժիշկը Վարդուհին. — բայց յեթե Կաղաչի Պոստի այն միաջքանի բժիշկը Վարդուհին. — բայց յեթե Կաղաչի Պոստի այն միաջքանի բժիշկը Վարդուհին...

Հետո, միանգամից թողնելով այդ անախորժ մտքերը, նա դիմեց ընկերուհիներին.

— Սպասեցեք, հարգելի դասընկերուհիներ, դուք ինձանից առավել եք անցել, հմ: Կհասնեմ, շուտով կհասնեմ: Ել հուլյս չունենաք, թե նորից պիտի խելագարվեմ...

Ընկերուհիները ժպտացին նրա կատակի վրա և գրկելով նրան, նորից, դուցե հազարներորդ անգամ, սկսեցին համբուրել:

Մի ուրիշ սենյակում, հավաքվել էին կոմյերիտականներ, ելի մի քանի կովարներ, պատկոմուհիներ, բաղամթիվ դպրոցականներ: Նրանցից անջատված, մի անկյունում, խիտ կերպով իրար գլխի հավաքված, կանգնել էին կարմիր սկաուտներն ու Վլերջին կայծերը: Նրանք կխաձայն խոսում էին իրար հետ և մեկ-մեկ ել շուրջը նայում, տեսնելու համար՝ թե ուրիշ լսող չկա իրենց: Գասպարը, վոր բացի շուրջը նայելուց, հաճախ նայում եր նաև դեպի փողոցը բացվող լուսամուտներից մեկի կողմը, հանկարծ մոտեցավ, բաց արեց մի փեղկը և կախվեց ներքև:

— Յեկել էք, — շնչաց նա:

— Յեկել ենք, — պատասխանեց Վեցկրականին:

— Են խուժանի՞ն ել եք բերել:

— Վաչիկի՞ն: Հա, բերել ենք: Արամն արդեն եղտեղ և:

— Եստեղ և:

— Դանակ թե չկա մոտը...

— Ձե: Ականջովս ընկավ, վոր տվել և Միհրանին, նորոգելու: Ընկերները կատակ էին անում՝ լսեցի:

— Դա լավ և, վոր նա դանակ չունի:

— Դու ունե՞ս:

— Չունեմ:

— Կարիք ել չկա: Բանը վոր դանակի հասցնեք, միլիցիան կսկսի ուժեղ կերպով հետաքննություն կատարել և դուցե բոլորիս գտնի... Դուք միայն ձեռքեք, բայց, Վեցկրականի, լավ ձեռքեք, շատ լավ:

— Իսկ բանալի՞ն, — հարցրեց Վեցկրականին:

— Բերել եմ... Կտամ:

Վեցկրականին հեռացավ դեպի իր խուժանները, իսկ Գասպարը նորից լուսամուտը փակեց:

— Այդ հիվ եր, ի՞նչ եր ասում, — հետաքրքրված մոտեցավ Մամիկոնը:

— Վոչինչ: Պատկում եր: Խնդրում եր, վոր լուսամուտից չլրեն ներս թողնեմ: Տոմս չունենք...

Մի ուրիշ սենյակում հավաքվել էին Կազաչի Պոստի բաղամթիվ նախկին սկաուտներ, վորոնք աշխատում էին դործարաններում և հիմնարկներում, հավաքվել էին բաղամթիվ նախկին վորուհիներ, ներկա էին Արամն ու Հրաչը:

— Տեսեք, — ծիծաղում եր սե ջոկատի Սուրենը. — համարյա ամբողջ Կազաչի Պոստն եստեղ և:

— Բացի մեր պարոններից և որորդներից, — ավելացնում եր Ասքանաղը:

Մկրտիչը, Սարգիսը, Գևորգը, Գրիգորը, Ունիկը, Պետրոսը, — բոլորը, բոլորն այնտեղ էին: Քիչ հետո, յերբ ներս լցվեցին այն փոքրահասակ սկաուտները, վորոնք այժմ մանկատան սաներ էին, բոլորն սկսեցին բարձր ծիծաղել ու բացականչել, իրար ծափահարել:

— Սա ի՞նչ սկաուտական դավադրություն և, — հարցրեց կուլվար Ջավենը, իր կոլեկտիվի մի քանի պատկոմների և Բաբկենի հետ ներս մտնելով:

— Առանձնապես վոչինչ չկա, հայ արիներ, — հանգստացրեց Հրաչը: — Մենք մտածում էինք, թե ինչ կերպ ընդունենք պարոն սկաուտապետին...

— Այս ասելով, նա ցույց տվեց Բաբկենի կողմը և աչքով արեց: Անմիջապես տեղից վեր ցատկեցին բոլորը և սկսեցին ուռա-ներով ու բացականչություններով պատկոմապետին ողում ճոճել:

Աղմուկի վրա, մյուս սենյակներից յեկան բաղամթիվ ուրիշները: Սենյակն այնքան լցվեց, վոր անկարելի դարձավ վորևե տեղ Բաբկենին վար իջեցնել: Ձեռքերի վրա նրան հանեցին միջանցք, ճոճեցին, հետո տարան մի ուրիշ սենյակ, նորից ճոճեցին և այդպես ման ածեցին համարյա բոլոր սենյակները: Յերբ մտան այնտեղ, ուր կանգնած էին կարմիր սկաուտները, Գասպարը կես-կատակ, կես-լուրջ դիմեց Գարեգինին.

— Գնա ճոճիր... Ձեր պետն և...

Գարեգինի հաստ շրթունքները բարկությունից ավելի ուռեցին: Նա նայեց Գասպարին, հետո Լևոնին, վոր ժպտում եր, և առանց այլեայլություն մտնելով պատկոմների մեջ, սկսեց ճոճել Բաբկենին:

— Թեև յես այլևս ձեր ղեկավարը չեմ, — ասաց Մամիկոնը Գասպարին ու մյուսներին, — բայց իմ կարծիքով, դուք ձեր այդ վերաբերմունքով Գարեգինին ավելի հեռու յեք մղում...

— Նա մեղ պետք չի, Մամիկոն, — պատասխանեց Ալբերտյանը: — Պետք և դուրդուրե՞ք, վորպեսզի չխոսվի զնա: Ներեցեք:

Ով վոր մեր գործն իր գործն և համարում, առանց գուրգուրանքի
յեւ կգա մեր յետեւից:

— Այո, դա ճիշտ և,—մեղմ ժպտաց Անուշավանը և հաշտեց-
նող տանով ավելացրեց.—բայց գուրգուրելը յերբեք չի լրան-
գարի:

Վերջապես Բարկենն իջավ վար: Յերբ նրան ճոճողների աղ-
մուկը լոց, անմիջապես լավեց, թե ինչպես սենյակներից մեկում,
պատկոմները յերգում եյին իրենց մարշը...

— Իսկ Նադիկի գործն ի՞նչպես յեղավ,—հանկարծ հարցրեց
Արամը Հրաչին:

— Նադիկին տեղափոխել տվեցինք մանկատուն,— հայտնեց
Հրաչը: — Ուրիորդ Սիրանուշը դատի տակ և: Այժմ նրա մոտ աշ-
խատող աղջիկներն առանձին կար ու ձևի արտել են հիմնել: Ապա
նայելով շուրջը և ինչ վոր բան փնտրելով, ավելացրեց.— նրան-
ցից մի քանիսն ետեղ են: Նադիկն եւ և ետեղ:

Հանկարծ յերևաց Վաղգենը դանդը ձեռքին:

— Յեկ այստեղ,— կանչեց Հրաչը:

— Ի՞նչ կա:

— Դու գիտե՞ս, յերբ վերացավ վերջին վորբանոցը:

Վաղգենը մտածեց:

— Ձեմ հիշում,— ասաց նա քիչ հետո.— հին բան և: — Յեւ
ուղեց գնալ:

— Սպասիր: Հին բան չէ: Վերջին վորբանոցը, դա որիորդ
Սիրանուշի կար ու ձևի արհեստանոցն էր: Նա վերացվեց միայն
մի քանի որ առաջ: Դու այս մութ կետը մտքով ևս պիտի դ մեջ:

— Ի՞նչ եք ուղում ինձանից,— բողոքեց Վաղգենը,— յես լոռ
չեմ կարող պիտես համիտյան փոփոխել... Հերեք և: Եւ վոչ մի տող
չեմ ավելացնի: — Ապա, ավելի հաշտ ձայնով, ավելացրեց.— ճիշտ
ասած, ժամանակ չկա... Գոնե մի յերկու բոպե առաջ ասելիք...

Յեւ վանդը տվեց:

22

ԿՅԱՆՔՆ ԱԶՔԵՐԻ ԱՌՁԵՎ

Վարագուրը ճեղքվեց, բացվեց և դահլիճում անմիջապես տի-
րեց լուռթյուն: Նույն վայրկյանին լսելի դարձավ, թե ինչքան
շատ մարդիկ եյին դեռ սպասում փողոցում, լուսամուտների տակ,
հույս ունենալով վերջին բոպեյին մտնել ներս:

Դանդաղ քայլերով բեմ մտավ մի նիհար ու սոված պատանի,—
ապագա սկառւտ համար Ութսունիննը: Նա յեկել էր Կադաչի Պոստ,
սկառւտ ընդունվելու: Սկառւտանոցի մոտ պահակ էր կանգնած
Սիրոնը:

Արամի աչքի առաջով անցավ իր կյանքը, բոլորի աչքի առա-
ջից անցավ իրենց կյանքը՝ ինչպես դա կար: Հետո մեջտեղ յեկան
սկառւտապետը, ջոկատապետը, հայ արիները, սկառւտները...
Մոտ հարյուր նախկին սկառւտներ, անթարթ, մտասուզված, լար-
ված, նայում եյին բեմին, նայում եյին իրենց:

Փչեց շեփորը: Սկառւտները գնացին պահակ կանգնելու: Ութ-
սունիննին նշանակեցին հիվանդանոցի պոստը: Հետո յեկան վոր-
բուհու ծնողները և քույր Սիրուշից տեղեկացան նրա մահվան
մասին... Ամեն, ամեն ինչ հարազատությամբ, ճշտությամբ նկա-
րագրված էր այնտեղ... Սիրոնը, վոր իր մանրիկ աչքերը հաճա-
խակի թարթելով, կլանվել էր բեմով, հանկարծ շշուկով դիմեց իր
կողքը նստած Ոհանին.

— Յես եղբան ուժեղ չեյի խփում մարդկանց, աղնիվ խոսք...
Չնայած նա այդ ասեց շատ կամացուկ, շատերը լսեցին նրա ասածը,
դարձան դեպի նա և ծիծաղեցին: Նույն բոպեյին, բեմի մի բարձր
մասում, վորը դանդաղատունն էր, Ութսունիննը գտավ Սաթիկին
և ծանոթացավ նրա հետ:

— Սա յեւ մութ կետ և... — լսեց Արամն իր ականջի վրա Վաղ-
գենի ձայնը: — Սաթիկը կորավ վոտով-գլխով:

— Իսկապես, ռըր և Սաթիկը,— նորից անցավ Արամի մտքով և
նա նորից ափսոսաց, վոր կորցրել է նրա համարը՝ Վաչիկի նամակի
հետ միասին: Կամ գուցե չի կորցրել, այլ զրպանից հանել են:

Ութսունիննը ծանոթացավ Հրաչի հետ, նրանք խոսեցին աստ-
ծու գոյություն չունենալու մասին, հետո նույն Ութսունինն
իրենց դասարանում դուրս յեկավ կրոնի դասի դեմ, սկառւտա-
պետն իմացավ և ուղեց վոնդել նրան: Յերբ Ութսունիննը խո-
րամանկությամբ դուրս պրծավ, չվոնդվեց, դահլիճում ուրախու-
թյան աղաղակ բարձրացավ, բոլորը վողկորված ծափահարեցին
և վարագուրը փակվեց:

Դահլիճից դուրս գալու ժամանակ, Հրաչն իբր թե միայն նոր
նկատեց Ալբերտյանին ու նրա ընկերներին և մոտենալով, հարցրեց.

— Լսեցեք, դուք վերջնականապես եք վորոշել ներկայացմանը
չգալ...

Ալբերտյանը հասկացավ ծաղրը և պատասխանեց.

— Մենք չեյինք ել գա, յեթե Գասպարը չխնդրեր: Նա մեզ համոզեց, վոր պիեսը շատ ծիծաղաշարժ է: Մենք ել՝ յեկանք...

— Նայած ում համար ե ծիծաղաշարժ, — ասաց Հրաչը. — սկառաւանդի վաթճանը մի քանի տարի առաջ Գասպարի համար լացաշարժ էր: Իսկ յեթե հիմի ընդհակառակն ե, ապա յես ուրախ եմ...

— Իսկ մեզ համար լինչպէս, — ծիծաղաշարժ ե թե վռչ, — քաղցր ժպիտով հարցրեց Անուշավանը:

— Պիեսը քու լինչդ շարժի, — զարմացավ Հրաչը. — դու հենց սկզբից ծիծաղաշարժ ես ծնվել, վորովհետեւ միշտ ժպտում ես:

Ալբերտյանը կոպիտ կերպով ընդհատելով խոսակցութիւնը, դիմեց Հրաչին.

— Կարծեմ դու բան եյիր ուղում ասել, Հրաչ:

— Այո: Ասում եմ՝ միք համառի, անպայման յեկեք պիեսը տեսնելու: Հետաքրքիր է: Կարող եք դաս առնել, թե ինչպէս ե հաղթում պատկոմական վեդին ե ինչպէս ուրիշ ամեն տեսակ վեդի դատապարտված ե պարտութիւն...

Յերկրորդ գործողութիւնն սկսվեց նրանով, վոր Արամը, Հրաչն ու Վաղդենն իմացան սկառաւանդում կոմունիստական գաղափարների դեմ պայքարող միութիւնի գոյութիւնն ունենալու մասին ե հիասթափված ու զայրացած, կաղմակերպեցին կոմյերիտական բջիջ: Մինչդեռ դահլիճի մեծամասնութիւնն սկսեց բուռն կերպով ծափահարել ե բացականչել. վերջին կայծերն ու կամիր սկառաւները մնացին լուռ, անշարժ:

Յերբ սկառաւապետի շան թաղման պատճառով սկսվեց սե ջոկատի խռովութիւնը, Միհրանը լարվեց, ձգվեց, վորդեորութիւնից նրա քունքերն սկսեցին արագ-արագ խփել ե հանկարծ նա բացականչեց.

— Թույլ տվեք յես խաղամ իմ դերս, շատ եմ խնդրում:

Յեւ թուով բեմի վրա:

— Դու մի բոպե թույլ տուր ինձ Վաչո ջան, — խնդրեց նա իր դերակատարին, վորը զարմացած ե տարակուսած ցած իջավ: Վաղդենը բարկացած վազեց Միհրանին խանգարելու, դահլիճում շատերը ծիծաղեցին Միհրանի յերկար հասակի վրա, բայց նա, կանգնելով սե ջոկատի գլուխը, բարկացած դիմեց Գարեգինին.

— Ինչո՞ւ զհրումար: Սկառաւին դիշեր-ցերեկ աշխատեցնում են, շան պես ծեծում են, մեռնելիս քաշ են տալիս, դցում են փոսի մեջ, իսկ շան համար սուգ են հայտարարում, դրոշակ են իջեցնում, նվագում են... Լրբեր...

— Ո՞ւմ ես ասում, — հոռաց Գարեգինն իր հաստ շրթունքների միջից:

— Քեզ ել, քու պետիդ ել: Յերկուսիդ հերն ել անիծած...

— Այո, անիծած: Յերկուսինն ել, — բղավեց Գարեգինը դահլիճից:

Բոլորն յետ դարձան ե շատերը նրա հաստ շրթունքներից ճանաչեցին, թե ով եր նա: Մի բոպե մոռանալով բեմը, նրանք բուռն ծափահարեցին նրա հասցեյին:

— Ապրես, Գարեգին, — շշնջաց Արամը:

Հրաչը մոտեցավ Վաղդենին՝ վորը կանգնել եր բեմի մոտ ե ցույց տալով Միհրանին, կեղծ բարկութեամբ ասաց.

— Տեսա՞ր, ինչ արեց եդ մութկեալ...

Միհրանը շարունակեց խաղալ:

Հրաչը կուզեկուզ մոտեցավ Գասպարին ե շշնջաց.

— Յեթե պիեսում քու կողմից ինձ ծեծելու վորեւ տեսարան չինի, կդմս միասին խաղանք: Դոնե մեկնումեկիս կծափահարեն...

— Կորիր, — բարկացավ Գասպարը:

— Նայիր, — առանց վիրավորվելու ցույց տվեց Հրաչը դեպի բեմը. — հիմի քեզ պիտի ցույց տանք...

Վարդանն անասելի հուզված եր: Պալիգոնի նախկին սկառաւների հետ նստած, նա շարունակ ծափահարում եր կամ բացականչում: Սակայն մեկ-մեկ, յերբ հիշում եր, վոր շուտով դուրս պիտի գա քայքայող յեռյակի պատմութիւնը, կտրված լուռ եր: Հրանտը, Բաբկենի բլուզը հագին, Բաբկենի ե շտաբի ֆիզիկուլ-բաժնի ղեկավար Գուրգենի հետ նստած, մեծ հետաքրքրութեամբ դիտում եր խաղը: Այնտեղ, բեմի վրա, սկսվեցին բջիջի գաղտնի հավաքութեւնը, ժողովները. կոմյերիտական խմբումն սկսվեց նաեւ աղջիկների մեջ, հետո պատի լրագիր, դրբեր, գաղտնի կապ քաղաքի հետ... Գասպարը նայում եր հետաքրքրութիւնից ինքն իրեն մոռացած, ե յերբ բեմի վրա տալիս եյին ժողովի վայրի անունը կամ բացվում եր բջիջի խորամանկութիւններից մեկնում-մեկը, նա սեղմում եր ատամները ե փնջացնում.

— Ախ, յեթե այն ժամանակ իմանայի... Ախ, հիմար, լինչպէս չեյինք գլխի ընկնում...

Յերկրորդ գործողութիւնից հետո, ընդամիջման ժամանակ, մի քանի հոգի մնացին դահլիճում ե դուրս չեկան միջանցք: Նրանցից մեկը Վարդուհին եր, վոր հուզմունքից լաց եր լինում ե դառը վերպով ցավում, վոր ինքը խելագարվել եր ե զրկվել պատանի-

եյությունը կմնա և պետք է մնա: Յես վերջացրի. կեցցե սկառ-
տիղմը...

— Լոբր, դժուար կորիր, — լավեցին չորս կողմից: Բարձրացավ
այնպիսի աղմուկ, վոր այլևս վոչ մեկը չկարողացավ մյուսին
հասկանալ: Կուլվար Անահիտը թռավ բեմ, բայց տեսնելով, վոր
իրեն վոչ վոք չի կարող լսել, ցած իջավ: Վաղդենը պիեսը ձեռքին,
սկսեց դանդահաբեմ, բայց դարձյալ անողբու: Վերջապես բեմ
բարձրացավ կոմյերիտմիության քարտուղար Հրայրը, Բաբկենի
լայն բլուզը հագին:

— Ընկեր պատկոմներ...

Տիրեց լռություն:

— Ընկեր պատկոմներ, — կրկնեց Հրայրը, — դուժ միք հուզվի,
վորովհետև դժվար չե այդպիսի հակախորհրդային քամի փչողնե-
րին պատասխանելը: Նրանք արդեն ջախջախված են և այն, վոր
ասում են, ծիծաղելի չե, և վոչ թե համոզիչ: Ի՞նչ ե ասում, որի-
նակ, այս, ամթ ե ասել՝ խորհրդային աշակերտը: Նա ասում ե,
վոր սկառտները քաղաքականությամբ չեն զբաղվում: Մի՞թե դա
ճիշտ ե... Հիշեցեք այս պիեսի մեջ կատարվող դեպքերը...

— Պիեսը դեպքերը ճիշտ չի ցույց տալիս, — ծղրտաց ժաննան:

— Մի՞թե, քաղաքացուհի: Այստեղ կան մոտ յերեքհարյուր
նախկին սկառտներ՝ թե Կազաչի Պոստից և թե Պալիգոնից,
այդքան ել վորբուհիներ կան: Ասացեք, ընկերներ, տալիս եյին
ձեզ կրոնի դաս, թե վոչ, ասում եյին, վոր հարկավոր ե մեր ոտար
հարևաններին կոտորել, թե վոչ, համոզում եյին, վոր հեղափո-
խությունը սխալ ե, վոր հարուստը պետք ե աղքատին դործ տա,
իսկ աղքատը հարուստին յենթարկվի այդ բանի համար... համո-
զում եյին, թե վոչ: Յեթե այո, ապա ձեռք բարձրացրեք:

Վեցհարյուրից ավելի ձեռքեր դրոշակների պես բարձրացան:

— Իսկ այժմ, — վերջացրեց Հրայրը, — գնանք մի քիչ թար-
մանանք, վորպեսզի դիտենք վերջին գործողությունը: Պատկոմ-
ներ, այսպիսի ջուր պղտորողներին հակահարված տալու համար
պատրաստ եք:

Յեվ դահլիճը թնդաց.

— Միշտ պատրաստ ենք:

Զորորդ գործողությունն սկսելիս, նկատելի դարձավ, վոր
Ալբերտյանն իր ընկերների հետ թողել-գնացել եր, բայց Գաս-
պարն ու մյուս կարմիր սկառտները նստած եյին իրենց տեղե-
րում:

Այդ չորբորդ գործողությունն ամենահուզիչն եր: Բոպե առ
բոպե պոսթիկում եյին ծափահարությունները: Ընդմիջումի ժամա-
նակ պատահած դեպքն ավելի եր տրամադրել պատկոմներին՝
ամբողջ կրծքով ու ափերի ամբողջ ուժով վողջունել իրենց հաղ-
թանակի նկարագրությունը: Իսկ յերբ գործողության վերջում
սկառտ համար Ութսունինն նախկին սկառտների ամբողջ շը-
քերթը դեկավարեց դեպի քաղաք, դեպի պատկոմները, բազմաթիվ
պատկոմներ վաղ տվեցին դեպի Արամը և ձեռքերի վրա առնելով,
բարձրացրին բեմ: Սկսեցին ձոճել, բացականչել, իսկ հետո, բոլորը
միասին, թե բեմում, թե դահլիճում՝ պատվի առան և Ինտերնա-
ցիոնալ յերգեցին:

Գասպարն աննկատելի կերպով դուրս գնաց:

— Իսկ այժմ, մենք քեզ կուղեկցենք մինչև ձեր տուն, — ասաց սև
ջուկատի Գեվորգը, մոտենալով Արամին, ապա վտանների ծայրերին
կանգնելով, ձայն տվեց. — ապա սկսեցեք, յես լավ ձայն չունեմ...

Թնդաց պատկոմական քայլերգը: Պատկոմները, պատկոմուհի-
ները, մանկատան սաներն ու սանուհիները, դպրոցականները,
բոլորը շրջապատեցին Արամին և դուրս յեկան: Հանդիպելով բակի
մթության հետ, Հրայր գլուխն որորեց.

— Յեթե ցերեկով գլխի ընկած լինեյինք՝ ջահերը լցնեյինք,
հիմի մի լավ ջահերթ կունենայինք:

Նրանք դուրս յեկան փողոց. շարունակ յերգելով պատկոմա-
կան հաղթ քայլերգը, իրենց յերգով և իրենցով վողողելով արդեն
քնած փողոցները:

— Ի՞նչ անենք, Վեցկրականի, — տարակուսեց Գասպարը:

— Ի՞նչ պիտի անենք: Հետաձգենք մի ուրիշ օր:

— Ափսոս, յես ուզում եյի, վոր անպայման այսօր լիներ: —
Ապա մի բոպե մտածելուց հետո, ավելացրեց. — Ասենք, յեթե այ-
սօր լիներ, դուցե շատերը կասկածեյին իմ ու Ալբերտյանի վրա:

— Գնանք, — ասած Լեվոնը, մոտենալով:

— Ձե, դուք գնացեք, — խուսափեց Գասպարը. — յես մի քիչ
դործ ունեմ:

Յերբ իր ընկերները հեռացան, նա դրպանից հանեց մի բա-
նալի և տվեց Վեցկրականուն.

— Առ: Արտուսյանի խանութի բանալին ե: Նա յերկու հատ
ունեմ, վորոնցից մեկն իրեն ավելորդ եր: Իմ բաժինս չմոռանաք...

Յեվ դանդաղ քայլերով գնաց մյուս կարմիր սկառտների
յետևից:

Յեւ ըստ իր շնորհից նստեցին, սեղանի յետևից յեկաւ մանկատան մեծահասակ սաներից մեկը և Բարկենին ու Արամին հրապիրեց իրենց մօտ: Հաս յերևույթին թուրբ նրանց ելին սպա-

— Այսօր, — շարունակեց նա ալիւրի վոգէսորված, — յերբ արդեն վաղուց ե, վոր սաներն աղատ ապրում են մեր իշխանութեան մանկատներում, նրանց բոլորին մի հարց ե հուզում. — Ինչպես անեն, վոր դադարեն սան լինելուց, դադարեն պետութեան վրա ծախս նստելուց... Նրանք ամեն մի պատահ հացն

ուտում են դժվարութեամբ, քանի վոր իրենց սեփական ձեռքով չեն աշխատել այն: Յեւ այդ բանից դրդված, նրանք շտապում են դառնել իրենց համապատասխան աշխատանք և ապրել սեփական ճակատի քրտինքով...

Նա մի սանի ակնարկ արեց, վորն իսկույն բերեց նրան հանձնեց թղթով փաթաթված ինչվոր տափակ բան և դնաց: Նա շարունակեց.

— Մեր մանկատան սաները, վորոնք համարյա առանց բացառութեան արդեն մեծահասակներ են, այժմ բոլորն եւ աշխատում են, չհաշված մեր մի քանի սիրելի փոքրիկներին: Յեւ ահա, դժուարեւ, վոր այժմ արդեն մենք կարող ենք ապրել ինքնուրույն և պահել մեր մի քանի սիրելի փոքրիկներին, վորոշեցինք դիմել ընկեր Դամիրչյանին, վոր վաղվանից մեր մանկատունը դուրս հանի իրենց բոլոր ցուցակները, չուղարկի մեզ վոչ մի կտոր հաց կամ մթերք և կամ ուրիշ բան, յեթե չի ուղում, վոր իրեն ծեծենք...

Բարձրացավ ծիծաղ, բուռն, անդուսպ ծափահարութիւններ, նվազեց նվազախումբը: Սանը պատուեց իր ձեռքում բռնած տափակ իրի վրա փաթաթած թուղթը և իրը յերկու ձեռքով բռնեց բարձր, վոր բոլորն եւ տեսնեն: Դա մանկատան ցուցակն եր, վորի վրա այժմ գրված եր. — Պատանի կոմունարների աշխատանքային կոմունա № 1:

— Առաջին եւ կա, առաջին եւ, — բղավեց սանը. — Եյ, առաջին մանկատան սաներ, մենք ձեր համարը խլեցինք: Դե դուք եւ խլեցեք մեր անունը...

Խոսեց կոմունայի կոմերիտական բջիջի ներկայացուցիչը: Նա կարգաց բջիջի վորոշումը կոմունայի մասին: Բջիջն ավելորդ եր համարում ոտճիկով կառավարիչ և այլ ծառայողներ ունենալը և խոսք եր տալիս կոմունայի վարչութեանը, վոր կոմերիտականների և ցանկացող անկուսակցական պատանիների միջոցով կըստեղծի կանոնավոր հերթապահութիւն, որինակելի դարձնելով կոմունան:

Վորոշումն ընդունվեց յերկար ժամանակ չլող ծափերով ու նվազով:

Կոմունային վողջունեցին բոլոր մանկատները: Նրանց որինակին հետեւելու խոսք տվեցին վոչ միայն առաջին մանկատունը, այլև ուրիշները: Վերջում խոսեցին Հրայրը, Արամը և Բարկենը:

— Դուք, սիրելի պատանիներ, — ասաց Հրայրը, — վարվեցիք այնպես, ինչպես պետք եր: Դուք մեր իսկական և լավ փոխարինողներն եք: Կեցցեք դուք, կեցցե ձեր կոմունան:

Արամը վեր կացավ հայտնելու, վոր ահա մի քանի որ և, ինչ իր ոտճիկն ավելացել և և այժմ նա հնարավորութիւն ունի մանկատնից վերցնելու իր յեղորը, իր միջոցներով պահելու: Նա հենց այդտեղ Հարութիւնին կանչեց իր մոտ և ասաց, վոր գնա պատրաստվի: Նրա խոսքերը վերջացան ծափերի տակ:

Բարկենը նույնպես, յերկար չխոսեց: Վերջացնելուց հետո, նա հաղորդեց, վոր ինքը կխնդրի կուլտլրթական բաժնին, հենց այսօր յերեկոյան, կոմունայի այս դահլիճում բեմադրելու Վաղդենի պիեսը, վորը և չափազանց ուրախացրեց կոմունարներին:

Վերջում Դամիրչյանը շնորհակալութիւն հայտնեց կոմունային և հայտարարեց, վոր մանկատների վարչութիւնը խոստանում և յոթերորդ մանկատան փոխարեն հավաքել քաղաքի անապատաններից մի քանի տասնյակ հոգի և նոր մանկատուն հիմնել:

Դահլիճը թնդաց ծափերից: Սպասելով մինչև լուրը, Դամիրչյանը շարունակեց: Միևնույն ժամանակ, մանկատների վարչութիւնը, կոմերիտմիութեան կենտկոմի և այլ կազմակերպութիւնները, կոմերիտմիութեան հետ միասին՝ վորոշել և ընդառաջել թե ների և հիմնարկերի հետ միասին՝ վորոշել և ընդառաջել թե Լենինականի և թե Յերևանի մանկատների մեծահասակ սաների ցանկութիւնը՝ դուրստեսական կոմունա կազմելու համար: Ով վոր սիրում և գործարանը, թող քաղաքում աշխատի, իսկ ով վոր հողն և սիրում՝ այնտեղ: Կեցցեն կոմունաները...

Նրա խոսքերին հաջորդող վորոշողոստ ծափերից, բացականչութիւններից և նվազից հետո, Փասը, վոր հետեւելով Արամին, յեկել կանգնել եր դահլիճի լուսամուտների մոտ և նայում եր ներս, վաղ տվեց Չոփուռ Ոսիկին և Վեցկրականուն հաղորդելու ինչպես Դամիրչյանի խոսքերի մասին, այնպես եւ յերեկոյան ինչպես Դամիրչյանի խոսքերի մասին, այնպես եւ յերեկոյան յերկայացման, վորին ներկա պիտի գտնվեր նաև Արամը: Վերջապես ներկայանում եր մի հարմար առիթ՝ նրան ծեծելու:

24

ՀԻՆ ՈՋԱԽԻ ՇՈՒՐՋԸ

Յերկար ժամանակի ընդմիջումից հետո, Արամենց ընտանիքը նորից հավաքվեց մի հարկի տակ: Հենց նույն օրը, Արամը մանուրից հավաքվեց մի հարկի տակ: Հենց նույն օրը, Արամը մանկատնից հանել եր վոչ միայն իր յեղբայր Հարութիւնին, այլև

քույր Մարիամին: Գալով միջնակ յեղբայր Արտաշեսին, նա դեռ ավելի առաջ արդեն ապրում էր տանը:

Յերբ իջավ ուրախ յերեկոն, Արամը, իր քույրը, յեղբայրները, մայրը և տատը հավաքվեցին սեղանի շուրջը և սկսեցին թեյել: Նրանք շատ քիչ էին խոսում, բայց լցված էին մեծ ուրախությամբ և նրանց դեմքերը ժպտում էին: Արամը նայում էր մոր դեմքին և տեսնելով նրա դսպած ուրախ արցունքները, դժացվում էր: Տատը, վոր իր թեյը խմելուց հետո նստել և դուրսացավ յեր դործում՝ միաժամանակ քթի տակ յերգ էր մոմռում. մի բան, վոր նրա հետ տեղի չէր ունեցել վաղուց ի վեր: Հարուստունն անդադար խոսում ու պատմում էր իրենց մանկատան մասին և զարմանում, վոր տատը չի ճանաչում վոչ իրենց կառավարչուհուն, վոչ իր ամենամոտիկ ընկերոջը: Արամն ու Մարիամը խոսում էին դեսից-դենից և Արտաշեսն ու շաղիւր լսում էր նրանց:

— Մի որ, — սկսեց մայրը՝ և տխուր և ժպտալով, — Արամը յեկավ Կաղաչի Պոստից. և տեսնելով ձեր անտեր մնացած գրքերն ու խաղալիքները, նստեց, նայեց, նայեց: Հետո, ամեն անգամ, յերբ դալիս եր, նստում էր ու նայում, հա նայում: Յես գիտեյի, թե ինչ էր անցնում նրա մտքով, բայց նա ինձ վոչինչ չէր ասում...

Արամը ժպտաց: Մարիամը նայեց դեպի անկյունը, ուր այժմ դրված էր գրքերի մի պահարան, իրենց գրքերով և խաղալիքներով լցված: Տատը նույնպես նայեց, սակայն նայելիս, նրա դեմքը մռայլվեց և նա դառնալով դեպի Արամը, խրատական տոնով ասաց.

— Վորդիս, տնից հեռացրու եդ անորեն թղթերը: Փորձանք կդա: Մեր տեսած փորձանքները բավական չեն...

— Վոր թղթերը, — ծիծաղելով հարցրին Արամն ու Մարիամը, թե և յերկուսն էլ գիտեյին, թե ինչի մասին է խոսքը:

— Տատի, — ավելացրեց Արամը լուրջ տոնով. — հենց եդ թղթերը՝ նոր կյանքի ծրագիր են...

— Ձե, վորդի ջան, կորցրու, — պնդեց տատը: — Յերևում է, վոր անորեն մարդու գրած է: Թաղավորին ու տերտերներին հայհոյում են՝ հերիք չե, ասածուն էլ են ձեռք առել:

Մայրը, վոր հետևում էր վորդու և կեսրոջ վեճին, մայրական սիրով բռնել էր իր վորդու կողմը: Ինչպես միշտ, այս անգամին էս, նա փորձեց մի ընդհանուր լեզու գտնել, բայց անհաջող: Տատն իրենն էր պնդում, թոռն իրենը: Ոգնություն հասավ Մարիամը

— Հսիր, տատի ջան... Յեկ քեզ հետ մի պայման կապենք: Վոչ դու մեզ վրա բարկանաս անորենություն համար, վոչ մենք քեզ ծաղրենք հավատացյալ լինելու համար: Ազնիվ խոսք, տատիկ, պատերազմն էլ, աղքատությունն էլ, վորքերն էլ, — եդ բոլորը նրանից եր, վոր մարդիկ դեռ հավատում էին ասածուն... Ուրեմն կապում ենք պայմանը: Մի կողմից դու, իսկ մյուս կողմից՝ Արամն ու յես: Մայրիկն առայժմ չեղոք է:

— Բա յէս, — հարցրեց Արտաշեսը. — յես էլ եմ պայման կապում:

— Դու ի՞նչ ես հասկանում վոր, — ջղայնացրեց Մարիամը:

— Ո՞վ չի հասկանում, — վիրավորվեց Արտաշեսը: Ո՞ւմ էին ուղղում վարդապետ դարձնել ի՞նչ, թե քեզ. համ տարան Բաթում ի՞նչ թե քեզ. համ էյին դուռով յեկեղեցի տանում, մոմ բռնել տալիս, պատժում...

— Դե լավ, լավ, ժպտաց Արամը, — դու էլ մեզ հետ:

— Բա յէս, — ձայն տվեց Հարուստունը: — Յես մարդ չեմ, ի՞նչ է: Տատի, սրանք ինձ չեն ընդունում, դու ընդունիր...

Մարիամը նայեց ժամացույցին:

— Ի՞նչ է, տեղ ունես գնալու, — հետաքրքրվեց Արամը:

Մի րոպե Մարիամը դարձավ թաղծառ: Մոռացավ իր դվարձությունը, լոց, նայեց լուսամուտից դուրս, ապա աչքերը հանեց սեղանին:

— Վեջ... — պատասխանեց նա... Ո՞ւր պիտի գնամ. վոչ մի տեղ չունեմ: Արդեն մութն է... Ուշ է... — Ապա հանկարծ, փոխված ձայնով ավելացրեց.

— Գիտե՞ս, Արամ, յես ենքան եմ սովորել իմ ընկերուհիներէս, մեր ննջարանին, մեր կյանքին, վոր հիմի եստեղ քիչ է մնում լացս դա... Ի՞նչ վատ է մենակ...

— Մենակ, — վիրավորվեց մայրը. — ուրեմն մեզ բոլորիս մարդ չե՞ս հաշվում:

— Ախ, յես ուրիշ բան եմ ասում, — բողոքեց Մարիամը, — յես ասում եմ, թե ինչ վատ է քնել առանց ընկերուհիների, փոքրիկ սենյակում, միայն մի քանի հոգով: Ախ մեր կյանքն ավելի սուրբ է, քան մի քանի հոգով: Ախ, յերբ պիտի լուսանա, դնամ դուրսը, աղջիկներին մոտ: Դեռ մի որ չկա, վոր յեկել եմ, բայց ինչ-քան եմ կարոտել...

— Անտեր մնար պատերազմը, — մոմաց տատը, գլուխը գուլպայի վրա կախած և ճաղերն արագ-արագ շարժելով. — յերեկոսներին սիրտը կտրեց իրենց ընտանիքից...

— Սխալվում ես, տատի ջան, — վշտացավ Մարիամը. — միթե յես ամեն ուր չեյի դալիս ձեզ տեսնելու... Յես միշտ ել ձեզ սիրել եմ: Բայց ախր դուք խո ինձ ընկերուհի դառնալ չեք կարող: Ընկերուհին ուրիշ բան է, դուք ուրիշ բան...

Մայրը վեր կացավ տեղից, շոյեց աղջկա մազերը, ապա մոտեցավ Հարությունին, վորն Արտաշեսի հետ նստած, թղթե խաղալիքներ եր սարքում:

— Կքնեմ, Հարություն, — հարցրեց նա:

— Շուտ է, — ժպտաց Հարությունը ներողամիտ կերպով. — դեռ մեր քնելու դանդը տված չի լինի...

— Յես միշտ ասում եյի, միշտ մտածում եյի, վոր ինչքան լավ կլինի, յեթե նորից բոլորս միասին հավաքվենք մեր ոջախի շուրջը, — մրմնջաց մայրը: — Յես գիշերներն ինչքան եմ լացել, յերբ արթնացել եմ ու ձեր քնի մշտը չեմ լսել:

— Յեթե ձեր հայրը կենդանի լիներ, շատ պիտի ուրախանար, — ավելացրեց տատը: — Դուք բոլորդ ել մեծացել եք, խոշորացել: Ոյ, աստված հեռու տանի են որերը, պատերազմը, սովը, տիֆը... Ախ, աստված, յեթե ես իշխանությունը քեզ չուրանա, նա ամենից լալիս է...

— Տատի, — ընդհատեց Մարիամը նրան, — շուտով մեր տեքստիլ գործարանը պատրաստ է լինելու: Արդեն շատ քիչ բան է մնացել:

— Ելլի պատրաստ է լինելու, — հեղնեց տատը:

— Հեշտ խո չի, տատի. ահագին գործ է: Յես ել եմ ենտեղ աշխատելու, մեր բոլոր աղջիկներն ել... կտոր ենք գործելու, գուլպա...

— Գուլպա... Տատը զարմացած նայեց: — Եդ չկար ախր: Եդ ել նոր նորություն է:

— Այո, տատի: Ել դու ձեռքով չես գործի, աչքերդ չես փչացնի, ժամանակդ չես վատնի...

Տատը մտածմունքի մեջ ընկավ:

— Իսկ ձեռնոց գործելու յեն ենտեղ...

— Ձեռնոց: Կարծեմ վոչ: Գործելու յեն Արամ:

— Վոչ:

— Դե ուրեմն յես ել ձեզ համար ձեռնոց կգործեմ, — յեկք զտավ տատը:

Մայրն սկսեց աղջկա հետ կամացուկ խոսել: Արամն ականջը սրեց, ապա մեջ խառնվեց:

Լուսամուտի տակով, աննկատելիորեն անցավ Փասը և ներս նայեց: Ստուգելով, վոր Արամը տանն է, նա նորից բակից դուրս յեկավ փողոց և սկսեց նրան անկյունում սպասել:

— Դու կուշանաս, — հիշեցրեց Մարիամը:

Արամը նայեց պատի ժամացույցին և վտարի կանգնեց:

— Շուտ վերադարձիր, Արամ ջան, — խնդրեց տատը:

— Դուցե մնամ մինչև ներկայացման վերջը, — հայտնեց Արամը, գլխարկը գնելով:

— Յետ դառնալիս դդուշ յեկ, ցեխերի մեջ չընկնես, — նախադգուշացրեց մայրը: — Մեր փողոցում լույսը շատ քիչ է:

— Վոչինչ, — գրկելով նրան, հանգստացրեց Արամը. — Շուտով կուենանք նոր, մեծ ելեկտրակայան...

Յեկ դուրս յեկավ:

25

Վ Բ Ե Ժ Խ Ն Դ Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Պատկոմական առաջին կոմունայի մուտքից քիչ հեռու, մի քանդված պատի քարերի վրա, նստոտել էյին Վեցկրականին, Փասը, Վաչիկը, Ախմախ Սուրիկը և յերկու ուրիշ, բավական մեծահասակ խուժաններ: Մերթ-մերթ Փասը վեր եր կենում տեղից, գնում մտնում նախկին մանկատան բակը և վերադառնում:

— Վոչ գործողությունն է, — անհամբերությամբ հարցնում եր Վեցկրականին:

Փասը հենց սկզբից գործողությունների թիվը խառնել եր իրար, ուստի և հաղորդում եր տեսարանի բովանդակությունը.

— Բոքսով Ութսունինի քիթ ու պոռնոգը ջարդեցին...

— Բիրադի սատկած շանն են թաղում...

— Ութսունինը նորից տեսավ Սաթիկին, բայց միտար Նոնսը հայհոյեց սկառտին և աղջկան տարավ...

Վեցկրականին լսում եր անհամբերությամբ, յերկու մեծահասակ խուժաններն անտարբեր կերպով ծխում էյին, իսկ Վաչիկն սակ խուժաններն անտարբեր կերպով ծխում էյին: Նրանք յերու Սուրիկը նստել էյին տխուր, չափազանց տխուր: Նրանք յերկուսն ել չգիտեյին, թե ինչ գործի համար են սպասում, սակայն կուսն ել չգիտեյին, թե ինչ գործի համար են սպասում, սակայն չգիտեյին, վոր իհարկե վոչ լավ բանի: Սուրիկը, վոր որվա ընդգուծ էյին, վոր իհարկե վոչ լավ բանի: Սուրիկը, վոր որվա ընթացքում յերեք կնոջ ու մի տղամարդի գրպան եր կտրել և ամթաղել փողը հանձնել Չոփու Ոնիկին, այժմ շատ սոված եր և բողջ փողը հանձնել Չոփու Ոնիկին, այժմ շատ սոված եր և ուղում եր քնել: Վաչիկը, վոր վերջին տասնամյակին գործը ըն-

Թացքում դարձացած երև տարակուսած՝ թե ինչու Ոսկին ու Վեցկրականին իրեն թույլ չեն տալիս Արամից տեղեկանալու իր քրոջ մասին, նստել եր հոգեպես ընկճված և դարձյալ վերհիշում եր այդքան անհասկանալի կերպով կորցրած իր քրոջը:

Արագ քայլերով անցավ մի մարդ, վորը նկատելով նստոտած խուժաններին, կասկածանքով նայեց: Յերբ նա կորավ հեռվի մթության մեջ, Վեցկրականին դիմեց մեծահասակ խուժաններից մեկին.

— Դու լավ նշան բռնել դիտես: Լույսը մարիր...

Խուժանը դեռնից վերցրեց մի կլոր քար և մի աչքը փակելով, շարտեց դեպի հեռադրասյան բարձրում վառվող ելեկտրական մեծ լամպը: Քարը վրիպեց: Խուժանը խփեց յերկրորդ անգամ: Այս անգամ քարը դիպավ նրա եմալե լուսամտիոփին: Փողոցում ուժեղ կերպով տատանվեցին լույսն ու ստվերները:

— Կնկատես. վերջացրու, — կարգադրեց Վեցկրականին:

Անհաջողութունից ջղայնացած, խուժանը վերցրեց մի նոր քար և շարտեց: Լավեց չրխկոց և անմիջապես ամբողջ փողոցը մթնեց: Մի րոպե խավարը թվաց շատ ծանր և վոչ վոք վոչինչ չեղ կարող տեսնել, բայց հետո նրանց աչքերը վարժվեցին մթությանը: Այժմ փողոցի հեռավոր ծայրերն ավելի լուսավոր թվացին, բան թե առաջ: Խուժանների նստոտած տեղից մի քիչ այն կողմ, բացվում եր մի նեղ ու մութ նրբանցքի մուտքը:

— Աշտի մարմինը դեռ վեր-վեր է թռչում, — հանկարծ մըր-մընջաց Սուրբիկը:

— Վաչիկը ցնցվեց:

— Ինչո՞ւ ասացիր:

— Հե՛չ: Միտքս ընկավ:

Իսկ քիչ հետո ավելի կամացուկ, ավելացրեց.

— Յես եսոր ուզում եյի դրպան կտրելու ժամանակ բռնվեմ, վոր ինձ ուղղիչ — կրթական գաղութ տանեն... Հետո վախեցա, վոր Աշտի նման ինձ զոռով յետ բերեն, Աշտի որը գցեն...

— Սուս... Կլեսն...

Մի քիչ այն կողմ, ավելի բարձրաձայն, խոսակցում եյին յեր-կու մեծահասակները.

— Մի հատ հասցրի... Ձեռաց արյունը քթից-բերանից թափ-վեց, ինքն ընկավ վար: Ել ժամանակ չկորցրինք: Վրա հասանք, յեղած չեղածը վրայից հանեցինք...

— Փող շատ ունեն:

— Մենք ել եյինք եղպես կարծում: Բաց անենք փողամանը ի՞նչ տեսնենք. — չորս կոպեկ... Թյու: Ափսոս մեր չարչարանքը...

— Գնա տես, Փաս, — նորից կարգադրեց Վեցկրականին:

Փասը դնաց և վերադարձավ:

— Ուղիմպիադան ե, — հայտնեց նա: — Ութսունինը Վաչիկ անունով մի խուժանի նամակը պիտի տար նրա քրոջը — Աչիկին, բայց սկավառակը խփեցին, Աչիկը մեռավ...

— Վայ, մայրիկ, — լավեց մի սուր ճիչ:

Վաչիկն անդգա փովեց քարերի վրա: Բոլորը վեր ցատկե-ցին, մոտեցան: Վեցկրականին նույնիսկ մտածեց փախչելու, վորովհետև ճիչը մարդիկ կարող եյին լսել, ոգնության կանչի տեղ դնել և հավաքվել:

— Չլինի՞ Վաչիկի քրոջ մասին եր, — դիտի ընկավ Փասը: — Ախր Վաչիկի քույրը...

— Շատ մի խոսի: Գնա պահակ կանգնիր: Կարող ե՛ լսեցին: Ախմախ, մոտիկ աղբյուրից գլխարկովդ ջուր բեր: Շուտ...

Մեծահասակ խուժանները ծխախոտները նետեցին և սկսեցին Վաչիկի մարմինը տրորել:

— Մարդ-մուրդ չի յերևում, — հայտնեց Փասը, վերադառնա-լով: — Գիտե՞ս, Վեցկրականի, Վաչիկի քույրը...

— Քեզ ասացի դնա պահակ կանգնիր, — գոռաց Վեցկրակա-նին՝ ամեն զգուշություն մոռացած:

Փասը դնաց: Սուրբիկը վաղեվադ բերեց ջուրը և խուժաններն սկսեցին այն ցնծղել Վաչիկի յերեսին: Վաչիկը ցնցվեց, սթափվեց:

— Վայ, մայրիկ, — կրկնեց նա, կարծես ֆիզիկական մի սուր ցավից դալարվելով. — վայ, մայրիկ ջան, Աչիկը մեռել է...

Վոչ վոք վոչինչ չասաց:

— Աչիկ, — գոռաց հանկարծ Վաչիկը և սկսեց ուժեղ, բար-ձրաձայն լաց լինել:

— Սուս, սուս, — ֆշշաց Վեցկրականին և համարյա ապտա-կի ձևով՝ ափը դրեց նրա բերանին: — Ձայն վոր հանեցիր՝ կխեղդեմ...

Նա դգաց, թե ինչպես իր ափի տակ անդոր դողում եյին յե-րեխայի շրթունքները:

— Փաս, — կանչեց Վեցկրականին:

Փասը յեկավ:

— Հիմի վերջին գործողությունը կլինի: Գնա բախ: Հենց վոր վերջանա, կգաս, իմաց կտաս...

— Լավ, Վեցկրականի, ես բոլորին կգնամ: Բայց թող մի
յերկու խոսք ասեմ...

— Ասա, շուտ, — շտապեցրեց Վեցկրականին, ձեռքը Վաչիկի
բերանի վրայից վերցնելով:

— Յես են պիտի ասեմ, վոր ներկայացման եղ կետը սխալ ե:
Աչիկը Կաղաչի Պոստում չի մեռել...

— Զի մեռել... Ի՞նչպես թե չի մեռել... — կմկմաց Վաչիկը:

— Ձեմ ասում, թե չի մեռել, — ասաց Փասը. — Կարող ե պա-
տահել, վոր մեռել ե, բայց ավելի ուշ: Կամ եղ ոլիմպիադայի ժա-
մանակ ուրիշ Աչիկ ե մեռել, բայց վաղ Վաչիկի քույրը...

— Ի՞նչ գիտես, — հետաքրքրվեց Վեցկրականին:

— Ախր յես լավ եմ հիշում, — խոսեց Փասը, — վոր եղ ոլիմ-
պիադայից մի ամիս հետո, մի աղջիկ յեկավ շուկա, ինձ ու մեր
խուժաններից մի քանիսին հարցրեց Վաչիկի մասին:

— Ոլիմպիադայից հետո... — շնչակտուր հարցրեց Վաչիկը. —
սուտ չե՞ս ասում, Փաս...

— Ինչո՞ւ պիտի սուտ ասեմ... Աչիկը թո մի անգամ չեկամի.
մի քանի ամիս շարունակ գալիս հարցնում եր: Ե՛, մենք ի՞նչ
իմանայինք, թե վի՞ր Վաչիկին եր ուզում... Մեկը փախել եր,
մեկը մեռել, մեկին ցույց եյինք տալիս, ասում եր՝ ես չի... Յես
չեյի իմանում, թե նա քու քույրդ ե: Սկի չեյի յեկ իմանում, թե
դու քույր ունես...

— Հետո... Հետո ի՞նչ յեղավ, — տաքնապով հարցրեց Վաչիկը,
բռնելով Փասի թևից:

— Հետո մի անգամ եղ աղջիկն ինձ մանրամասն ասեց, վոր
ինքը Կաղաչի Պոստից ե. ունի մի խուժան յեղրայր, ուրիշ վո-
չինչ չունի... Յոթ-ութ տարեկան աղջիկ եր... Լաց յեղավ, գնաց...
Յերեկ հոստահատվեց յեղրորը գտնելուց, վորովհետեւ դրանից հետո
յես նրան ել չեմ տեսել...

Տիրեց լռություն: Վաչիկը, շժմած ե մոլորված, չդիտեր ինչ
յեղրակացություն հանել: Նրա փոքրիկ ուղեղում սկսեցին իրար
խառնվել դեպքերն ու ժամանակները. նա ուզում եր վորոշել, թե
ինչը ինչից առաջ ե պատահել կամ հետո. բայց ինչ կերպ ել շուտ
եր տալիս, նորից նույնն եր ստացվում. — առաջ յեղել ե ոլիմպիա-
դան, իսկ հետո, ամիսներ շարունակ, Աչիկը փնտրել եր իրեն...

— Գնա, գնա, — շտապեցրեց Վեցկրականին Փասին:

Փասը դարձյալ գնաց: Յերկու մեծահասակները նոր ձխախոտ
վառեցին: Սուրիկը դիմեց Վաչիկին.

— Ինչո՞ւ եյիր լաց լինում: Տեսնո՞ւմ ես, քույրիկդ չի մեռել...

— Յես բոլոր մանկատները ման եմ յեկել, — հակաճառեց Վա-
չիկը. — քույրիկս չկա:

— Բա Փասի ասածը...

— Փասի ասածը... — Վաչիկն սկսեց մտածել. — Փասը սուտ
ասեց, — բացականչեց նա: — Սուտ ասեց, վոր լաց չլինեմ, ձայնս
չլսեն...

Յեվ նորից սկսեց դառնաղի լալ, բայց այս անգամ խեղդված
ձայնով:

Սուրիկը հակաճառելու վոչինչ չգտավ:

— Վաչիկ, — կանչեց Վեցկրականին:

Վաչիկը գլուխը բարձրացրեց:

— Արի ինձ մոտ:

Յերբ յերեխան մոտեցավ, Վեցկրականին, փոխանակ սպասված
ապտակը տալու, սկսեց հանդարտ ե գործնական մտերմությամբ
նրա հետ փոփոխալ:

— Ուրեմն, Վաչիկ ջան, քիչ հետո ներկայացումը կվերջանա:
Բայց ենտեղից մարդ չի դուրս գա, վորովհետեւ ներսում բոլորը
կոմունայի անդամներն են, վոր հենց եղտեղ ել ապրում են:
Փասն ասաց, վոր ինքը հետեւել ե և գիտե. — բացի Արամից, ուրիշ
դրսի մարդ չկա ենտեղ:

— Արամն ենտեղ ե, — բացականչեց Վաչիկը:

— Սպասիր... Այո, Արամն ենտեղ ե: Նա մեն-մենակ դուրս
կգա կգնա: — Ապա մի փոքրիկ ընդմիջում տալուց հետո, ավելա-
ցրեց. — Դու իզուր ես նորից լաց լինում: Փասը դժվար թե սուտ
ասած լինի: Բայց յեթե ուզում ես ճիշտն իմանալ, իհարկե պիտի
հարցնես Արամին իրեն...

— Այո, — համաձայնեց Վաչիկը:

— Դե ուրեմն կհարցնես: Նա այս նրբանցքով ե տուն գնա-
լու: Հենց վոր մտնի նրբանցք ու մի քանի քայլ գնա, կվաղես
յետեղից, կկանգնեցնես, կհարցնես: Հասկացա՞մ, նախքան նրբանցք
մտնելը չես հարցնի...

— Լավ: Բայց ինչո՞ւ:

— Կարող ե պատահել, — շարունակեց Վեցկրականին, առանց
նրան պատասխանելու, — վոր նա ուրիշ ճամբով ուղենա գնալ:
Են ժամանակ դու կմոտենաս և կասես. — Ընկեր Արամ, յես Աչիկի
յեղրայրն եմ. ի՞նչ գիտես քոջս մասին, ասա: Բայց հենց վոր
սկսի խոսել, կասես. — Ընկեր Արամ, ավելի լավ ե գնանք ես

նորանցքը, մորս կանչեմ տնից, թող նա յեւ լսի... Ու անմեղ-
անմեղ կրօնեա թեից, յերեւի նման կը աշես...

— Իսկ սուտ ինչո՞ւ խոսեմ, — հետաքրքրվեց Վաչիկը: — Վեր-
բա նորանցք տեսնի, վոր մայր չունեմ, ի՞նչ կասի:

— Վոչինչ չի ասի... Մենք քեզ կողմենք:

Վաչիկն սկսեց վատ բաներ կասկածել: Նա հարցրեց.

— Բա մենք ի՞նչ գործի համար ենք հավաքվել ետեղ...

— Շատե՞ղ... Ուրիշ գործի համար: Գործը մենք հետո կանենք,
դեռ ժամանակ կա: Զլինի՞ կարծում ես հավաքվել ենք, վոր քրոջ
գործով դրադվենք...

Յեւ ընտանեկան ծիծաղեց:

Նույն բաղնիքի շտապ յեկավ Փասը և խուժաններն անհե-
տացան նորանցքի խավարում:

— Զմոռանաս, — շշմաց Վեցկրականին վերջին բաղնիքին:

Վաչիկը կանգնեց կոմունայի դարպասից մի քիչ հեռու և
սկսեց սպասել: Վերջապես նա վորեւ մեծական բան կլսի իր քրոջ
մասին, — վորեւ վերջնական բան... Ահա վոտնաձայներ դատարկ
բակի մայթերի վրա: Վաչիկի սիրտն սկսեց թալրտալ: Ահա և
ինքը, Արամը, մեն-մենակ...

Վաչիկը պատրաստվեց մոտենալու:

Կես դիշերն անց եր: Փողոցում վոչվոր չկար: Արամն զգու-
շությամբ շուրջը նայեց, Վաչիկին նկատեց և քայլեց ուղիղ դե-
պի նորանցք: Յերբ մտավ այնտեղ, Վաչիկը ձայն տվեց.

— Ընկեր...

Արամը շուտ յեկավ: Տեսնելով մոտեցող խուժանին, նա արագ
կերպով սուլիչը ձեռն առավ:

— Ընկեր Արամ, բարե ձեզ, — տխուր ժպտաց Վաչիկը մոտե-
նալով:

— Դու ո՞վ ես: Ինչ վո՞ր տեղից գիտես:

— Յես խուժան Վաչիկն եմ...

— Վաչիկը... Այս վո՞ր տեղ ես կորել, Վաչիկ: Դու մի ան-
գամ ինչ փնտրել եիր, իսկ հետո չեղեացիր... — Ապա հանկարծ
մի բան հիշելով, դարձաճաճ վրա բերեց.

— Բայց միթե դու դեռ խուժան ես: Ինչ ասացին, վոր իբր
թե դու շատ լավ ես հաղնված յեղել...

Վաչիկը գլուխը կախեց: Արամն սկսեց սուլիչի թելը պտտեց-
նել մատի վրա:

— Ո՞ւր ե քույրիկս, ընկեր Արամ...

Արամն ըստ յերևութին, սպասում եր այդ հարցին: Նա չպա-
տասխանեց անմիջապես, այլ նայեց լուռ, անորոշ:

— Աչիկը... — սկսեց նա մի վայրկյան հետո: — Կիր, Վաչիկ
ջան, դու իհարկե խելոք տղա յես և չպետք ե...

Նա թողեց սուլիչի թելը և յերկու ձեռքով բռնեց Վաչիկի
ձեռքերը:

— Խի՛ր, — լսվեց հանկարծ և մի բռնացք իջավ նրա գլխին:
Նա անմիջապես ձեռքը տարավ դեպի սուլիչի թելը, բայց մի
ուրիշը բռնեց նրա ձեռքերը: Վեցկրականին Վաչիկին հեռու
շարտեց և վոտքի հարվածով Արամին գլուխը դետին: Անմիջապես
չորս կողմից, խոր լուսթյուն պաշտպանելով, նրա վրա հարձակվե-
ցին խուժանները և սկսեցին բռնացքներով ու վոտքերով ծեծել:

— Ող...նու... — թռավ Արամի բերանից, բայց մեկի վոտքը
մի ծանր հարվածով փակեց նրա բերանը: Վեցկրականին ծունկի
յեկավ նրա վոտների վրա և յերկու բռնացքով սկսեց կարկտի
նման խփել նրա կողերին: Արամը դալարվեց, փորձեց դուրս
պրծնել, բայց բոլորովին անողուտ:

— Ող... — նորից փորձեց բղավել նա, բայց այս անգամ նրան
խանդարեց բերանում լցված արյունը: Նա արյունը մի կողմ
թափեց և ձայն տվեց.

— Վաչիկ, միլիցիոներ կանչիր... Վաչիկ...

Վաչիկը, վոր ապուշ կտրած նայում եր, սթափվեց, կարծես
նոր հասկացավ, թե ինչ եր տեղի ունենում և սարսափից մնաց
իր տեղում մեխված:

— Վաչ...

— Վաչիկին ել կսպանեմ, քեզ ել, — զգուշ ձայնով ֆշաց
Վեցկրականին. — Ի՞նչ միլիցիոներ, ի՞նչ բան: Առ քեզ մի քանի
հատ ել...

— Ծա... — սկսեց Արամը: — Ծանա... չեցի քեզ... սրիկա... Յես վա...
Յես վաղը քեզ ձերբ... Սպասիր դու...

Տեսնելով, վոր իրեն ճանաչեցին, Վեցկրականին փշաքաղվեց:

— Վաչիկ, — ֆշաց նա ինքնիրեն կորցրած. — դանակդ տուր,
շուտ...

Վաչիկը հասկացավ, թե ինչ են ուզում անել և ձեռքը կոխե-
լով գրպանը, թողեց փախավ: Սուլիչը, վորի դերը պահակ կանգ-
նելն եր, հետեց նրան:

— Մի մեծ քար բերեք, — խեղդված ձայնով կարգադրեց Վեց-
կրականին, բարկությունից և ձերբակալվելու ահից խելադարված:

Յերկու մեծահասակները վաղ տվեցին դեպի ավերակները, վերադարձան յերկու մեծ կտոր քարեր բռնած՝ վոր արդեն ուղղում էյին շարժել Արամի գլխին, յերբ Արամը թեւը փաթաթեց Փասի վզով և նրա գլուխը քաշեց դեպի իրեն։ Խուժանները, վախենալով ջախջախել նաև Փասի գլուխը, կանգ առան։ Արամը, ուրիշ բան անելու անդոր, ատամներով ամուր կծեց նրա ականջը։

— Վա՛յ, — գոռաց նա չափազանց բարձր ձայնով և գլուխը ցնցելով գուրս պրծավ։

— Ո՞վ ե, ո՞վ ե, — լսվեց նույն ընկերներին փողոցից և յերկու պատահական անցորդներ վաղեցին դեպի նրբանցք։

Խուժանները թողնելով Արամին այդպես ընկած, իսկույն աներևութացան նրբանցքի հակառակ ծայրում...

26

ԲՈԼՈՐՈՎԻՆ ԱՆՍՊԱՍԵԼԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Վտաքից գլուխ Արամին ջրելուց հետո, մարդիկ վերջիվերջո նրան ուշքի բերեցին և թևերից բռնած, տարան մոտակա բժշկի մոտ։ Ճանապարհի մեծ մասն Արամը քայլում եր դեռ ինքնիրեն չեկած, անդառ։ Քիչ հետո սակայն, նա գլուխը հոգնած կերպով բարձրացրեց, նայեց իրեն ագնող մարդկանց և փորձեց թևերն ազատել,

— Յես... ինքս... կգնամ... Շնորհակալություն...

— Դու վտաքի վրա կանգնել չես կարող, ընկեր, — ընդիմացավ մեկը։ — Դու հարբածի նման որորվում ես։ Քեզ բաց թողնել չի կարելի — կնկնես...

— Փող հափշտակեցին, — հարցրեց մյուսը։

Բայց Արամը նորից գլուխը խոնարհեց և համարյա կախ ընկավ նրանց ձեռքերից։ Մարդիկ քայլերն արագացրին։

— Պետք է միլիցիոներ կանչել, վոր նրանց հետևեն, — խորհուրդ տվեց մեկը։

— Ի՞նչպես հետևեն, ո՞ր դռնեն։ Քաղաքում հազար թուժան կա։ Վճռոնք են նրանք... սպասիր։ Ահա։ Սա բժշկի տունն է...

Մուտքի դռան վերևում վառվող ելեկտրական փոքրիկ լույսի տակ նրանք կարգացին բժշկի անվանատախտակը և դանդահաբեցին։ Ինչ վոր հեռու սենյակներում, թուր կերպով հեշեց այդ զանգակը և ապա նորից ամեն ինչ լուռ դարձավ։ Մինչ այդ, Արամը նորից սթափվեց։

— Այս ո՞ր էնք, ընկերներ, — հարցրեց նա, կարծես քնած վիճակում։

— Սա բժշկի տունն է։

— Շնորհակալություն... Իսկ... իսկ շատ ժամանակ ե անցել...

— Ժամի դիշերվա մեկն է։

Ներսում լսվեց դռան ձայն, ապա տնային հողաթափների չմիջըմիտց տոմետի վրա։ Միջանցքի թավարից հայտնվեց մի քսանութամյա կին, շուռ տվեց ելեկտրականության կոճակը, միջանցքը լուսավորեց և մոտեցավ դռանը։

— Ո՞վ ե, — հարցրեց նա, միևնույն ժամանակ բաց անելով։

— Հիվանդ ե։ Այսինքն՝ վիրավոր։ Խուժանները ձեռնեցին...

Կինը նայեց Արամի փոշոտ, արյունոտ, կապտած, անճանաչելի դարձած դեմքին, պատահուտված ու կեղտոտված հագուստին և սարսափեց։

— Ներս բերեք, շուռ, — կարգադրեց նա։

Արամը յերկրորդ անգամ սթափվեց և իրենից հեռացրեց մարդկանց ձեռքերը։

— Շատ և շատ... շնորհակալություն... ընկերներ... դուք կարող եք գնալ... Յես մոտիկ եմ ապրում... Այստեղից մենակ կգնամ...

Մարդիկ ուղղում էյին հակաճառել, բայց հետո անդրադարձան, վոր իբրեք, իրենք այլևս վոչ մի դործ չաւեն և բարի դիշեր մաղթեցին։ Սակայն նրանց խոսքերից պարզվեց, վոր նախքան տուն գնալը, նրանք ուղղում էյին գնալ միլիցիատուն և դեպքի մասին հայտնել։

— Բժիշկն արթնացել է... — հարցրեց Արամը, միջանցքով դանդաղ կերպով քայլելիս։

— Յես եմ բժիշկը, — հայտնեց կինը։ — Յես այս բոպելիս ամեն ինչ կարգի կբերեմ։ Մի վախենա. առանձնապես վոչինչ չկա։ Խնդրեմ, — մտիր։

Արամը մտավ դեղի հոտով հազեցած և մաքրություն բուրուց մի սենյակ։ Յերբ բժշկուհին լույսը վառեց, առաջին հերթին նրա աչքին ընկան փայլուն նիկելած գործիքներ և ձյան պես սպիտակ ծածկոցներ։

— Նստիր։

Յեւ կիսն անմիջապես գործի անցավ։ Բամբակի մի կտոր թաթախեց ինչ վոր հեղուկի մեջ, նրանով սրբեց Արամի դեմքի արյունը, ապա ունելիով բռնեց մի այլ կտոր բամբակ, նորից

Թաթախեց և մայրական հոգատարությամբ մոտեցրեց բուն պատուածքներից մեկին, մաքրեց: Հետո մաքրեց յերկրորդը, յերրորդը... Ինչքան պատուածքներ ու քերվածքներ կային, ինչքան ուռուցքներ...

Հանկարծ կինը նկատեց, վոր Արամի գլուխն արտակարգ կերպով խոնարհվում է առաջ: Նա իսկույն վերցրեց մի սըրվակ, բացեց, մոտեցրեց նրա քթին: Արամն անմիջապես սթափվեց և ժպտաց: Դեղը նրան զգաստացրեց: Սակայն այն կինը, վորին նա տեսավ իր աչքերի առաջ, նրան զգաստացրեց ավելի շատ:

— Սիրո՛ւշ... — բացականչեց նա և ամուր բռնեց նրա ձեռքից:

— Սպասի՛ր, — մտքը դեպի բերանը տարավ կինը. — սա Ութսունինը չէ...

Ճանաչելով Արամին, նա գրկեց նրան և ապա մի քիչ յետ դնալով, նորից նայեց:

— Այս ի՞նչ է դարձել Ութսունինը: Մեծացել ես, փոխվել: Յեթն վերքերը և ուռուցքները չլինելին ել, դարձյալ չեյի ճանաչի քեզ: Իսկ այս ի՞նչ է պատահել, սիրելիս...

— Վռչինչ... — ժպտաց Արամը. — խուժանները ծեծեցին... Յեւրեի փող ելին փնտրում... Ա՛յ քեզ անակնկալ... Ո՞վ կսպասեր քեզ հանդիպել այստեղ... Յես կարծում եյի, թե դու յեւ ընկալ կազաչի Պոստից ինձ համար անհետ կորածները ցուցակների մեջ... Պատմի՛ր, Սիրո՛ւշ... Այս ի՞նչպես...

— Իսկ մի՞թե դու պատմություն լսելու վիճակի մեջ ես, — սթափվեց բժշկուհին. — ապա, հանիր զգեստներդ: Մարմնիդ վրա յեւ ըստ յերևույթին քիչ փնտրվածքներ չկան: Այս ի՞նչ դժբախտ պատահար է: Յեվ, ասում ես՝ խուժանները:

— Այո, խուժանները: Մեծ մասամբ մեծահասակ, — ասաց նա, հանվելով. — մեկի դեմքը ճանաչեցի և հիմարությամբ ասացի: Ուղում եր սպանել: Յեվ կսպաներ ել, յեթե...

Այստեղ նա մտածեց և չկարողացավ հիշել, թե ինչն եր իրեն աղատողը...

— Վոտքի հարվածի տեղեր սրուքներիդ վրա, — գլուխը ցավակցաբար օրորելով ասաց Սիրուշը: — Բայց լավ է, վոր արնահոս վոտքեր չեն, այլ միայն ուռուցքներ...

Նա դեղեր դրեց Արամի թե մարմնի և թե յերեսի վրա, բինտերով կապկապեց և գնաց լվացարանի մոտ:

— Հագնվի՛ր: Խո ցավ չէ՞ս զգում:

— Մինչև հիմի վռչինչ չեյի դուռ, իսկ հիմի արդեն սկսում ե ցավել, — ասաց Արամը:

Յեվ հանկարծ դեմքը ծամածռելով, բղավեց.

— Ո՛յ...

Սիրուշը, վոր ձեռքերն եր չորացնում, արագ հասավ նրա մոտ:

— Ի՞նչ պատահեց, Ութսունինը, — հարցրեց նա հանգստացնող ձայնով:

— Վռչինչ, — տնքալով ժպտաց նա:

Յեվ ապա ձեռքը դնելով մերթ մի վիրակապի վրա, մերթ մյուս, սկսեց ցավադին կերպով շրթունքը կծել:

Հարեան սենյակում շրշոց լավեց: Յեւրեի Արամի բղավոցից մեկն արթնացել եր: Արամն ու Սիրուշը միաժամանակ լսեցին շրշոցը, ապա Արամն առաջարկեց.

— Թեև ուշ է և մերոնք կանհանգստանան, բայց մինչև առավոտ համբերությունս չի տանի: Պատմի՛ր քո մասին, Սիրո՛ւշ...

Սիրուշը ծիծաղեց, ուղեց սկսել, բայց այդ բոպելին դուռը բացվեց և ներս մտավ խուժան Վաչիկի քույր Աչիկը:

Արամը վեր ցատկեց տեղից և քաթանի պես դունատված, յետ-յետ գնաց: Սիրուշը վախենալով, Գե Արամը վերքերից իրեն հանկարծ վատ զգաց, նետվեց դեպի նա:

— Ո՞վ է, ո՞վ է, — հարցրեց Արամն անից դողալով և ցույց տալով Աչիկին, վոր կիսամերկ, դարմացած կանգնել եր և մեկ Սիրուշին եր նայում, մեկ Արամին:

— Ի՞նչ պատահեց քեզ, — տազնապից դողալով, հարցրեց Սիրուշը նրան:

— Սպասի՛ր... Ո՞վ է սա, Սիրուշ...

— Աղջիկս է, — ծիծաղեց կինը — ինչի՞ յես վախենում:

— Ուրեմն սա... Աչիկը չէ...

— Յես եմ, սկսու՛տ, — ծիծաղեց Աչիկը և վաղ տվեց դեպի նա: — Բարե քեզ:

Արամն արագ գրկեց նրան և սկսեց խելադարի նման համբուրել:

— Աչիկ ջան... Դույրիկ ջան... Ուրեմն դու չես մեռել... Ուրեմն դու կենդանի՞ յես... Աչիկ ջան...

Սիրուշը բռնկվեց մի անզուսպ, բարձր քրքիջով: Նրա աչքերից արցունքներ գլորվեցին: Նա մոտեցավ, նույնպես գրկեց Աչիկին, բայց ծիծաղից չկարողացավ վռչինչ ասել: Միայն մի

քիչ անց, նա վերջապես հանդատացավ և խոսեց, իհարկե դարձյալ մեջընդմեջ ծիծաղելով ու հռհռալով։

— Յես ել ասում եմ ինչո՞ւ վախեցավ... Դու մի ասի, կարծում ե, թե աչքին և յերևում... Աչիկը... իմ բալիկս... աչքին և յերևում...

— Դե լավ,— ամաչեց Արամը.— վերջ տուր, Սիրուշ։ Ամեն մեկի հետ ել կարող ե պատահել։ Որինակ, քիչ առաջ վոր ինձ նրբանցքում ուշքի բերեցին, կարծեցի, թե արդեն մեռել եմ։

— Գեղ ծեծե՞լ են,— հարցրեց Աչիկը։

— Այո, Աչիկ ջան, ծեծել են։ Բայց սպասիր, յես բոլորովին վռնիչն էի հասկանում։ Մթթե դու կենդանի յես...

Յե՛կ նորից ու նորից սկսեց համբուրել նրան, գրկել, վախե- նալով, վոր յեթե բաց թողնի, նա կանհետանա, այլևս չի լինի...

— Սիրուշ, լենդրում եմ, շատ եմ լենդրում,— զիմեց Արամը նրան.— պատմիր վերջապես, թե սա ի՞նչ բան է։ Ախր Աչիկը...

Սիրուշը լրջացավ, աթոռը մոտ քաշեց Արամին և նախքան խոսելը, զիմեց աղվկան։

— Դուցե դու գնաս քնե՞ս։

— Վաչ մի դեպքում,— բացականչեց Արամը և ավելի ամուր գրկեց յերեխային — ճիշտ չե՞, քունդ չի տանում, Աչիկ։

— Ձի տանում, իհարկե,— ժպտաց Աչիկը։ — Յետ չեմ գնա։ Յես ուղում եմ սկսուտի հետ խոսել...

Մինչ այդ, Սիրուշն արդեն փորփրում եր իր մեծ ու փոքր հուշերը և տխրել եր, համարյա մոռալով։

— Իմ պատմությունս, Ութսունինն,— սկսեց նա դանդաղ,— դա մի սոսկալի պատմությունն է... Նույնիսկ մինչև հիմա, յես առանց փշաքաղվելու չեմ կարող վռնիչ հիշել...

Նա ծխախոտ վառեց և սկսեց վարժ կերպով ծխել։ Ըստ յերե- վույթին ծխում եր վաղուցվանից։

— Ինչպես գիտես, յես Կաղաչի Պոստի հիվանդանոցի քույ- րերից մեկն եյի,— շարունակեց նա։ — Հատուկ կրթություն չեյի ստացել, և այն, ինչ վոր գիտեյի, սովորել եյի դործնականում։ Մեր բժիշկն այն միաչքանին եր. մենք նրան հենց այդպես ել անվանում եյինք։ Մենք բոլորս առում եյինք նրան, նրանից զղվում, և դարմանում եմ, թե ի՞նչպես եր պատահում, վոր հենց մեր ձեռքով նրան տեղնուտեղը չեյինք սպանում... Յես հենց սկզբի որերից տեսա, վոր նա ավելի շուտ դահիճ է, քան բժիշկ...

Առաջինը՝ նա իր մասնագիտությունից շատ քիչ բան եր հա- կանում, սակայն մեծամիտ եր և ինքնասեր։ Յեթե առողջացնող դեղի փոխարեն չգիտությունամբ կամ սխալմամբ նույնիսկ սպանող դեղ գրեր, դարձյալ կանգնե, վոր այդ և հարկավոր։ Մանավանդ, յեթե մի ուրիշը մատնանշեր նրա սխալը... Յերկրորդ, նա չեր սիրում վաչ իր հիվանդներին, վաչ ընդհանրապես մարդկանց և կարծես բոլորովին զրկված եր սրտից ու խղճից։ Նա վաչ միայն անտարբեր եր դեպի հիվանդների վիճակը, այլև տեսնելով, վոր նրանցից մեկնումեկին յերկար բժշկություն եր հարկավոր, դիտ- մամբ սպանում եր։ Յե՛կ ահա այդ հրեշը, Ութսունինն, մի քանի տարի շարունակ հանդիսանում եր հազարավոր վորբուհիների գլխավոր բժիշկը... Միաչքանի ուրուրի նման թաղնվել եր մեր անմեղ ձաղուկների մեջ և անհկատելի կերպով վռնչացնում եր նրանց...

Դաժան հիշողություններից նա ծանր հոգոց հանեց և ապա շարունակեց.

— Սկզբում ինձ թվում եր, թե սխալվում եյի, բայց հետո համոզվեցի։ Սակայն այս անգամ ել՝ ինձ վաչ վաչ բանի տեղ չեր դնում, վորովհետև միաչքանին Կաղաչի Պոստում մեծ հեղի- նակություն ուներ։ Հիշում եմ, ինչպես նա ընտրովին իզուր տեղը վիրահատություն յենթարկեց Աղունիկ Ռահնյանին, վորի ծնողները յեկան նրան տեսնելու ճիշտ այն ճամանակ, յերբ նա ներսում արդեն մեռնում եր...

— Հիշում եմ... — մրմնջաց Արամը. — դա իմ սկսուտ ընդուն- վելու հենց առաջին օրն եր։

— Այնուհետև, — շարունակեց Սիրուշը, — նա անբուժելի խելագար համարեց Վարդուհուն, վորը, ինչպես լսեցի հոգեկան հիվանդանոցի գլխավոր բժշկից, այս մոտ որերս բոլորովին առող- ջացել է...

— Այո, — հաստատեց Արամը. — և նա հիմա իմ մոտիկ ընկե- րուհիներիցս մեկն է։

— Յե՛կ ահա, — շարունակեց Սիրուշը, — յերբ ոլիմպիադայի ժամանակ սկսվառակը դիպավ Աչիկի փորին և նրան կիսամեռ վիճակում բերեցին հիվանդանոց, միաչքանին անփույթ և անտար- բեր կերպով նայելուց հետո, կարգադրեց.

— Թաղել...

— Պարոն բժիշկ, — զիմեցի յես նրան, — դուցե կարողանաք փրկել...

— Թաղել, — կրկնեց նա իրեն հատուկ համառությամբ և զննաց...

Յեւ ահա, յես վորոշեցի առաջին անգամ չենթարկվել միաշնորհուն: Անմիջապես արյուն բաց թողեցի Աչիկի թեկից, աշխատելով փրկել նարն: Յեւ քիչ մնաց խելագարվեցի, մեռնեցի ուրախությունից, յերբ լավեց նրա շնչառությունը, և սրտի քարախուժը դարձավ նկատելի: Յեւ իսկույն տարա նրան իմ սենյակս և վորոշեցի շարունակել բժշկությունը՝ հրեշից ծածուկ...

Աչիկն ու Սիրուշը նայեցին իրար. Աչիկը ժպտաց և Սիրուշը խանդաղատանքով համբուրեց նրա սեւ լեւոք աչքերը:

— Դեռ նույնիսկ այդ դեպքից հետո, — նորից շարունակեց նա, — ինձ թվում էր, թե միաշնորհ սխալվելը և Աչիկի առողջանալը պատահական բան էր: Բայց յերբ նա կարգադրեց թունավորել ծանր այրվածքներ ստացած այն վորրին և քու փոքր յեղբորդ, վորի կոկորդն ուռել էր, յես վորոշեցի նորից չենթարկվել միաշնորհուն: Սակայն յես ինձ վրա վստահ չեցի, յես թունավորելուց ազատեցի վոչ թե յերկուսին, այլ միայն քու յեղբորդ... Միաշնորհին փրկեց, դայրացավ, բայց յես մի քանի որ սկսեցի նրան սիրաշահել, հետք քաղցր վարվել և նա կակղեց: Իսկ յերբ յեղբայրդ բուրբուկին առողջացավ, յես վերջնականապես համոզվեցի, վոր իսկապես, միաշնորհին վոչ թե բժիշկ և, այլ դահիճ... Մտածեցի, վոր սիրաշահելով չի կարելի նրա բոլոր հանցանքների առաջն առնել և հարկավոր է նրան ձերբակալել տալ... Այդպես ել արեցի: Նրան ընդմիշտ տարան, իսկ յես, դրանից մի քանի որ հետո տեղափոխվեցի քաղաք և կամաց-կամաց դարձա բժշկուհի...

Նա ծիծաղեց և նորից գրկեց Աչիկին:

— Իսկ Աչիկին դարձրի իմ աղջիկս և բերեցի ինձ հետ:

Նա վերջացրեց: Ութսունինն շունչ քաշեց և թեթևացած ժպտաց:

— Ուրեմն այն ժամանակ, յերբ յես յեկա քեզ մոտ և դու պատմեցիր յեղբորս թունավորելու մասին, Աչիկն արդեն քեզ մոտ էր... Յերանի իմանալի... Ինչքան եմ լաց յեղել ուղիմպիա-դայից հետո, ինչքան եմ հիշել ու տխրել մինչև այսօր...

Նա նորից ու նորից գրկեց Աչիկին:

— Իսկ հիմի, Աչիկ, յերբ կքնես, — ժպտալով դիմեց Սիրուշը նրան:

— Լավ, — ժպտաց Աչիկը մտածկոտ կերպով և ապա դիմելով Արամին, դողացող ձայնով հարցրեց.

— Սկսուտ, չգիտեմ վորտեղ է Վաչիկը...

— Վաչիկը...

Արամը շփոթված վեր կացավ, կանգնեց:

— Յես վոր առողջացա ու մենք քաղաք յեկանք, — շարունակեց Աչիկը, — յես ամբողջ ժամանակ փնտրում եյի յեղբորս... Հարցնում եյի խուժաններին, բայց վոչ մեկը նրա տեղը չգիտեր... Իսկ հետո, հուլիս կտրեցի...

Նա իր փոքրիկ թաթիկով մազերը յետ տարավ աչքերի վրայից, մեծավարի հառաչեց:

— Շատ փնտրեցինք, — հաստատեց Սիրուշը, — բայց չգտանք: Հիմա յեկ, յերբ յես փողոցում հանդիպում եմ վորեւ խուժանի, շարունակ հարցնում եմ Վաչիկի մասին: Բայց նրանք, ինչպես յերևում է, վոչ միայն չճանաչելու կամ չգիտենալու դեպքում են, բացասական պատասխան տալիս, այլ և ճանաչելու, տեղն իմանալու դեպքում:

— Այո, նրանք չափադանց պաղտնապահ են, — մտածկոտ կերպով համաձայնվեց Արամը:

— Լսիր, սկսուտ, — թաթիժը դադարեց, չարձձի կերպով ժպտաց Աչիկը. — հիշում ես, դու Կազաչի Պոստում ինձ խոսք տվեցիր յեղբորս դռնել... Դե դուր:

Արամը հիշեց քիչ առաջ պատահած դեպքը և նրա սիրտը լցվեց ցավով: Ինչքան է փչացել Վաչիկը, վոր համաձայնվել է իր քրոջ մասին վորեւ բան իմանալու պատրվակով խաբել իրեն և հեշտացնել ձեռնոցների գործը... Բայց միթե դա պատրվակ էր նրա կողմից և նրան բուրբուկին ել չեր հետաքրքրում իր քրոջ վիճակը: Իսկ դուցե նա իսկապես ուղղում էր վորեւ բան իմանալ, բայց խուժանները ժամանակից շուտ հարձակվեցին... Ո՛ր, այո, իհարկե, այդպես է: Չէ՞ վոր Վաչիկն իր քրոջ մասին տեղեկանալու համար մի անգամ նույնիսկ պատկոմատուն էր գնացել, ուր չեր կարողացել գտնել իրեն: Ի հարկե, Աչիկի հման, Վաչիկը նույնպես տանջվում է և շարունակ փնտրում...

Հանկարծ Արամն ուրախացավ, վոր մինչև հիմա նա չեր կարողացել հանդիպել Վաչիկին և հայտնել նրան քրոջ մասին: Չէ՞ վոր ինքը կարծում էր, թե Աչիկը մեռել է և նրան հենց այդ ել պետք է ասեր: Բայց այժմ, նա կգնա ուրախացնելու փոքրիկ անառկաստանին:

— Յես կգտնեմ յեղբորդի, — խոսք տվեց Արամը և իր փոշոտված ու արյունոտված գլխարկը դրեց: — Հա, Աչիկ ջան, շուտ-շուտ հանդիպիր ինձ:

Դրսում արդեն բացվում եր առավոտը:

27

ՈՒՐ Ե ՎԱԶԻԿԸ

Արամին ծեծելու լուրը հենց վաղ առավոտից տարածվեց քաղաքում: Գասպարը, վորը անհամբերությամբ սպասում եր այդ բանին, լուրը լսեց շուկայում, յերկու խանութպանների խոսակցությունից: Լևոնը, վոր քայլում եր նրա հետ կողք-կողքի, վոչ քաջալերեց Գասպարին, վոչ հանդիմանեց: Նա լուրն ընդունեց ի գիտություն, քանի վոր դա իր հարստանալու ցանկության վրա վոչնչով չեր կարող անդրադառնալ:

Ընկերները քաղցր դրուցելով մոտեցան Արտուսյանի խանութին, բարեկցին նրան և իրենց տան նման մտան ներս...

— Ի՞նչ եք ուզում, — հարցրեց Արտուսյանը: — Ասացեք ինձ, յես ինքս կտամ...

Կարմիր սկաուտները ծիծաղեցին:

— Յեվ դներն ել ինքդ կհայտնես:

— Այո, դներն ել ինքս կհայտնեմ, փողերն ել ինքս կստանամ: Յես վորոշել եմ այսօրվանից ել ձեզ վոչ մի բան ձրի բաց չթող: Ներ, Յես արդեն սնանկանում եմ:

— Իսկ յես, — ընդհատեց Լևոնը, — վորոշել եմ այսօրվանից քեզ հանդիպել վոչ թե կիրակեց-կիրակի, այլ ամեն որ, Գասպարի հետ միասին:

— Աշխատանքից դուրս ե յեկել, — բացատրեց Գասպարը, կարծես ցավակցություն առաջացնելու մտադրությամբ: — Աշխատանքը մեծ վաստակ չի տալիս, իսկ նա ուզում ե շուտով հարըստանալ...

— Իմ դործս չե: Տվեք եստեղ, եղ ի՞նչ եք ջոկում: Տվեք եստեղ՝ ասում եմ ձեզ:

— Ապա, լո՛ր, — սառը կարգադրեց Լևոնը, — դու վորբերի հասանելիքը կողոպտելով և աշխատավորությունը շահագործելով ես հարստացել: Յես, վորպես աշխատավորության ներկայացուցիչ, իրավունք ունեմ ուտելու և այս քաղցր կաթը, և այս... Սա ի՞նչ բան ե, Գասպար: Սաղմոն... Չեղավ:

Արտուսյանը փվեց աթոռի վրա և լուռ ջղայնությամբ սկսեց իր մազերը պոկել:

— Ապա, ընդհատիր, — նորից սառը կարգադրեց Լևոնը. — դու իրավունք չունես աշխատավորության մազերը պոկել: Յես համոզված եմ, վոր քու գլխիդ մազերն ել են զոդացված...

— Ինչո՞ւ յեք թալանում: — բողոքեց Արտուսյանը: — Չեք ամաչում: Ինձ ել և ապրել հարկավոր, ինձ ել ե փող հարկավոր...

— Հենց հետաքրքիրն ել են ե, վոր մենք փող չունենք, — պատասխանեց Լևոնը:

— Ինչո՞ւ չունեք: Ընկերներդ աշխատում են, ստանում: Բացի ոռճիկից, յերևի հնուց պահած շատ փող կունենաք: Միք խարի, յես լավ գիտեմ, վոր որինալ՝ Սիոնը, մի քանի հարյուր դոլար ունի...

— Միայն նա ունի, — հայտնեց Գասպարը:

— Դե թող նա յեկ վճարի, — առաջարկեց Արտուսյանը:

— Վճարի՞: Մեր փոխարեն: Եդ եր պակաս, — ժպտաց Լևոնը: — Փառք ասածու, վճարելու առանձին կարիք չկա: — Ապա դառնալով դեպի Գասպարը, շշնջաց.

— Իսկապես, յես մոռացել եյի Սիոնի դոլարների մասին: Դու քոնը վաղուց ես ծախսել, իսկ նա դեռ վոչ: Ինչո՞ւ չի ծախսում...

— Իր դործն ե, — կարճ պատասխանեց Գասպարը:

Յերևաց Փասը: Տեսնելով նրան, Գասպարն անմիջապես խանութից դուրս յեկավ և քաշվեց մի սակավամարդ անկյուն: Փասը մոտեցավ:

— Բարե, Գասպար:

— Պատմիր:

— Արամը Վեցկրականուն ճանաչեց: Վեցկրականին քաղաքից փախավ: Չոփուռը նրա փոխարեն ինձ նշանակեց իրեն ոգնական և յերկրորդ խուժանապետ:

— Գո մասին չեմ հարցնում: Դու դործի մասին ասա:

— Գործը լավ անցավ: Ուզում եյինք սպանել, բայց ժամանակ չկար: Չոփուռը կարգադրել ե, վոր Վաչիկը մի քանի ուր շուկա չգա: Նրան իսկույն կրոնեն և նրա միջոցով բոլորիս մասին կիմանան...

— Իսկ մյուսներդ...

— Վոչ մեկիս չճանաչեց: Բայց մենք ել, իհարկե, դեռ չենք մնալու: Ո՞վ գիտե...

— Ուրի՞շ...

— Ես գիշեր մենք վոր ծեծից վերադարձանք, ամբողջ խուժանանոցն արթնացրինք, հրամայեցինք ցրվել՝ կամուրջների տակ քնելու: Ո՞վ գիտե, կարող եյին շրջապատել, բռնել բոլորիս: Մի քանի անգամ եղպես բան պատահել է:

— Իմ մասին ուրիշ մարդ թո չգիտե՞ բացի ձեր յերեքիցդ:

— Վոչ վոր չգիտե:

— Շատ լավ, գնա:

Փասի գնալուց հետո, Մորուքը, վոր կանգնել էր իր պլովկած խանութի դռանը, կանչեց Գասպարին.

— Տեսա՞ր ինչ դժբախտություն յեկավ գլխիս, Գասպար ջան...

— Լսել եմ, Մորուք... Ամեն ինչ տարել են, հա:

— Ամեն ինչ: Դատարկ տախտակներն են մնացել: Յեվ դարմանալին են ե, վոր իրենք բանալի յեն ունեցել, քաղաքավարի կերպով դուռս բացել են...

Գասպարը ցավակցարար գլուխն որորեց:

— Իսկ դու ուրիշ բանալի ունե՞յիր, վոր կորցրած լինես, — հարցրեց նա: — Գուցե հենց քու բանալիովդ են բաց արել:

Մորուքը սարսափած վաղեց ներս և նայեց պատին: Վոչ, իր ավելորդ բանալին կապված էր այնտեղ:

— Համենայն դեպս՝ պահիր, — խորհուրդ տվեց Գասպարը. — գուցե հենց այդ բանալիով ել բացել են և հետո նորից իր տեղը կախել...

— Վոչինչ, — հառաչեց Մորուքը. — յես հիմի դրա կողպեքից բացի, ուրիշ չորս կողպեք ել եմ գործածում:

Գասպարը նայեց իրար մոտ շարված կողպեքներին և ծիծաղը չկարողացավ պահել: Մանավանդ վոր, այդ կողպեքներն այժմ պետք և պահպանելին ընդամենը մի քանի կտոր սապոն և մի յերկու պարկ աղ:

— Լսիր, — գիմեց նա Մորուքին, նրա ուսին խփելով. — այդ մանր-մունր բաներով խանութ դե՞ս չի լինի: Յես ուղղում եմ քեզ ոգնել: Ծիշտոն ասած, հնուց մնացած մի քիչ կիսամաշ հաղուստեղեն ունեմ... Կարող եմ վաճառել քեդ:

— Ծիշտ ես ասում, — ուրախացավ Մորուքը. — դու զրանով կփրկես ինձ: Իմ բոլոր հաճախորդներս արդեն դեպի այդ սրիկա Արտուսյանի խանութն են շուռ յեկել...

— Վոչինչ, — հանգստացրեց Գասպարը. — մի որ ել նրա խանութը կկողոպտեն:

Լսոնը, ուտելիքներով բարձված, դուրս յեկավ Արտուսյանի խանութից և նրանք գնացին: Անցնելով ձկնավաճառի խանութի

մոտով, նրանք բարեկեցին: Ձկնավաճառը, վոր հավիտենական կովի մեջ էր իր կնոջ հետ, շուռ տվեց իր բարկացած յերեսը, ժպտալով պատասխանեց բարեկին, ապա նորից շարունակեց կովի: Սաթիկը, վոր նստած էր արցունքոտ աչքերով, վոչինչ չէր պատասխանում ամուսնուն: Միայն մի անգամ, նա հայացքը բարձրացրեց և ուղղում էր ինչևիդ բան ասել, բայց հանկարծ նայեց դեպի դուրս և ասելիքը մոռացավ: Դեմից գալիս էր Արամը՝ գլուխն ու մի թեք բինտերով փաթաթված: Սաթիկը նրան ճանաչեց հենց այդ բինտերից, վորովհետև, ինչպես վողջ շուկային, այնպես ել նրան, հայտնի յեր պատկոմապետի ողնականի ծեծվելու պատմությունը:

Արամի հետ գալիս եյին՝ կովար Աշոտը, Հրաչը, Ֆիդկուլա բաժնի ղեկավար Գուրգենը:

Սաթիկը վախով նայեց ամուսնուն: Յեվ վորպեսզի Արամի ուշադրությունը գրավի դեպի իր կողմը, նա սկսեց չլիճակացնել, հետո մի քանի անգամ ամուսնու հետ խոսեց բարձր ձայնով: Սակայն Արամն ու իր ընկերներն անցան առանց նրան նկատելու:

— Ո՞ւր ե, Արամ, ցույց տուր եդ սրիկային, — գիմեց Աշոտը նրան, — յես նրան տեղնուտեղը կփշրեմ...

— Ֆիդկուլաբաժնի ղեկավարը Գուրգենն և, Աշոտ, — նկատեց Հրաչը, — փշրելու խնդրում դու նրան պետք ե յենթարկվես:

— Յես քաղմիլիցիայի հետ մի կետում համաձայն չեմ, — շարունակեց Աշոտը բարկացած. — մեկն իրավունք ունի իր ուղածի չափ դնգստելու, իսկ մյուսն իրավունք չունի հենց եդ մեղավորին մի հատ հասցնելու: Իսկ համբերություն վճարեղից:

— Իսկ դուցե մի ուրիշ կետում ել մեր դատական որենսդրքի հետ համաձայն չես, — յենթադրեց Հրաչը. — որինակ, ենտեղ ատվում ե, վոր մենք վրեժ չենք առնում, այլ պատժում ենք:

— Դու ինձ չհասկացար, — փռչմանեց Աշոտը. — յես թո չեմ ասում, թե իսկապես պետք ե մի հատ հասցնել, այլ ասում եմ՝ համբերություն չկա՝ չհասցնելու:

— Եդ ուրիշ բան, — համաձայնվեց Հրաչը ժպտալով:

— Խուժան, — կանչեց Գուրգենը:

Մի անապատա՛ն մոտեցավ:

— Նկարագրիր, — գիմեց Հրաչն Արամին. — սկսիր:

Ապա դարձավ դեպի խուժանը.

— Հիմի ես քեռին կնկարագրի ձեր ղեկավարներից մեկին, իսկ դու ասա, թե վճարեղ ե նա հիմի:

— Նկարագրելու վոչինչ չկա, — հայտնեց Արամը. — յես այսոր քաղմիլիցիայում տեսա նրա նկարը: Նա բաղմաթիվ անգամ արձանագրվել է այնտեղ: Անունը Վեցկրականի յե...

— Վեցկրականի՞, — բացականչեց խուժանը:

— Այո: Իսկ ի՞նչ կա:

— Վոչինչ... Յես եղպես մարդու չեմ ճանաչում...

— Իսկ Վաչիկը վորտեղ է, — հարցրեց Արամն իր հերթին:

— Չեմ ճանաչում:

— Սուտ ես ասում:

— Չեմ ճանաչում, աստված վկա:

Նրանք գիմեցին մի այլ խուժանի, բայց դարձյալ անհաջող: Անհաջող յեղավ նաև յերբորդ փորձը, չորրորդը, հինգերորդը...

— Սա ի՞նչ բան է, — դարձացավ Աշոտը. — վոչ մեկից վոչինչ իմանալ չի կարելի, — Ըստ յերեույթին, նրանք սկզբից ամեն ինչի մասին պայմանավորվել են:

— Նշանակում է՝ նրանք կաղմակերպութուն ունեն, — յենթադրեց Գուրգենը:

Արամը կանչեց մի այլ խուժանի:

— Լսիր, — ասաց նա. — յես տեսնում եմ, վոր դուք չեք ուզում ինձ Վաչիկի տեղն ասել: Այն դեպքում, խնդրում եմ նրան տեղեկացրեք, վոր յես նրա քրոջը գտել եմ...

— Ի՞նչ Վաչիկ, — չափազանց միամիտ տոնով հարցրեց խուժանը:

— Գնա, — կարգադրեց Հրաչը. — գնա և քիչ խոսիր: Դու ինձանից լավ զիտես, թե վոր Վաչիկը: Կասես, վոր Արամը պատկոմական ադնիվ խոսք է տալիս նրան, վոչ ուղղիչ-կրթական դադութ ուղարկել, վոչ մանկատուն:

Խուժանն առանց պատասխանելու, դնաց:

— Յես ուղղակի չեմ հասկանում, — բարկացավ Գուրգենը, — թե այդ ինչից է, վոր բոլոր խուժաններն եղքան վախենում են մանկատներից: Մաքուր հագցնում են, կուշտ ուտեցնում, զվարճացնում, ուղած բոպեյին քաղաք են թողնում, իսկ նրանք ելի փախչում են... Անցյալ օրը յես անապատառն մանուկների բարեկամների ընկերության Ֆուրգոնի հետ շրջում եյի՝ խուժաններին հավաքելու: Յերեակայեցեք, այնպես եյին փախչում Ֆուրգոնից, ինչպես մահվանից: Մի քանի բոպեյում ամբողջ քաղաքի խուժանները գետնի տակն անցան և մենք վերադարձանք միանգամայն դատարկ Ֆուրգոնով:

— Յես նույնպես չեմ հասկանում դրա պատճառը, — խոստովանեց Արամը:

— Իսկ յես հասկանում եմ, — հայտնեց Հրաչը:

— Հասկանում ես: Ի՞նչն է:

Բայց նախքան նրա պատասխանելը, պատկոմներին մոտեցավ Փասը:

— Բարե, ընկեր պատկոմներ:

— Բարե:

— Ո՞ւմ եք փնտրում:

— Վեցկրականուն:

— Փախել է:

— Փախել է...

— Այո:

— Իսկ մյուսները:

— Ի՞նչ մյուսներ...

— Ինձ ձեռնդները:

— Ախ, ուրեմն քեզ են ձեռնել... Բոլորն ել փախել են:

— Բոլորը:

— Այո:

— Վաչիկն էլ, — հարցրեց Արամը:

— Ամենից առաջ հենց Վաչիկը փախավ:

— Ինչո՞ւ ամենից առաջ:

— Վորովհետև ձեռնդը նրան ճանաչել եր:

Փասը դնաց: Մի քանի քայլ անելուց հետո, նա յետ նայեց և խորհուրդ տվեց:

— Ենպես վոր, դուր տեղը միք փնտրի...

— Լսիր, մի բան ել ենք հարցնելու, — կանչեց Աշոտը:

— Ասացեք:

— Խուժանները ինչո՞ւ մանկատների խուսափում են:

— Յես ի՞նչ գիտեմ: Ամեն մեկն իր պատճառն ունի:

— Որինակ, քու պատճառդ վճրն է, — հետաքրքրվեց Գուրգենը:

— Իմ պատճառս խորն է:

— Վճրն է:

— Փորն է:

Բոլորը միանգամից ծիծաղեցին ստացված վստահավորի վրա:

— Ի՞նչպես թե փորն է, — հարցրեց Արամը:

— Յես շատակեր եմ, մանկատունն ինձ չի կշտացնի:

Յեվ հեռացավ:

— Սուտ ե ասում, — վստահացրեց Աշոտը:

— Դե հիմի թող Հրաչն իր յենթադրությունն ասի, — առաջարկեց Գուրգենը:

— Յես կարծում եմ, — ասաց Հրաչը, — վոր այդ նրանց կազմակերպությունն է, վոր նրանց արգելում է մանկատուն մտնել: Բոլորը միանգամից կանգ առան:

— Կարող ե պատահել, — ասաց Աշոտը:

— Շատ հնարավոր է, — համաձայնվեցին Գուրգենն ու Արամը: Սաթիկն ուշադրություն դրավելու համար մի քանի անգամ էս թխթկացրեց և հուսահատված դադարեց:

Պատկոմները դնացին:

— Ուրեմն յես եղպես ել կասեմ իմ խեղճ Աչիկին, — վճռեց Արամը: — Կասեմ, վոր նրան շատ վատ են դաստիարակել, նա մասնակցել է ինձ ծեծողների խմբին և նրանց հետ փախել... Կմխիթարեմ փոքրիկ քույրիկիս և նորից խոսք կտամ Վաչիկին գտնել: Իսկ յերբ գտա, այլևս ձեռքիցս բաց չեմ թողնի: Կտանեմ ուղղակի քրոջ մոտ, իսկ հետո մանկատուն և դպրոց... Այո: Յեթե միայն, նորից գտնեմ...

Գարեգինն ուղեց մոտենալ նրան, փող առաջարկել, բայց նա խապես զիտենալով, վոր նա իրենից վոչ մի կոպեկ չի վերցնի, փոխեց մտադրությունը: Բայց նրա փոխարեն, Գասպարին մոտեցավ Մամիկոնը: Նա գրպանից հանեց յերկու թղթադրամ և փորձեց զոռով տալ նրան ու վեր կացնել:

— Գնա ճաշիր... Մենք բոլորս արդեն ճաշել ենք: Դու կարող ես ինձ հետ տարածայնություններ ունենալ, բայց մենք դարձյալ ընկերներ ենք: Ամոթ ե...

Գասպարը չկարողացավ կռապել կերպով մերժել Մամիկոնին, ինչպես այդ արել եր մի քանի անգամ Գարեգինի հետ, բայց և այնպես, ամենակտրուկ կերպով հրաժարվեց փողը վերցնելուց և իհարկե չվերցրեց: Այս անգամ արդեն, Մամիկոնն իր տոնը փոխեց.

— Դու պարտավոր ես այս փողը վերցնել, — ասաց նա սառը և խիստ. — իսկ հետո, շուտով, պարտավոր ես դորձի անցնել և վերջ տալ քու պարադիտային կյանքիդ ի հաշիվ Արտուտյանի:

— Արտուտյանն արդեն իմ հոգսից ազատված է, — անտարբերությամ պատասխանեց Գասպարը:

— Ազատված է, — նախապատրաստվեց ուրախանալու Մամիկոնը, — ուրեմն դու այլևս նրա մոտ չես գնա:

— Վոչ, Հակոբակ իմ կամքի՝ այլևս չեմ գնա, նա իր ունեցած-չունեցածն առել, ուրիշ քաղաք է փախել ինձանից...

— Ուրեմն դու դրա համար ես տխուր, — յեղրակացրեց Մամիկոնը, — բայց դա լավ է: Զրկվելով այդ վերջին հույսից, դու ստիպված կլինես աղնիվ լինել... Դե վերցրու և գնա ճաշիր... Յեթե սուղում ես՝ այդ փողը փոխարինարար տված հաշվենք...

Գասպարը ձեռքը տարավ գրպանը, հանեց այնտեղից մի քանի կապոց թոշոր թղթադրամներ, ցույց տվեց նրան և նորից գրպանը դրեց:

— Իսկ վճրտեղից, — զարմացավ Մամիկոնը:

Սիոնն ու Ոհանը նույնպես ապշեցին:

— Մի վախենա, անագնիվ ճանապարհով չեմ ձեռք բերել, — քմիծաղ տվեց Գասպարը, — յես բավական քանակությամբ հին հադուստեղեն ունեյի, վոր մի քանի որ առաջ վաճառեցի Մոսկովի...

— Հադուստեղեք... Իսկ ինչո՞ւ մենք չգիտեյինք:

— Յես դրանք ուրիշի մոտ պահ եյի տվել:

Մամիկոնը ձայն չհանեց:

— Բա ել ինչո՞ւ յես տխուր. — հետաքրքրվեց Սիոնը:

Գասպարը լուռ մնաց:

— Յես ինքս կասեմ քեզ, Սիոն, — խոստացավ Մամիկոնը. — Իդուր տեղը դու նրան մի հարցնիր...

— Վճրտեղից գիտես, — թերահավատորեն ծիծաղեց Գասպարը:

— Գիտեմ: Դու վախենում ես, վոր Վեցկրականուն կարող են ձերբակալել և նա քեզ կմատնի...

Գասպարը ցատկեց տեղից, նստեց, ապա ինքնիրեն տիրապետելով, նորից պառկեց:

Մի ըստ յերկուսն էլ լռեցին, ապա հանկարծ խոսեց Մամիկոնը, ցավով, բարկությամբ, հիասթափությամբ:

— Ղեկավար... Թքել եմ քեզ նման ղեկավարի վրա: Դու Գարեգինից ավելի ֆուստակար ես մեզ և դորձի համար: Փոխանակ լուրջ պայքար մղելու, մարդ ես ծեծել տալիս: Վաղորմելի... Յերբ դու ինձ մեղադրում եյիր հուսահատվելուս համար, կարծում եյի, թե իմ կիսատ թողածս դու պիտի շարունակես: Հ՛ըմ... Լավ շարունակեցիր: Թքել եմ շարունակածիդ վրա...

— Բայց պատահական բան չեմ, վոր դու մեր մեծ դորձը մարդ ծեծելու վողորմելի դորձին հասցրիր, — ավելացրեց Մամիկոնը արդարացնող տոնով. — ով ել լինեիր քո փոխարեն, կամ պիտի ինձ

նման հուսահատվելը, կամ քեզ նման վարվելը, վորովհետև մեր գործն ընկել է փակուղու մեջ և այլևս յեղ չունի... Այդ դեպքում իհարկե ավելի լավ է հուսահատվելը, ինքնիրեն վոչնչացնելը...

Տիրեց յերկարատև լուռթյուն։ Միայն Գարեգինն էր, վոր մերթ-մերթ շուռ եր տալիս ձեռքում բռնած դրքի թերթերը և շրջոյ հանում, թեև ակներևութեան, նա չէր ընթերցում։

— Իսկ Լևոնն ո՞ւր է, — հարցրեց Ռհանը։

Նախքան Գասպարի վորևէ պատասխան տալը, լսվեց դռան ուժեղ թակոցը և առանց պատասխանի սպասելու, այլայլված ներս ընկավ Մորուքը, մի շալվար ձեռքին։ Նա վաղ ավեց ուղիղ դեպի Գասպարը և շալվարը թափահարելով ուղիղ նրա քթի մոտ, դռաց։

— Մերկա, ավազակ, դո՞ղ... Թալանում ես խանութս և իմ սեփական ապրանքը նորից ինձ ես ծախում...

Բոլորը քար կտրվեցին լուռ ապշության մեջ։

— Խարդախ, փչացած, այլասեռված, — շարունակեց նա ավելի կատաղի, — իմ բանալիով կողպեքս բաց ես անում ու հետո խորհուրդ ես տալիս բանալիներս դուռը պահել...

Մամիկոնը կասկածմիւր կտրած և առամներն իրար սեղմած, մոտեցավ Գասպարին, կոպիտ կերպով բռնեց նրա ուժիքից, ցնցեց և հրամայեց։

— Արդարացիր...

Սակայն Գասպարը ձայն չհանեց։ Նա միայն հանդարտ կերպով բռնեց Մամիկոնի ձեռքը և իրենից հեռացրեց։

— Արդարացիր, թե չես կսպանեմ, — առամների արանքից շշուշաց Մամիկոնը և կոանալով, իր բարձի տակից վերցրեց ատրճառակը։ Բայց անմիջապես վրա հասավ Գարեգինը և ատրճառակը խլելով, դրեց նրա գրպանը։ Մամիկոնի կատաղությունը տեսնելով, Մորուքը լուեց և միայն շարունակում էր շալվարը ձեռքում բռնած պահել։

— Արդարացիր, — այս անգամ արձագանքի նման, կրկնեց Մամիկոնը, — յես չեմ կարող հավատալ, վոր Կողաչի Պոստի ամենալավագույն քսանհինգ սկսուտներից մեկն այսքան կեղտոտ կլինի...

Ապա զգալով, վոր ավելորդ է իր առաջարկը և իզուր, նա մեծ կոպտությամբ ձեռքը տարավ նրա գրպանը, հանեց այնտեղից բոլոր թղթադրամները և տվեց Մորուքին։

— Գնա, Մորուք... Դու յեղ հալալ չես աշխատել վոչ այն հադուստեղներ, վոչ այս փողերը, բայց գնա։ Միայն մի բան եմ խնդրում. — այս անասունի մասին միլիցիային չհայտնես։ Նրա հետ միասին իզուր տեղը պիտի խայտառակվենք մենք բոլորս... Գնաս բարե...

Նա դուռն իր ձեռքով բաց արեց և յերբ Մորուքը դուրս յեկավ միջանցք, նորից շրթկալով ծածկեց։

Տիրեց ծանր, հոշոտող լուռթյուն։ Յեւ Ռհանը, այդ անտանելի լուռթյունը ցրելու համար, նորից հարցրեց։

— Իսկապես, ո՞ւր է Լևոնը...

Գասպարը գլխով ցույց տվեց նրա մահճակալի կողմը։ Բոլորը նայեցին։ Վոչ մի առանձին բան չկար, միայն թե, նրա բարձի վրա դրված էր մի փոքրիկ կտոր թուղթ։ Ռհանը մոտեցավ, վերցրեց։

— Սա ի՞նչ բան է... Ապա, լսեցեք տղաներ։ — Միմեկի հին ընկերներ, և դու, Սիոն... Յերբ այս նամակը կարդաք, յես արդեն շատ հեռու գնացած կլինեմ։ Ներեցեք, վոր գնում եմ առանց մնաք բարովի։ Բացի դրանից, ներեցեք նաև ընդհանրապես։ Յես գնում եմ իմ բախտի հետ միասին։ Ձեր՝ Լևոն...

— Չլինի՞ ինքնասպանություն է գործել, — վախեցած յենթադրեց Ռհանը։

— Նա շատ ուրախ էր, — հակաճառեց Գասպարը։ — Թուղթը դրեց իմ ներկայությամբ և բանավոր խնդրեց, վոր ձեզանից վոչ մեկն իրեն չհետևի, քանի վոր միևնույն է, չի գտնելու։

Դեպքն ամբողջովին դրավեց բոլորի ուշադրությունը։ Գասպարը տեսնելով, վոր այդ մասին խոսելով կարող է փոխել տալ իրեն վերաբերող հարցը, շարունակեց։

— Ինչո՞ւ պիտի ինքնասպանություն գործեր։ Ընդհակառակը, նա ճանապարհի պաշար էր գնել և վերջին բողբոջին ինձ խնդրեց, վոր նրան մի քանի դրլար փող տամ։ Իսկ յես, ինչպես գիտեք, իմ յերկուհարյուր դրլարս ծախսել եմ դեռևս շատ վաղուց։ Այդ իմ սիրալիւր կերպով իրար հրաժեշտ տվեցինք...

— Յես ինքս նրան դրլարներ կուղարկեմ, — ասաց Սիոնը զգացված. — յես ունեմ յերկուհարյուր յոթանասուն դրլար։ Կեսը կուղարկեմ Լևոնին, կեսն էլ մեր տան վրա կծախսենք։ Ինչի՞ համար եմ պահել մինչև հիմա...

Նա վողեւորված մոտեցավ՝ վոր հենց իսկույն իրագործի իր ասածը, բայց Գասպարը ձայն տվեց։

— Յես չգիտեմ, թե նա ուր գնաց: Սպասիր մի քանի օր, դուցե հասցեն կուղարկի:

Բայց Սիոնը, վոր մինչև այդ ձեռքը կոխել եր իր չեմոդանի մեջ, զարմանքից չոնց աչքերը և կմկմաց.

— Դուլարներս չկան...

— Ի՞նչպես թե չկան, — ցնցվեց Մամիկոնը:

— Ձկան... Ահա...

Յեվ նա չեմոդանի ամբողջ պարունակութունը շուռ տվեց հատակին:

— Ձեմ հասկանում... — գունատված շշնջաց Մամիկոնը, վաթեկնալով իր ուղեղը մտած վատ յենթադրութուններից:

— Յես հասկանում եմ, — բացականչեց հանկարծ Գարեգինը. — նա հարստանալ եր ուզում: Նայեցեք, թե ինչպես ե սկսել իր նամակը: — Սիրելի հին ընկերներ և դու, Սիոն... Իսկ ինչո՞ւ Սիոնի անունն առանձին... Յեվ հետո՝ «ներեցեք նաև հնդհանրապետ»...

— Լռի՛ր, — վորոտաց Մամիկոնը և վոտն այնպես ուժեղ լսվեց հատակին, վոր լսելի դարձավ, թե ինչպես անհանդստացած տանտերն իր դուռը բաց արեց, յելավ միջանցք, յերևի նույնիսկ մոտեցավ տղաների դռանը և փորձեց վորեւե բան լսել, ապա նորից վերադարձավ:

Սիոնը մոտեցավ Գասպարին, նրա ձեռքից նամակը վերցրեց, զննեց և դիմեց Մամիկոնին.

— Մի բարկանա, Մամիկոն: Լեռնն այս նամակը գրել ե դու՛լարներին փաթաթած թղթի վրա...

— Դու... լսի՛վ գիտես... այդ բանը, — սառած, շշմած, հարցրեց Մամիկոնը:

— Ի՞նչպես թե լավ: Խո՞ւմ կույր չեմ: Ահա մատիտով գրածս, վոր մի քիչ մաշվել ե, բայց կարելի յե կարդալ. — «յերկուհարյուր յոթանասուն. Սիոն»...

— Գասպար, դու ասացիր, վոր նա այս թուղթը քեզ մոտ գրեց, — դիմեց նրան Մամիկոնը, — Ի՞նչպես յեղավ:

Գասպարը վեր կացավ մահճակալի վրայից, մոտեցավ ընկերներին և սկսեց պատմել.

— Ծիշտն ասած, յես վոր յեկա, նա արդեն տանն եր: Ինձ վոր տեսավ՝ մի քիչ շփոթվեց: Այ, հիմա վոր մտածում եմ, նոր եմ զգում, վոր շփոթվեց: Յեվ իսկույն հարցրեց.

— Թուղթ ունե՞ս Գասպար...

— Վոչ, — ասացի և մենք սկսեցինք թուղթ փնտրել: Յեռ աղում եյի Գարեգինի տետրակներից պոկել, բայց նա չթողեց.

— Մի անիր, — ասաց. — նա կոմունիստ ե: Նրան զայրացնել չարժե: Յես, — ասաց, — նրա թուղթն սկի արտաքնոց ել չեմ տանի...

Յեվ փնտրելով գրպանները, գտավ այդ թուղթը... Ուրիշ վոչինչ չեմ կարող ասել...

— Ձերբակալել ե հարկավոր, — վճռեց Գարեգինը, զլխարկը դնելով. — պետք ե հայտնել:

— Կնց...

Յեվ Սիոնը տխուր կերպով բռնեց նրա թևից:

— Պետք չե... Թող իրեն մնա: Նա նամակի մեջ համարյա պարզ կերպով խնդրել ե ձեզ բոլորիդ և ինձ...

Հանկարծ Մամիկոնը վեր կացավ, յերկու ձեռքով բռնեց Սիոնի գլուխը, ճակատը համբուրեց:

— Գարեգին, — դիմեց նա իսկույն Գարեգինին. — թեև յես խուսափում եմ քեզ հետ դործ ունենալուց, բայց հարկն ստիպում ե... Տուր ինձ մի թերթ թուղթ...

Ապա, թուղթն ստանալուց հետո, դառը հեգնանքով դիմեց մյուսներին.

— Թեև դուք յերեք գրելու կարիք չեք զգում, բայց սրանից հետո դոնե մի-մի կտոր թուղթ պահեցեք... Կարող ե ձեզ ևս պետք գալ: Յեթե չունենաք, ստիպված պիտի լինեք Լեռնի նման անզգույշ վարվել կամ ինձ նման ստորանալ և Գարեգինից խնդրել...

Նա նստեց և խոր լուռությամբ մեջ մի քանի վայրկյան արագ-արագ գրեց, հետո գրածը ծալեց, դրեց իր բարձի տակ և դուրս յեկավ:

— Ո՞ւր, — կանչեց Գարեգինը նրա յետևից:

Նա ցնցվեց, կանգ առավ կիսաբաց դռան միջև:

Գարեգինը մոտեցավ:

— Դու հուզված ես: Ատրճանակը տուր այստեղ...

Յեվ փորձեց իր ձեռքով գրպանից հանել: Մամիկոնն արմունկով կոպտաբար նրան ներս հրեց, յելավ միջանցք և դուռը շրջակացրեց: Դրանից անմիջապես հետո, լսվեց մի ուրիշ, ավելի դաժան շրջկոց: Կապույտ պատկոմները նետվեցին դեպի միջանցք: Տանտիրոջ սենյակում նույնպես լսվեց աղմուկ, իրարանցում և բոլորը դուրս թափվեցին:

Մամիկոնը մեռել եր հենց տեղնուտեղը:

ՓՇՐՎԱԾ ԿԱՊԱՆՔՆԵՐ

Ձրոնվելու համար մի քանի որով շուկա գնալուց աղատված լինելով, Վաչիկն սկսեց թափառել ու մտածել: Ուրեմն այդպես: Վեցկրականին խաբեց իրեն, իր հետ դրադեցնել տվեց Արամին, վորպեսզի աննկատելի կերպով հարձակվի վրան... Ուրեմն այդ պատճառով եր, վոր մի քանի որ շարունակ Չոփուռ Ոնիկն ու Վեցկրականին արգելում էին իրեն՝ հանդիպել Արամին և բան հարցնել: Լավ, շատ լավ, խուժանապետներ, ձեր այդ հնարքը դուք հիանալի եյիք մտածել, բայց Վաչիկն ի՞նչ հանցանք ունեւր, վոր դուք այդպես սրիկայաբար ողորդործեցիք նրան տանջող վիշտը: Դու, Վեցկրականի, դո՛ւն եթույլ տայիր, մինչև վոր Արամը վորեւեւ բան հաղորդեր նրա քրոջ մասին: Նա արդեն սկսել եր խոսել, յերբ դու վրահասար: Ինչո՞ւ չթողեցիր, ախ, ինչո՞ւ չթողեցիր...

Այժմ արդեն, Վաչիկն այլևս վոչինչ չի կարող իմանալ Աչիկի մասին: Յեթե դնա Արամի մոտ՝ Արամը վոչ միայն վոչինչ չի ասի, այլև իրեն բռնել կտա, իր միջոցով կաշխատի գտնել և բռնել տալ նաև մյուս ծեծողներին: Սակայն բռնելը վոչինչ, — թող իրեն բռնեն, թեկուզ և սպանեն, բայց նախ քան այդ, թող վորեւեւ տեղեկություն տան իր քրոջ մասին: Այժմ Վաչիկը չի յել պահանջի նրա տեղն իմանալ. — թող միայն այն ասեն, կենդանի՞ յե, թե մեռած... Բայց վոչ վոք չի անի այդ բանը...

Թե ծեծողի հետեյալ որը և թե դրանից հետո, Վաչիկը մի քանի անգամ խոսել եր Փասի հետ և խնդրել նրան՝ ճիշտն ասել. — տեսնել եր նա Աչիկին ոլիմպիադայից հետո, թե վոչ: Փասը նախ բարկացել եր նրա թերահավատության վրա, ապա մեղմանալով, ավելացրել, վոր նրան տեսել ե նույնիսկ Կադաչի Պոստի քայքայումից հետո: Վոչուտը, վոր ներկա եր այդ խոսակցություններից մեկին, հաստատել եր Փասի ասածը: Աչիկը նույն խնդրով մի քանի անգամ դիմել եր նաև իրեն:

Ուրեմն ի՞նչ, Աչիկը կենդանի յե... Բայց ի՞նչու ներկայացման մեջ ցույց են տալիս նրա մահը: Ձե՞ վոր ներկայացումը, բոլորեւ ասելով, վտաքից — գլուխ ճիշտ ե...

Ի՞նչ անել... Ո՞ւրեմն իմանալ...

Մի յերեկո, յերբ Վաչիկը վերադարձավ խուժանախոց, նրան մոտեցավ Անտերը և ծածուկ հաղորդեց.

— Լսիր, Վաչիկ... Դու քույրիկդ կենդանի յե... Ծեծի հենց հետեյալ առավոտը, Արամը գնացել եր շուկա քեզ փնտրելու, վոր ասեր եդ մասին: Ձեր դատել քեզ և ասել եր Փրփրած Գևորգի խուժաններից մի քանիսին, վոր քեզ իմաց տան...

— Ե, դու հավատում ես, — դուր կերպով ժպտաց Վաչիկը. — նա եղպես ասում ե, վոր ինձ խաբի բռնի...

Անտերը մտածեց:

— Գիտես, Վաչիկ, Ախմախն ել եր նույնն ասում, բայց յես ուրիշ կարծիքի յեմ... Ախր քեզ ինչի՞ պիտի բռնեն: Վոր բռնեն ել, խո չեն սպանի: Կքնանեն, կտեսնեն. յեթե անմեղ ես, մանկատուն կուղարկեն, յեթե մեղավոր ես ուղղիչ-լրթական դաղութ, վորը մանկատնից ել լավ ե...

Իր ցնցոտիները հանած և նրա փոխարեն կանաչ բլուզ հագած, Փասն անցավ նրանց մոտով: Նրանք վախեցած լռեցին: Իսկ յերբ նա հեռացավ, Անտերն ավելացրեց.

— Չոփուռը սուտ ե ասում, թե պատկոմները մեղ չեն սիրում, մեղ թշնամի յեն, Սպասիր կանչեմ, տես Ոլոն ինչ եր ասում... Ոլոն, էյ, ետեղ արի...

Ոլոն ու Աշոտը, մի-մի կտոր ձմերուկ ձեռներին, մոտեցան:

— Պատմիր Վաչիկի համար են որվա բանը, — խնդրեց Անտերը.

— Վճր որվա... Հա, հիշեցի: — Նա ձմերուկից կտրեց յերկու կտոր, տվեց Անտերին ու Վաչիկին, կերավ իրենը, թեով բերանը սրբեց և պատմեց:

Պատկոմները նրան տարել էին պատկոմատուն, նկարներ էին ցույց տվել, պատմություններ էին արել, խրատներ էին տվել, համոզել էին, վոր նա վերջ տա իր խուժանությանը, մանկատուն դնա:

— Միթե հենց դու ինքդ չես տեսնում, — ասել եր մեկը, — վոր մաքուր լինելն ավելի լավ ե, քան կեղտոտ լինելը. կուշտ լինելն ավելի լավ ե, քան սոված լինելը: Ել ի՞նչ ես ուղում. մենք ինքներս ենք հրավիրում քեզ. — գնա մանկատուն, մարդավարի ապրիր, սովորիր...

— Յես, — վերջացրեց Ոլոն, — քիչ մնաց ասելի, թե ինչու չեմ ուղում մանկատուն ընդունվել, բայց հետո լռեցի: Ի՞նչպես համարձակվեյի ձայն հանել: Ձե՞ վոր յերդվել էյի Չոփուռ Ոնիկի դանակի վրա...

— Պատկոմները ճիշտ են ասել, մանկատունը շատ լավ ե, — հաստատեց Աշոտը:

Նա սկսեց վեր հիշել այնտեղ անցկացրած մի քանի ուրը և նրա աչքերը լցվեցին արցունքով: Վաչիկն իր փոքրիկ բռունցքները սեղմեց և մրմնջաց.

— Ի՞նչ են ուզում ախր մեզանից Չոփուռն ու մյուսները...

— Նո՛ր հարցն ինչի՞ ես տալիս, — մեծավարի նկատեց Անտերը: — Դու չգիտես ինչ են ուզում: Ուզում են, վոր գրպան մտնես՝ փողն իրենց տաս, գողություն անես՝ տարանքն իրեն տաս: Սպանեցին մեզ...

Առավոտյան նրանք խոսակցությունը վերսկսեցին: Պատճառը յեղավ Վաչիկը, վոր նորից հիշելով իր քրոջը, լաց եր լինում: Սուրբիկն ու Վոջլոտը, վոր նույնպես ներկա էին, առաջարկեցին նրան.

— Ի՞նչ ես տանջվում: Դնա պատկոժատուն, վերջնական կերպով մի բան իմացիր: Արամը խո քեզ չի՞ ուտի...

— Ուտում ե՛ թող ուտի, — հայտնեց Վաչիկը, — բայց վաչինչ ել չի ասի:

— Կասի, դու մի կասկածիր, — վստահացրեց Ուոն: — Յես յերեկ քեզ ի՞նչ պատմեցի:

— Դե թող Անտերն ու Սուրբիկն ել հետս գան, — առաջարկեց Վաչիկը: — Հետս վոր ընկեր լինի, յես շատ չեմ վախենա:

Ընկերները համաձայնվեցին յերեքով միասին գնալ: Յեվ վորովհետև Ունիկը Վաչիկին կարգադրել եր նորից շարունակել շուկա հաճախելը, նա ևս, իր ընկերների հետ միասին, իջավ դեպի շուկա: Հասնելով այնտեղ՝ նրանք տեսան իրար գլխի հավաքված մարդկանց մի բաղմություն և իսկույն մոտեցան: Սուրբիկն ու Աշոտն սկսեցին անդգույշ կանգնածների գրպանները դատարկել, իսկ Վաչիկն ու մյուսները հետաքրքրվեցին տեսնելու, թե ինչու՞ն են բռնը:

Դուրս յեկավ, վոր իրար եյին ձեծում Փրփրած Գևորգի խուժանները և յերկու աղատ խուժան, այսինքն վոչ մի տեր չուներ: Գող անապատաններ: Անտերը դեռ նոր եր սկսել հետաքրքրվել կովի պատճառով, յերբ հայտնվեց Փասը: Նա աչքով արեց Չոփուռ Ունիկի խուժաններին և հեռացավ: Վաչիկն իր ընկերների հետ հեռեց նրան: Յերբ նրանք յեկան Արտուսյանի, Մորուքի, ձկնաՎաճառի խանութի խաղաղ անկյունը, Փասը հայտնեց.

— Յես եսոր Բողար-Ակոփի տեղն իմացա... Վեր ե կացել, գնացել ե գյուղ... Բանից դուրս ե գալիս, վոր նա ծնողներ ե ունեցել. մենակ թե, նրանք առաջ շատ վատ են ապրել... Հիմի

մարդը գնացել ե լավ ապրելու... Վաչիկ, Վոջլոտ, Անտեր, եսոր վեր կկենաք, կգնաք գյուղ, եղ շանը յետ կրերեք: Յես ծնող-մնող չգիտեմ...

— Ի՞նչպես թե գյուղ... բողոքեց Վաչիկը. — ախր յես քաղաքում գործ ունեմ... Ուրիշ մարդ ուղարկիր...

— Ի՞նչ, դու իմ հրամանը չես ընդունում, — բղավեց Փասը. — վոր եղպես ե, հենց դու պիտի գնաս:

— Ներողություն, Փաս ջան, — խնդրեց Վաչիկը, — ախր յես խո չեյի ուզում քեզ բարկացնել: Յես պիտի գնամ քրոջս մասին...

— Դու գյուղ պիտի գնաս: Իմ հրամանս ե:

Իսկ չի՞ լինի, — համաձայնեցնող տոնով միջամտեց Սուրբիկը, — վոր մենք Բողար-Ակոփի փոխարեն ուրիշ խուժան ձարենք: Գեղ համար մեկ ե, թե ով կլինի...

— Դու խրատներ մի տա ինձ, — ընդհատեց Փասը. — Հենց Բողար-Ակոփն ե հարկավոր, վոր պատճեմ: Պատճելուց հետո ուզում ե՛ թող նորից գնա... Վաչիկ, անպայման կրերեք եղ շանը, թե չե՛ ձեզ կպատճեմ...

Հանկարծ Վաչիկը կարմրեց, լարվեց և կարծես մեծ ճիգով՝ դուրս թոցրեց.

— Չեմ գնա...

— Ի՞նչ... — չհավատաց Փասը. — Ի՞նչ ասեցիր...

— Չեմ գնա, — գոռաց Վաչիկը. — եղ ասեցի: Կգնամ պատկոժատուն: Յեթե շատ խոսես՝ քեզ ել կմատնեմ, բայց չեմ գնա:

Փասը փայլատակող աչքերով նայեց աջ ու ձախ և դիմեց Ուոյին.

— Դնա Չոփուռին դտիր...

— Չեմ գնա, — հայտնեց Ուոն:

Փասը քար կտրեց:

— Ի՞նչպես թե չեմ գնա...

— Հենց եսպես...

— Խո չե՞ք գովել, յես ձեր... — հայհոյեց Փասը. — Չոփուռին կասեմ՝ բոլորիդ կմորթի: Ես ի՞նչ պայման եք կապել...

Սպառնալիքը վախեցրեց յերեխաներին: Փասը նկատեց այդ և նորից հարցրեց.

— Դե հիմի ով կգնա Չոփուռին կանչելու...

Տիրեց լուռթյուն: Վոչ վոր ձայն չհանեց:

— Դնա, Աշոտ...

— Չեմ գնա:

— Անտեր...

— Յես ել չեմ գնա:

— Մենք ել չենք գնա, — հայտնեցին Վոջլոտն ու Սուրիկը: Փասն իրեն կորցրեց: Նա գետնից մի քար վերցրեց և վրա հասավ Վաչիկին:

— Դու քո պետին յենթարկվում ես, թե չե, յես քու հերդանիծեմ...

— Մի հայհոյիր, — նախադգուշացրեց Աշոտը:

Փասը շուռ յեկավ դեպի նա և քարը բարձրացրեց.

— Աշոտ, կդնամ, թե չե...

Նախ քան նրա պատասխանելը, Անտերը յետևից մոտեցավ Փասին և քարը խլեց: Իսկույն բոլորը հարձակվեցին նրա վրա և սկսեցին ծեծել:

— Գլխներիս նոր խուժանապետ ես դարձել, — բղավեց Սուրիկը. — առ քեզ...

— Չոփուռ... — անողուտ տեղը բղավեց Փասը:

— Ձայնդ կտրիր, — սաստեց Վոջլոտը՝ մի հարված հասցնելով:

— Դե հրամայիր, տեսնենք ի՞նչպես կհրամայես, — հեղնեց Ուոն:

— Հերիք ե, տղաներ, — խնդրեց Վաչիկը, — Թողեք գնա:

Մի քիչ ևս ծեծելուց հետո, խուժանները յետ քաշվեցին: Փասն իսկույն վտառի թռավ և փոշին իր կանաչ բլուզի վրայից թափ տալուց հետո արագ հեռացավ, համարյա փախավ: Հաղիվ մի քանի քայլ արած, նա շուռ յեկավ և բղավեց.

— Սպասեցեք... Ես ընդհանրապես Չոփուռին կրեմեմ...

Յեվ արագ վազեց, վորպեսզի չըռնվի: Սակայն յերեխաները չեյին ել մտածում նրան հալածել: Ունիկի անունը լսելով, նրանք քարացան և իրար նայեցին:

— Ես ի՞նչ արեցինք, — մրմնջաց Վոջլոտը:

— Հիմի ի՞նչ անենք...

— Չոփուռը կսպանի... Աղնիվ խոսք, կսպանի...

— Լսեցեք, տղաներ, — շնջաց Վաչիկը: — Հիմի ուղենք թե չուղենք՝ պատկոմատուն պիտի գնանք...

— Հետո, — հարցրեց Ուոն:

— Հետոն Վոնն ե, — ասաց Աշոտը շտապելով և չորս կողմը նայելով. — հետո մանկատուն կընդունվենք: Ուրիշ հնար չկա...

— Այո, մանկատուն ընդունվենք, — միացավ Վաչիկը. — քրոջս փնտրելիս յես շատ մանկատներում եմ յեղել: Ենտեղ շատ լավ ե: Գնանք...

Բոլորը, շարժվել ու պատրաստ՝ իրար նայեցին, բայց հանկարծ Սուրիկը շփոթված ձայնով հիշեցրեց.

— Ի՞նչ եք անում: Ախր Չոփուռը մեզ առանց վրեժի չի թողնի...

— Վոր գնում ենք, — յեզրակացրեց Անտերը, — ուղենք թե չուղենք՝ պիտի Չոփուռին մատենք...

Յերեխաները սարսափեցին նրա խոսքերից և արագ շուրջը նայեցին: Մոտակայքում վոչ վոք չկար: Խանութպաններն զբաղված էյին իրենց գործով:

— Անպայման պիտի մատենք, — հաստատեց Վոջլոտը: — Դուք միք վախենա, յես ինքս կմատենմ:

— Կրոնե՞ն վոր... Կփախչի...

— Բռնելն ել մեզ ոգուտ ե, փախչելն ել: Վոր փախչի, մեզ ի՞նչ ֆուս պիտի տա: Դա ել բռնելու նման բան ե:

— Չե, ինչո՞ւ, — հակաճառեց Վոջլոտը. — կարող ե քաղաքում թաք կենալ ու գիշերները մեզ սպանել:

— Նա եղբան սիրտ չունի, — քաջալերեց Աշոտը:

— Ո՞վ, Չոփուռը, — ականջներին չհավատացին Ուոն ու Վոջլոտը. — ի՞նչ ես դուրս տալիս:

— Այո, Չոփուռը, — պնդեց Աշոտը: — Մենք վեցկրականու մասին ել էյինք ասում, թե անհաղթ ե, վեցկրականի յե, բայց տեսնո՞ք ինչպես փախավ... Ո՞վ կհավատար...

— Ծիշտ ես ասում, — համաձայնեցին Անտերն ու Սուրիկը:

— Դե գնանք, — շտապեցրեց Վաչիկը, — քանի դեռ Փասն ու մյնիկը չեն յեկել...

Նրանք արագ քայլերով շարժվեցին, բայց հասնելով ձկնավաճառի դռանը, չկարողացան կանգ չառնել և ըստ իրենց սովորության՝ Սաթիկին բարեկել.

— Բարե, քույրիկ...

— Բարե, ախպերներ ջան:

— Կեցցե ազատ կյանքը, քույրիկ, — ուրախ բացականչեց Ուոն:

— Ի՞նչ ե պատահել:

— Գնում ենք պատկոմատուն, — բացատրեց Վաչիկը:

— Ինչո՞ւ յեք գնում:

— Գնում ենք, վոր պատկոմ դառնանք, սան դառնանք, — հայտնեց Վոջլոտը:

— Սուտ եք ասում, — չհավատաց Սաթիկը: — Սուտ չե՞ք ասում, Վաչիկ...

— Գուրգրիկիս արեւը վկա...

— Ախ, յերանի ձեզ, — փղծկաց Սաթիկը հանկարծ և սկսեց հեկեկալ. — հաղար յերանի ձեզ...

Յերեխաները մի քանի ընդհատ լուռ կանգնելուց հետո, չգիտե-
նալով իրենց անելիքը, դանդաղ հեռացան:

— Տղաներ, — ձայն տվեց Սաթիկը նրանց յետևից և արցունք-
ները սրբեց: — Յետ յեկեք...

Յերը նրանք վերադարձան, Սաթիկն զգուշությամբ նայեց
դուրս՝ ստուգելու համար, թե արդյոք ամուսինը չի տեսնում, և
սասաց.

— Յեկեք վերջին անգամ ձեզ ձուկ պատվեմ...

Յեվ մի քանի տապակած ձուկ շտապ-շտապ լրագրի մեջ փա-
թաթելով, տվեց նրանց:

— Գնացեք... Վոր հազուստներդ փախեք, մի անգամ յեկեք
տեսնեմ ձեզ: Վաչիկ ջան, Արամին ել կասես, վոր դա... Ասա, վոր
շատ եմ խնդրում...

Յեվ նորից սկսեց արտասվել:

Յերեխաները դանդաղաքայլ հեռացան:

Անմիջապես Մորուքի խանութից դուրս յեկավ Սաթիկի ամու-
սինը և զսպած կատաղությունից արյունաված աչքերով՝ մտալ
իր խանութը:

— Եդ ի՞նչ տվեցիր լակոտներին...

Սաթիկը շփոթվեց, չկարողացավ սուտ ասել.

— Ձուկ... — շշնջաց նա:

— Ինչո՞ւ տվեցիր...

— Բիչ տվեցի, շատ քիչ... Ազնիվ վորբախան խոսք...

Բամին ուժեղ կերպով իջավ Սաթիկի գլխին, հետո յերկրորդը,
յերրորդը: Ձկնավաճառը քաշեց, աթոռի վրայից վար դրեց վոր-
բուհուն և սկսեց վոտներով հարվածել:

— Առ քեզ քիչ, առ քեզ քիչ... Յես քու կողերդ կփշրեմ: Մո-
րուքին ես ապտակում, հա՛, ինձ չես սիրում, հա՛...

Սաթիկը գլորվեց խանութի մի անկյունը, չորեքթաթ տա-
լով բարձրացավ և սպրդելով իր արյունոտ մազերի վրա,
բզավեց:

— Ինչո՞ւ յես ծեծում շուն... Այս ի՞նչ արեցիր... Խո չես ուզում
սպանել:

— Ձայնդ, — վորոտաց ամուսինը, ձկան դանակը վերցնելով. —
վնչ մի ձայն:

Սաթիկն ափն իջեցրեց, նայեց նրա վրա քսված արյունին և
մտենալով ամուսնուն, թքեց նրա ուղիղ ճակատին: Հետո նոր
մորթված, արյունոտ մի ձուկ շարտեց նրա դեմքին և դուրս
յեկավ:

— Դու ալլես իմ յերեսս չես տեսնի, դադան, — բացականչեց
նա դեպի ներս:

Ձկնավաճառը, դեռ դանակը ձեռքում բռնած, դուրս թռավ:
Սաթիկը սարսափահար ճչաց և փաթաթվեց մի պատահական ան-
յորդի թևին:

— Աղատիր, խնդրում եմ, կսպանի...

— Ո՞վ, համ, — հարցրեց անցորդը և նայեց ձկնավաճառին. —
որը ցերեկով, մեր իշխանության որո՞ք...

Յեվ սպառնալի մտենալով նրան, սառը կարգադրեց.

— Յետ կորիր...

Վրա հասնող միլիցիոներներն իսկույն ձերբակալեցին նրան:
Մի քանի վայրկյանում, խառնութի մոտ հավաքվեց ահադին բաղ-
մուլը: Սաթիկը դուրս յեկավ նրանց միջից և գնաց: Ընդմիջո
դուրս գալով շուկայից, նա հարցրեց հանդիպող առաջին պատ-
կոմին.

— Յեղբայր ջան, վճրեղ և մեր պատկոմատունը...

29

ԶԿՐԱԿՈՂՆԵՐԸ

Գարեգինը, Սիոնն ու Ոհանն այդ որն աշխատանքից ազատ
եյին: Տեքստիլի շինարարությունը, վորի վրա նրանք աշխատում
եյին, արդեն ավարտվել էր: Բանվորների մի մասը մնացել էր
գործարանում աշխատելու, մի այլ մասն ուրիշ շինարարության
վրա յեր փոխադրվել, մի յերրորդ մասն արձակուրդ էր վերցրել:
Արձակուրդ եյին վերցրել նաև կարմիր սկաուտները: Նրանք մտա-
ծում եյին արձակուրդից հետո մի այլ տեղ աշխատելու մասին և
միայն Գասպարն էր, վոր շարունակում էր մնալ անգործ ու պարապ:
Գարեգինը դեռ ապրում էր նրանց հետ միևնույն սենյակում, բայց
Մամիկոնի մահից հետո Գասպարն ալլես առաջվա նման չեր պնդում
նրա հեռանալու վրա: Այժմ նա նստած դիր էր անում, իսկ Սիոնն
ու Ոհանը մահճակալների վրա պառկած, լուռ մտածում եյին: Դըր-
սում շոգ կեսօր էր և նրանք չեյին ուզում փողոց յեկնել: Գա-
սպարը, վոր դպրոցների փակվելուց ի վեր սկսել էր հաճախակի

հանդիպել Ալբերտյանին և Անուշավանին, այժմ նույնպես, գնացել եր նրանց մոտ:

— Այսօր ուղիղ տաս քր և Լևոնի փախչելը, — ասաց հանկարծ Ռհանը:

Գարեգինը գլրն ընդհատեց:

— Այո, — ասաց նա: Տաս օր...

Նորից լուսթյուն տիրեց:

— Տեսնես Վերտեղ չե, հիմի Լևոնը, — հարցրեց Ռհանը քիչ հետո. — լավ թաղնովեց բռնվելուց:

— Այո... — նորից գրելն ընդհատեց Գարեգինը: — Թաղնովեց... Բայց յեթե Մամիկոնը չխնդրեր, յես հենց նույն օրը կտեղեկացնեյի միլիցիատուն, նրան կբռնեյին...

— Յես գիտեմ Լևոնի տեղը, — դանդաղ հայտնեց Սիոնը, շարունակելով առաստաղին նայել:

— Գիտեմ, — զարմացավ Գարեգինը, դրելը բոլորովին թողնելով: — Վերտեղ ե:

— Մի գլուղում... Յեզ և առել, կով, վոչխար, առանձին տուն ունի: Ասում են՝ մշակներ ել ունի:

— Ուրեմն իր նպատակը կատարվեց, հարստացավ, — քմծիծաղով յեղբակացրեց Ռհանը:

— Այո...

Գարեգինը լիզեց իր հաստ շրթունքները և սկսեց մտածել:

— Բա ի՞նչ ես մտադիր անել, Սիոն, — հարցրեց նա քիչ հետո:

— Վոչինչ: Թող ուտի՝ քթից դա: Մեռնելուց առաջ Մամիկոնն իմացավ, վոր յես նրան ֆեսա չեմ հասցնելու: Ճակատս համբուրեց... Յես վորոշումս չեմ փոխի...

Լուսին: Գարեգինը փորձեց գլրը շարունակել, բայց հետո թողեց: Սիմոնն առաջվա նման առաստաղին նայելով, կարծես խուսափելով ընկերների հայացքին հանդիպել, ավելացրեց.

— Յես յերեկ նրան մի գրություն ուղարկեցի, — «Լևոն ջան, ստացիր այս յերկու հարյուր յոթանասուն դոլլարը վորպես նվեր իմ կողմից»... Թող չկարծի, թե ուղում եմ իրենից վրեժ առնել: Կեղտոտ սրիկան... Կերավ մեր Մամիկոնի գլուխը...

— Վոչ, Սիոն, — ընդհատեց Գարեգինը: — Մամիկոնին սպառնալիք իր ընդհանուր հուսահատությունն էր: Լևոնի դեպքը յեկավ միայն վերջին կաթիլն ավելացնելու: Հիշում ես Մամիկոնի գրածը. «Սիրելի ընկերներ և հատկապես սիրելի Գարեգին: Յես մեռնում եմ հուսահատված իսկական սկսուտիդից և իսկական

սկսուտներից: Յերեկ ճիշտ եր, վոր մեր շարժումը դատապարտված եր մահվան և նրա տեղը պիտի բռնեյին պատկոմները: Բայց յես ուժ չունեյի անցնելու նորի կողմը: Ներեցեք»...

— Բայց Սիոնը՝ ճիշտ և ասում, — պաշտպանեց Ռհանը: — Յեթե Լևոնի դեպքը չլիներ, Մամիկոնը կենդանի կմնար և դուքն կփոխվեր, կանցներ եդ նորի կողմը...

Գարեգինը մտածեց մի րոպե, ապա հարցրեց.

— Յեթե եղպես ե, դուք ինքներդ կենդանի յեք: Դուք ինչո՞ւ չեք անցնում նորի կողմը...

Նախքան այդ հարցին պատասխանելը, դուռը բացվեց և Գասպարը նորից մուտք գայրացած, ներս մտավ:

— Տեսա՞ք խայտառակությունը, — փնչաց նա, առանց նստելու:

— Ի՞նչ ե պատահել, — հարցրեց Գարեգինը:

— Պատահեց այն, ինչ վոր սպասում եյի: Վերջին կայծերի խմբակները բաց են արված:

Կարմիր սկսուտները լուռ քարացան:

— Այո, — շարունակեց Գասպարը. — յես միշտ դուռ եյի, վոր եդ բանը պիտի պատահի: Քանի դեռ դպրոցները բաց եյին, խմբակներն ուժեղ աշխատում եյին և թույլ չեյին տալիս, վոր պատկոմական ազդեցության թունավորի բոլոր աշակերտներին: Բայց հենց վոր մամոռային արձակուրդը յեկավ, խմբակների աշխատանքն այլևս անհնար դարձավ, իսկ պատկոմներին ընդհակառակը, վորովհետև նրանք կազմակերպություն ունեն, ակումբ ունեն, բաղմամբով են, համարյա բոլորին իրենց կողմն են քաշել: Ալբերտյանին ու Անուշավանին մատնել ե հենց ինքը — Ժաննան...

— Ժաննան...

Տիրեց յերկարատև լուսթյունը:

— Հետո, — հարցրեց Գարեգինը:

Գասպարը կարծես քնից սթափվեց, նայեց նրան և իր մոտ կանչեց.

— Յես քեզ հետ առանձին խոսելու բան ունեմ...

Նրանք դուրս յեկան միջանցք:

— Յես պետք ե գնամ պատկոմատուն, — շտապ հայտնեց

Գասպարը:

Գարեգինը սպասողական նայեց նրան:

— Պետք ե անպայման աշխատեմ մտնել պատկոմական կազմակերպության մեջ: Քիրադն ու Պոլսեցյանը չափազանց ճիշտ են մտածել. — միայն այդ ձևով ե հնարավոր հաջող պայքարը...

Գարեգինը նորից ձայն չհանեց:

— Բոլոր դպրոցների վերջին կայծերից, — շարունակեց Գասպարը, — ինձ ճանաչում են միայն Ալբերտյանն ու Անուշավանը: Յես նրանց վրա վստահ եմ: Նրանք ինձ չեն մատնի... Իսկ դու...

— Յես...

— Այո, Գարեգին: Գիտեմ, դու ամբողջ հողով մյուսների հետ ես, բայց ադնիվ տղա յես: Մի խանգարիր ինձ, Գարեգին: Յեղիր ադնիվ: Պայքարիր՝ վոր կողմում վոր կողմես, բայց ինձ ես թույլ տուր պայքարել՝ վոր կողմում վոր ուղենամ...

Գարեգինն իր հաստ շրթունքն առավ ատամների տակ և սկսեց մտածել:

Գասպարն ակնհայտորեն շտապում եր: Նա քրտինքը թաշկի՝ նակով չորացրեց, ձեռքը դրեց ընկերոջ ուսին և ասաց մտերմությամբ:

— Սպառնալիքի տեղ չընդունես, Գարեգին, բայց յեթե մատնության դիմես, յես ել կարող եմ նույն կերպ վարվել: Զե՛ վոր դու յեկ ես յեղել աչքի ընկնող հայ արի: Գալով վերջին ժամանակաշրջանին, բոլորովին ել դժվար չե նույն կերպ ապացուցել: Թե դու բոլորից ավելի համառ կերպով շարունակել ես գաղտնի աշխատանք տանել...

Յեվ Գարեգինի շփոթված ու մտածկոտ լուսթյունը համաձայնության տեղ ընդունելով, նա արագ դուրս յեկավ և հաստատուն քայլերն ուղղեց դեպի պատկոմատուն: Գարեգինը մտավ սենյակ:

— Իսկ Գասպարն ո՛ւր ե, — հետաքրքրվեցին ընկերները:

— Գնաց...

Յեվ նստելով սեղանի մոտ, մտամոլոր կերպով կրկնեց.

— Գնաց պատկոմատուն...

Սիոնն ու Ռհանը լրջացան: Սկսեցին մտածել: Գարեգինը վերցրեց դրչակոթը և սկսեց խաղ անել:

— Մեր տեքստիլի պատկոմներն ու կոմյերիտականները, — կարծես ինքնիրեն, սկսեց խոսել Ռհանը, — առաջարկ են արել՝ զործարանի բացման օրն ինձ ել նվեր տալ, երբեք լավ աշխատողի...

— Ինչո՞ւ համար ես ասում... — հարցրեց Գարեգինը:

— Վոչինչ... Հենց ենպես...

Սիոնը թեթև ժպտաց.

— Ռհան... Հիշում ե՞ս, Ռհան, յերբ Արշալույսն առաջին անգամ յեկավ տեքստիլ... Նա քեզ քու քթիցդ ճանաչեց...

— Կատակով ասաց... — ժխտեց Ռհանը:

Նորից լուսթյուն տիրեց:

— Նրանք միշտ ուրախ են... Նրանք միշտ կատակներ են անում... — Հաստատեց Գարեգինը:

— Ո՞վքեր, նրանք...

— Պատկոմները, կոմյերիտականները... Յեվ առհասարակ նոր կյանքի մարդիկ...

— Յես մի բան չեմ հասկանում, Գարեգին, — դիմեց Սիոնը նրան, — ախր կապույտ պատկոմներն ինչո՞ւ վոթ չեն պահել մեր դեմ... Մի անգամ Վարդանն ինձ վիրավորեց, բոլորը հարձակվեցին նրա վրա... Հենց ինձ մոտ:

— Վոթ...

Գարեգինը մտածեց:

— Ի՞նչ վոթ պահեն, — շարունակեց նա մի քիչ հետո. — նրանք դեռ հույս ունեն, վոր մենք կուղղվենք: Երևար ել մեզ նման, — ասաց ինձ Սմբատն այն օրը, յերբ Մամիկոնի նամակը տարա կապույտ պատկոմների մոտ կարդալու, — աշխատավորների զավակներ եք, ինչո՞ւ չեք ծառայում աշխատավորների շահերին: Մի կողմից բանվոր եք, մյուս կողմից՝ ով դիտե ինչ տեսակ մութ գործեր եք անում: Անուններդ դրել եք կարմիր սկառու, բայց ելի կապույտ սկառու եք...

— Ծիշտ և ասել... — Համաձայնեց Ռհանը:

Գարեգինն ու Սիոնն իրար նայեցին:

— Բա Գասպարն աշխատավորի զավակ չէ, — դիմեց Սիոնն Ռհանին. — ինչո՞ւ յե շարունակում սկառուական պայքարը, քանի վոր սկառուները հարուստների նպատակներին են ծառայում:

— Սկառուական ագիտացիայով ամենալավ աշխատավորի տղային նույնիսկ կարելի յե մոլորեցնել, փչացնել, — Ռհանի փոխարեն պատասխանեց Գարեգինը, — բայց ինչ վերաբերում ե Գասպարին՝ նա մեր դյուղի ամենահարուստ մարդու տղան եր...

Նորից տիրեց յերկարատե լուսթյուն: Հանկարծ Գարեգինը դնաց — կանգնեց սենյակի կենտրոնում և կարծես դիմելով հազարավոր մարդկանց, բղավեց.

— Ընկերներ, ինչո՞ւ յենք թույլ տալիս, վոր այդ սրիկան մտնի պատկոմների շարքը, ներսից քայքայի նրանց, կտրի նրանց ուրախությունը, նրանցից ստրուկ պատրաստի: Յես ինքս այդ բանը թույլ չեմ տա, ընկերներ... Մամիկոնի մահը յեկավ ապացուցելու, վոր մեզ յերկու ճանապարհ ե մնացել — կամ կրակել մեզ վրա, կամ չկրակել... Տվեք գլխարկս...

Սիրունն ու Ոհանը վեր կացան:

— Իսկ նրանք մեզ չէ՞ն վռնդի... — այնուամենայնիվ, կասկած հայտենց Սիրունը և իսկույն ել զղջաց, բայց արդեն ուշ էր: Ոհանը զայրացավ և հարցրեց:

— Նրանք յի՞րր են քեզ վռնդել, հիմար: Եդ՝ քու հարազատ ընկեր, զաղափարակից Ասունն եր, վոր փողերդ գողացավ... Վերցրու գլխարկդ:

Դուռը փակելու ժամանակ, Ոհանը Գարեգինից մատիտ խընդրեց, «Կարմիր սկառտներ» բառերից ջնջեց «սկառտ» բառը և փոխարենը «պատկոմ» գրեց, իսկ իրենց անվանացանկից, ուր արդեն չկար Մամիկոնի անունը, ջնջեց նաև Գասպարինը:

Նրանք քայլերն ուղղեցին դեպի պատկոմատուն:

30

ԲՈԼՈՐ ՊԱՏԿՈՄՆԵՐԻ ՇՏԱԲԸ

Բարկենի սենյակը լիքը լցվել էյին հրահանգիչներ, կուլվարներ, պատկոմական ակտիվ աշխատողներ: Յեկել եր նաև կոմյերիտմիության զավկոմի քարտուղար Հրայրը, վորը միևնույն ժամանակ պատկոմական շտաբի անդամ էր: Սենյակում տեղ չկար: Իսկ յերը ներս մտան ևս մի քանի ուրիշները, պարզ դարձավ, վոր նույնիսկ բաց արած լուսամուտները չպիտի կարողանան օգնել՝ տոթից ազատվելու: Մեկն առաջարկեց իջնել ներքևի հարկը, բաց անել ընթերցարանը և այնտեղ կատարել նիստը. բայց բոլորը մերժեցին, վորովհետև դա մի քանի բոլե պետք է խլեր, իսկ նրանք ուզում էյին վորքան կարելի յե շուտ սկսել:

— Կարիք չկա, նիստը բաց արա, — սկսեցին բացականչել Անահիտը, Հրաչը, Աշոտը, Միհրանը, Վարդանը: Բարձրացավ աղմուկ:

— Բացված է, բացված է, — հանդստացրեց Բարկենը: — Յեղբայր, ձեզ ասում են՝ բացված է: Յեթե ուզում եք՝ ահա նորից եմ բաց անում... Նստեցեք, ընկերներ, մի կերպ տեղավորվեցեք...

Ամենից առաջ կարդացվեց հեռագիրը, թեև նրա բովանդակությունն արդեն հայտնի յեր դարձել բոլորին. — «Պատկոմական կազմակերպության Լենինականի շտաբին: Վորոշված է պատկոմաների Համահայաստանյան յերկրորդ հավաքը կատարել Լենինականում, հաջորդ գարնանը: Կենտրոնական շտաբ»:

Հետո խոսեց Բարկենը: — Այս հեռագիրը — ասաց նա, — ծանր ու դժվարին պարտականություններ է դնում մեզ վրա... Մենք պետք է նախապատրաստենք հավաքը և ինքներս ամենից լավ կերպով հանդես դանք այդ հավաքին: Հարկավոր է աշխատել յեռանդով, ուժեղացնել մեր բոլոր աշխատանքները, — Ֆիդիուստուրա, մտավոր կրթություն, աշխատանք դպրոցներում, մանկատներում, ագիտացիա ընտանիքներում, պայքար պատանիներին հակախորհրդային ճանապարհով տանել ցանկացողների դեմ: Դեռ վերջերս եր, վոր վոչնչացրինք վերջին կայծերի խմբերը, խլեցինք նրանց հետևից դնացող պատանիներին: Բայց միթե մենք լիապատար կերպով հաղթել ենք և այլևս վոչինչ չկա անելու...

Իր խոսքի վերջում Բարկենը հատկապես կանգ առավ անապատան յերեխաների հարցի վրա: Հարկավոր է նրանց հավաքել, մանկատներում տեղավորել, վորը ճիշտ է, դեռ շատ դժվար է պետություն համար, բայց անհրաժեշտ է: Իրենք, պատկոմները, պետք է առանց բացառություն անդամագրվեն Անապատան Մանուկների Բարեկամների Ընկերությանը և անդամագրել տան իրենց ծնողներին: Մի խոսքով, հարկավոր է աշխատել բոլոր բնազավառներում, վոր յերը դա համահայաստանյան պատկոմապետը և հարցնի՝ պատրաստ եք, մենք վոչ թե վախվիսելով, այլ ամբողջ ձայնով վորոտանք. — միշտ պատրաստ ենք...

Պոսելիս, Բարկենը վորդուրվեց, փոթորկվեց և յերը վերջացրեց, բոլորը նրան բուռն կերպով ծափահարեցին: Արամն սկսեց նախադասել և ձայն տվեց կոլվար Աշոտին: Նույն բողբոջին դուռը կիսաբաց յեղավ և Աչիկն իր դանդուր գլուխը ներս բերեց:

— Արամ... Բարե: Յեկել եմ:

Բոլորը ծիծաղեցին:

— Գնա մեզ մոտ, Աչիկ ջան, — ասաց Հրաչը. — Արամը ծողով ելնի:

— Շուտ կգաս, Արամ:

Պատկոմները նորից ծիծաղեցին: Բարկենն անհանդիստ շարժումներ արավ: Աչիկն զգաց, վոր խանդարում է և շտապեց դնալ:

— Լավ, — ասաց նա. — յես կդնամ ձեր սենյակը, Միհրանի չինած խաղալիքին կնայեմ: Ազնիվ խոսք, ձեռք չեմ տա: Դու դեռ Վաչիկին չես դառն, Արամ...

Վերջապես նա դուռը ծածկեց և պատկոմները դադարեցին ծիծաղելուց: Աշոտն անմիջապես սկսեց առաջարկներ անել:

— Յես առաջարկում եմ կադմել հավաքը նախապատրաստող յեռյակ՝ կուսգաղկոմի, կոմյերիտգաղկոմի քարտուղարների և Բարկենի մասնակցութեամբ:

— Ծիշտ ե, — ձայն տվեցին բոլորը:

— Հետո, առաջարկում եմ հենց վաղվանից, մեր շտաբի մի քանի նիստերում լսել գյուղհրահանգիչների ու քաղաքի կուլվարների զեկուցումներն իրենց կուլեկտիվներին մասին, Վաղդենի զեկուցումն ակումբի մասին, շտաբի ֆիզկուլտ և կուլտկրթական բաժինների զեկավարների զեկուցումներն իրենց աշխատանքների մասին: Գուրգեն, — զիմեց նա ֆիզկուլտ բաժնի զեկավարին, և դու, Ասողիկ, — զիմեց նա կուլտկրթական բաժնի զեկավարին, — բացի զեկուցումներից, պատրաստեցեք նաև հետագա աշխատանքների ծրագիրը...

Նրա խոսքերը ևս ծածկվեցին ծափահարութեամբ: Գուրգեն միջապես բացվեց և մի պատկոմ, վորը յերեկ վաղուց եր սպասում, բայց ներս չեր մտնում՝ վոր խոսողին չխանգարի, մտավ, մոտեցավ Բարկենին ու Արամին, և փսփսաց:

— Հինգ-վեց խուժաններ յեկել են, վոր պատկոմ ընդունվեն: Պատկոմակետներն ուրախացան: Կուրն անմիջապես հաղորդեցին մյուսներին:

— Ի՞նչ ես կարծում, Արամ, — հարցրեց Բարկենը, — չուղարկեմ նրանց Դամիրչյանի մոտ: Թող ընդունի մանկատուն, հետո մենք կգնանք կտեսնենք: Մեր նիստը յերեկ շատ ե յերկարելու: Թող իզուր չսպասեն: Սոված կլինեն...

Հանկարծ Արամի մտքով անցավ, վոր դուցե Վաչիկն ել և նրանց հետ:

— Իսկ անուններն իմացար, — հարցրեց նա պատկոմին:

— Վոչ:

Արամն ուղում եր դուրս յեկել մի բոպեյով, բայց նույն բոպեյին վեր կացավ Անահիտը, սկսեց խոսել: Պատկոմը գնաց:

— Թող մի քիչ սպասեն, — բղավեց Արամը նրա հետևից:

Իսկ յեթե Վաչիկն ել և յեկել... Արամի սիրտն սկսեց թալըրտալ: Յեթե յեկել և Վաչիկը... Նա դեռ չգիտե, վոր իր քույրն ել և այստեղ, յերկրորդ հարկում... Բայց հանկարծ նա չիջնի՝ վար և նրանք միմյանց հանդիպեն առանց իր ներկայութեան... Վոչ, ինքն ուղում և անպայման ներկա լինել, անպայման տեսնել...

Նա մոտեցավ լուսամուտին և նայեց ներքե, դեպի բակը: Ուր ժանները նստած եյին այնտեղ, քարերի վրա, բայց համարյա բո-

լորովին չեյին յերևում, վորովհետև պատկոմները շրջապատել եյին նրանց:

Գուրգեն նորից բացվեց ու վայրկյանապես փակվեց: Բայց այդ մի վայրկյանում նույնիսկ, Արամը ճանաչեց ներս նայող Սաթիկին: Նա արագ վեր ցատկեց տեղից և զարմացնելով բոլորին, նետվեց դեպի դուռը: Վոչ, այս անգամ նա չի ուշանա, վորպեսզի Սաթիկը նորից կորչի...

Նա արագ դուրս յեկավ միջանցք և նայեց: Աղջիկը կանգնած եր այնտեղ սպասողական դիրքով:

— Սաթիկ ջան...

— Արամ... — հեկեկաց աղջիկը և փաթաթվեց նրան: Նրանք համբուրվեցին և քիչ մնաց, վոր Արամն ինքն ել արտասվեք: Նա ցույց տվեց իր ընկերների սենյակի դուռը և ասաց:

— Մտի՛ր այնտեղ, Սաթիկ ջան: Մենք շուտով կվերջացնենք... Այնտեղ մի փոքրիկ աղջիկ կա, զբաղվիր նրա հետ, մինչև մենք գանք: Իմ լավ ընկերուհի Սաթիկ ջան... Զգնաս, վոչ մի տեղ չգնաս, յես հաղիվ եմ դուել քեղ...

Սաթիկը գնաց իրենց սենյակը: Իսկ նա նորից մտավ ներս: Ոոսում եր գյուղհրահանգիչ Ստեփանը: Արամը վորքան աշխատեց իր ամբողջ ուշադրութեամբ լսել նրան, չկարողացավ: Շարունակ խանգարում եյին Աչիկն ու Վաչիկը, խուժանները, Սաթիկը:

Գուրգեն թթիվացրին:

— Կարելի՞ յե, ընկեր Բարկեն, — լավեց Գասպարի ձայնը:

— Մտեք, — տարակուսած ձայն տվեց Բարկենը:

Նախկին հայ արին մտավ ներս և իսկույն տեսնելով հավաքույթը, յետ-յետ քաշվեց:

— Ներեցեք, — ժպտաց նա. — յես չգիտեյի թե նիստ եք անում: Անհարմար ժամանակ մտա ներս... Կամ դուցե հարմար ժամանակ, վորովհետև յես յեկել եմ խնդրելու, վոր ինձ ընդունեք պատկոմական կազմակերպութեան մեջ աշխատելու: Քննեցեք խնդրեմ նաև իմ հարցը... Մամիկոնի մահն ինձ մեծ թրատներ տվեց և վերջնականապես համոզեց, վոր սկսուտիցմը պետք ե վոչնչացնել, իսկ պատկոմներին... Յես այստեղ միջանցքում կսպասեմ, ընկերներ...

Նա դուրս յեկավ: Ժողովականներն ուրախացան և քարտուղարն իսկույն ընթացիկ հարցերի մեջ մտցրեց Գասպարի դիմումը: Հավաքի մասին վերջին խոսքը վերցրեց Հրայրը:

— Պատկոմական շտաբի կոմյերիտական քննիչը, — ասաց նա, —
 յերբեք այնպիսի դժվար ու պատասխանատու դործերի առաջ
 կանգնած չի յեղել, ինչպես հիմա: Նա իր կոմյերիտական հրա-
 հանգիչներով ու կոլվարներով որինակ պետք է տա մյուսներին.
 պետք է հեշտացնի շտաբի դժվար աշխատանքը: Մեր լողուններն
 են. — կատաղի պայքարի սկսուտի դեմ. վոչ մի պատանի պատկոմական
 կազմակերպությունից դուրս. ամեն մի պատկոմ պետք է կազմա-
 կերպության մեջ դրավի մի այլ պատանու. վոչ մի անսպառա-
 ճանաչ պատկոմ՝ թե իր կոլլեկտիվի կյանքում, թե դպրոցում, թե
 ընտանիքում. բոլոր անապատաններին դեպի մանկատները.
 պատրաստենք կոմյերիտականների լավագույն փոխարինողներ:
 Պատկոմներ, այս ամենի համար պատրաստ եք:

Սմբողջ նիստը թնդաց. — միշտ պատրաստ ենք: Վորոտացին
 «ուռա», «կեցցե» բացականչություններ, բայց յերբ նրանք լու-
 ցին, ներքևից լսվեցին ավելի ուժգին, ավելի բազմաժողով բացա-
 կանչություններ: Բոլորը դարձացած, մոտեցան լուսամուտներին:
 Ներքևում մի բարի վրա կանգնած. — Գարեգինը խոսում եր վո-
 դետոված և հարյուրավոր պատկոմներն իրենց պարապմունքները
 թողած՝ լսում էին նրան:

— Յեվ ահա, — լսվեց Գարեգինի ձայնը, — մեր ու ձեր սիրելի
 Արամին ծեծել տալուց հետո, հաղար ու մի քրեական հանցանք-
 ներ կատարելուց հետո, այժմ այդ սրիկան վորոշել է մտնել ձեր
 շարքերը՝ Վահան Քիրազի և նրա նմանների հրահանգները կա-
 տարելու, ձեզ քայքայելու համար: Բայց վոչ յկս, վոչ Սիրոն ու
 Ոհանը, այդ բանը չեյինք կարող թույլ տալ... Կորչի...

Սանդուխտի աստիճանների վրա լսվեց խուճապային կերպով
 վար իջնող մեկի արագ վտանաձայնը: Ժողովականները նետվեցին
 դեպի դուռը: Յերբ յելան միջանցք, Գասպարն արդեն սլացել եր
 վար: Իսկ յերբ իջան վար, նա արդեն դուրս եր նետվել դարպա-
 սից և անհետացել: Աչիկն ու Սաթիկը, վոր նույնպես լսել էին
 հայաթից յեկող բացականչությունները, իսկ հետո ներքև շտա-
 պող ժողովականների վորոտալի վտանաձայները, նույնպես շտա-
 պեցին իջնել բակ:

Պատկոմները, խուժանները, կարմիր սկսուտները, իսկույն
 խմբվեցին պատկոմապետերի շուրջը: Բարկենն անչափ վողկոր-
 ված, ձեռքը բարձրացրեց, Արամն ու Հրայրն շտապեցին դեպի նոր
 պատկոմները, բայց նույն ընթացքին լսվեց ուրախության ճիչ:

— Աչիկ ջան, քույրիկ ջան...

Պատկոմների գանդվածը ձեղքելով, փախսներ հագած Վաչիկը
 նետվեց դեպի քույրը:

— Վաչիկ ջան, անուշ ախպեր ջան...

Նրանք գրկեցին իրար, թուշ-թշի տվեցին, հետո համրուվե-
 ցին, հետո միանգամից սկսեցին ուրախ գոռոցով լաց լինել և
 միաժամանակ ծիծաղել իրենց լացի վրա:

Հրայրը, Արամը, Բարկենը, նետվեցին դեպի յերեխաները,
 խրեցին իրար ձեռքից, սկսեցին համրուել: Խուժաններն ու պատ-
 կոմները, կարմիր սկսուտներն ու կապույտ պատկոմները գրկա-
 խառնվեցին ընդհանուր ուրախության մեջ և բառեր չգտնելով
 այդուրախությունն արտահայտելու, միահամուռ ձայնով, նույն-
 պես բացականչեցին:

— Աչիկ ջան, Վաչիկ ջան...

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Եջ
1. Ընկեր Վաչագան Փոսոյանը	5
2. Սկանոս № 89-ի հայրենիքում	8
3. Յերեմ հարյուր աչիկ	12
4. Ռանկասներում	15
5. Հուսահատություն	18
6. Վերջին մանկասունը	22
7. Հիւսաակ յեվ հույս	26
8. Անանուն կովարը	31
9. Կապույտ պատկաններ	34
10. Կարմիր սկանոսներ	39
11. Չովուռ Ոնիկ	46
12. Խուժանանցում	49
13. Հին ծանոթների շուկան	61
14. Համագործակցություն	69
15. Խանութպանի կինը	75
16. Հին ընկերուհու վերադարձը	80
17. Նոր քաղաքի շեմին	86
18. Վերադարձած շողեր	91
19. Չեզոք Այբերյանն ու իր ընկերները	97
20. Գաղսնի վարժապետ	101
21. Յերբուրդ սերունդը	107
22. Կյանքն աչքերի առջեվ	112
23. Առաջին էլ կա, առաջին էլ	120
24. Հին ոգախի շուրջը	123
25. Վրեժխնդրություն	127
26. Բոլորովին անսպասելի հանդիպում	134
27. Ո՞ւր է Վաչիկը	142
28. Փերված կապանքներ	154
29. Չկրակողները	161
30. Բոլոր պատկանների շաքը	166

Отв. ред. С. Саркисян
Корректор Ан. Давтян

Мкртич Армен

**ПЕРВЫЕ
ПИОНЕРЫ**

(на армянском языке)

Отпечатано в тип. Госиздата ССР Армении.
Москва, Армянский пер., 2. Зак. 1384.
Главлит № Б—12975. Изд. № 3242. Т. 4100.
Сд. в наб. 25/IX-35 г. Подписано к печ.
20/X-35 г. Печ. л. 11. В 1 п. л. 38000 пз и:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0392815

ԳԻՆԸ 3 Ռ.

7324